

T.C.
ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİNDE DEMOKRAT PARTİ'NİN
DİN VE LAİKLİK POLİTİKALARININ SOSYOLOJİK TAHLİLİ

Cihan KARATAŞ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR

ADYAMAN-2020

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR danışmanlığında, Cihan KARATAŞ tarafından hazırlanan "DEMOKRASIYE GEÇİŞ SÜRECİNDE DEMOKRAT PARTİ'NİN DİN VE LAİKLİK POLİTİKALARININ SOSYOLOJİK TAHLİLİ" başlıklı çalışma 04/02/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

İmza:

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Emine Meliha KURTDAS

İmza:

Doç.Dr.M.Gökhan DALYAN
Enstitü Müdür V.

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Demokrasiye geçiş sürecinde Demokrat Parti’nin Din ve Laiklik politikalarının Sosyolojik Tahlili*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04.02.2020

Cihan KARATAş

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Demokrasiye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti'nin Din ve Laiklik Politikalarının

Sosyolojik Tahlili

Cihan KARATAŞ

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Programı

Şubat, 2020

II. Dünya Savaşı bitmiş ve Müttefik Devletler, Mihver Devletlere karşı yıkıcı bir zafer elde etmiştir. Bu başarının ardından dünyada farklı güçler ortaya çıkmıştır. Bir tarafta ABD, diğer bir tarafta ise savaş sonunda sınırlarını oldukça genişleten SSCB II. Dünya Savaşı'ndan ziyadesiyle güçlenerek çıkmıştır. Farklı ideolojilere sahip bu iki büyük devlet savaştan sonra karşılıklı çekişmelere girmişlerdir. Fikirlerini yaymak için çabalamış ve neredeyse dünyayı ikiye bölmüşlerdir. İki kutba ayrılan dünyada, gelişmekte olan diğer devletler güçlü bir safta yer almak istemişlerdir. Bu bağlamda, Türkiye ise savaş sonrasında politikasını değiştiren SSCB ile karşı karşıya gelmiştir. SSCB Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmiştir. Boğazlar meselesini tekrar gündeme taşımıştır. SSCB'nin bu olumsuz politikaları Türkiye'yi batıya yakınlaştırmaya sevk etmiştir. Cumhuriyetin ilanından beri tek partili rejimle yönetilen Türkiye, savaşın kazananların ve savaş sürecinde ülke içindeki bazı dinamiklerin dayatması sonucu çok partili siyasal hayata geçmiştir. Bu süreç sancılı olsa da demokrasinin tohumları atılmıştır. Tek parti yönetiminden bıkkınlık duyan halk artık yeni alternatifler aramaya başlamıştır. Durumun farkında olan Milli Şef İsmet İnönü çok partili rejim için ufak adımlar atmaya başlamıştır. Çok partili hayata geçişin sinyalini veren İsmet İnönü konuşmalarında bunu açıkça belirtmiştir. Değişim talep edenlerin istediği gerçekleşmiş öncelikle II. Dünya Savaşı sonrasında Nuri Demirağ önderliğinde kurulan Milli Kalkınma Partisi ilk muhalif parti olmuştur. Bu önemli adımı atan Nuri Demirağ bir örnek teşkil etmiş ve kurulacak olan yeni muhalif partilerin yolunu açmıştır.

1946 yılında Türkiye’de yeni bir muhalif parti daha kurulmuştur. Bu muhalif parti CHP’nin içinden ve yine meclisten doğmuştur. Yeni parti İsmet İnönü’nün ezeli rakibi olan Celal Bayar’ın lideri olduğu Demokrat Parti’dir. Anadolu ağzıyla “Demirkırat” kurulmuştu. 7 Ocak 1946’dan itibaren Türkiye’de dengeler değişmiş ve tek parti dönemi kapanıp çok partili siyasal hayata geçiş sağlanmıştır. Bu yeni süreçte iç ve dış siyasette önemli değişiklikler yaşanmıştır. Demokrat Parti kurulduğu günden itibaren ülkenin iç siyasetinde giderek yükselmiştir. Siyasette güzel bir ivme kazanan Demokrat Parti ilk zamanlarda ekonomik planlarını gerçekleştirmiş ve Türk halkının gönlüne taht kurmayı başarmıştı. Daha sonraları yaşanan birkaç talihsiz olaylar neticesinde ülke içinde bir takım siyasi gerginlikler yaşanmış ve bu gerginlikler yeni döneme yani çok partili siyasal hayata ağır gelmişti. Bu talihsiz olaylar ve yaşanan ekonomik krizlerden dolayı halkın gönlüne taht kurmuş olan Demokrat Parti kendisine karşı oluşturulan muhalif cephe karşısında yenik düşmüştür. 27 Mayıs beklenmedik bir anda gerçekleşmiş, 10 yılda ülkede meşruiyetini devam ettiren parti kısa bir zaman içerisinde tarihe gömülmüştür. Ama taşıdıkları demokrasi ve çok partili siyasal hayat misyonu günümüze kadar devam etmiştir.

Bu çalışmanın yöntemi ulusal ve uluslararası akademik repertuarda yer alan literatürün taranması doğrultusundadır. Çalışmanın ilk kısmındaki literatür çalışmasıyla, olayların olduğu gibi araştırmaya ve var olanlar ile yaşananların ne olduğunun açıklayarak ortaya konması için betimsel bir araştırma yolu izlenmiştir. Bu doğrultuda bu bölümde din,devlet,demokrasi ilişkisi, Türkiye’nin demokrasi denemeleri, Türkiye’nin demokrasiye geçişini etkileyen iç ve dış etkenler, Demokrat Parti’nin kuruluşundan iktidara geçiş süreci, Dönemin basın ve gazeteleri ve Demokrat Parti’nin demokrasi tutumunun toplumsal tahlili yapılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında; Demokrat Partinin Din ve Laiklik politikalarının sosyolojik anlamda incelenerek toplumsal yapı üzerinde ne gibi etkiler, değişiklikler yarattığına dair bir yol izlenerek bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk, Dini hareketler, Dini eğitim(imam hatipler), Diyanet İşleri Başkanlığı, Cami ve Medreseler,Gayri Müslim ve Alevilerin Durumu, Arapça Ezan Yasağının kaldırılması, Devlet Radyosunda dini yayınlar, Vicdan ve Toplanma Hürriyeti ve DP’nin Din-Laiklik politikalarının toplumsal tahlili ve tepkiler başlıkları anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyaset, Çok Partili Siyasi Hayat, Demokrat Parti

ABSTRACT

Graduate Thesis

**Sociological Analysis Of The Democratic Party's Religion and Secularism Policies
in The Transition to Democracy**

Cihan KARATAŞ

Adıyaman University

Social Sciences İnstitute

Social Sciences Program

February, 2020

The world powers, which changed after the Second World War and divided two poles, wanted to find a strong place for themselves. 2 nd World War the western block that won the democracy front and on the Soviet Union to the west of Turkey to zoom throat was threatening. In this context, since the republic's only-party spindles, interbank, that an authoritarian regime with managed Turkey result in the imposition of some dynamic countries in the process of winning the war, and war is a multi-party history to life. This process is painfull, but the seeds of democracy have been thrown. The people who were tired of the only-party and only-man period started looking for new alternavites. The national chef who is aware of the situation started to throw small ones for multi-party life. He has made it clear in his İsmet İnönü speeches, which sihnal the passage of multi-party life. Was founded in 1946, he wants to become a new opposition party in Turkey. This opposition party is born from with in the CHP and from with in parliament, and the party of the Celal Bayar, who is the eternal opponent of his return, is the DP "Demirkırat" was established with the saying of the people of Anatolia. As from May 14, 1950 balances have changed in Turkey and is thrown off and step into the only-party era of democracy. Big steps will be taken in domestic and foreing country politics. There will be political tensions from now on, but these practices will be heavy for the newborn child. After a series of events and economic crises, the democratic party, which has been thrilled in the heart, will be defeated by the opposition faction against itself. May 27, will happen unexpectedly the decadent party in 10 years would have buried the with in a short period of time. But the flag of the democracy they carried was going to continue until the cold.

The method of this study is in the direction of the literature in the national and international academic repertoire. With the literature study in the first part of the study, a descriptive research path was followed to explain the events as they were and to explain what happened and what happened. Hence, this chapter religion, the state, relation democracy, Turkey's democracy trials, Turkey's internal and external factors affecting the transition to democracy, Democratic organization from the power transition process of the Party, the press and newspapers and Democratic social analysis of democracy stance Party Period it is made. In the second part of the study; In this period, Mustafa Kemal Atatürk, Religious movements, Religious education (imam hatipler), Presidency of Religious Affairs, Mosque and Madrasahs, Non-Muslims and Alevis, the Democratic Party's religion and secularism policies were examined in a sociological way. Its situation, the abolition of the Arabic Azan Ban, religious broadcasts on State Radio, Freedom of Conscience and Assembly, and the social analysis and reactions of the DP's Religion-Secularism policies were described.

Keywords : Democracy, Politics, MultiParty Political Life, Democratic Party

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Adıyaman, Şubat, 2020

Cihan KARATAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ VE DEMOKRASİ POLİTİKALARI

1.1. DİN-DEVLET-DEMOKRASİ İLİŞKİSİ.....	4
1.2. DP ÖNCESİ TÜRKİYE’DE DİN-LAİKLİK SÜRECİ.....	5
1.3. TÜRKİYE’NİN DEMOKRASİ SÜRECİ (DENEMELERİ).....	6
1.3.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Deneyimi.....	6
1.3.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi.....	12
1.4. DEMOKRASİYE GEÇİŞTEKİ ETKENLER.....	17
1.4.1. İç Etkenler.....	17
1.4.1.1. Milli Koruma Kanunu.....	19
1.4.1.2. Varlık Vergisi Kanun.....	22
1.4.1.3. Toprak Kanunu.....	24
1.4.2. Dış etkenler.....	27
1.4.2.1. İkinci Dünya Savaşı.....	28
1.4.2.2. San Francisco Konferansı.....	30
1.4.2.3. Truman Doktrini.....	34
1.4.2.4. Marshall Planı.....	38
1.5. DP’NİN KURULUŞU VE İKTİDAR SÜRECİ.....	43
1.5.1. 1946 Genel Seçimleri.....	45
1.5.2. 12 Temmuz Beyannamesi.....	49
1.5.3. DP ve 1948 Ara Seçimleri.....	50
1.5.4. 1950 Genel Seçimleri.....	51
1.5.5. DP’nin Din, Laiklik ve Demokrasi Algısı.....	53

1.6. DP DÖNEMİNDE BASIN VE GAZETELER.....	55
1.6.1. Tan Gazetesi.....	55
1.6.2. Cumhuriyet Gazetesi.....	55
1.6.3. Akşam Gazetesi.....	56
1.6.4. Son Posta Gazetesi.....	56
1.6.5. Ulus Gazetesi.....	56
1.6.6. Hürriyet Gazetesi.....	57
1.6.7. 1946 Yılında Gerçekleşen Yasa Değişikliği ve Basının Rahatlaması.....	57
1.6.8. Çok Partili Demokrasiye Geçişte Basının Etkisi.....	58
1.6.9. Demokrat Parti Dönemi Basın ve İktidar İlişkisi.....	59
1.7. DP'NİN DEMOKRASİ TUTUMUNUN TOPLUMSAL TAHLİLİ.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

DP YÖNETİMİNİN DİNİ VE LAİKLİK KONULARINDAKİ UYGULAMALARI

2.1. DP DÖNEMİNDE ATATÜRK.....	62
2.2. DP DÖNEMİ DİNİ HAREKETLER.....	62
2.2.1. Nakşibendiler.....	62
2.2.2. Kadiriler.....	63
2.2.3. Nurcular.....	65
2.2.4. Ticaniler.....	67
2.3. DİN EĞİTİMİ MESELESİ(İMAM HATİPLER).....	69
2.3.1. Dp Öncesi Dini Eğitimin Durumu.....	70
2.3.2. Dp Dönemi Dini Eğitimin Durumu.....	71
2.4. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ DURUMU.....	72
2.4.1. Dp Öncesi Diyanet.....	72
2.4.2. Dp Dönemi Diyanet.....	72
2.5. CAMİ VE MEDRESELERİN DURUMU.....	73
2.6. GAYRİ MÜSLİM VE ALEVİLERİN DURUMU.....	74
2.7. ARAPÇA EZAN YASAĞININ KALDIRILMASI.....	75
2.7.1. Yasağın Kaldırılması Karşısında Basın.....	75
2.7.2. Yasağın Kaldırılmasına Kamuoyunun Tepkisi.....	76

2.8. DEVLET RADYOSUNDA DİNİ YAYINLAR.	76
2.9. VİCDAN VE TOPLANMA HÜRRİYETİ.....	77
2.10. DP'NİN DİN-LAİKLİK POLİTİKALARININ TOPLUMSAL TAHLİLİ ve TEPKİLER.....	78
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR

Av.	: Avukat
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DDY	: Devlet Demir Yolları
DP	: Demokrat Parti
Dr.	: Doktor
GATT	: Tarifeler ve Ticaret Antlaşması
IBDR	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslar Arası Para Fonu
MP	: Millet Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCK	: Türkiye Cumhuriyeti Kanunu
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon
Vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

20. yüzyıl Türkiye'si; tarihsel düzlem içerisinde birçok sosyal, politik ve kültürel değişimleri içerisinde barındırır. Bu dönem içerisinde politik sistemde yaşanan gelişmeler ve büyük değişim, kısa sürede tüm toplumsal hayatı etkisi altına almıştır. Özellikle 1945-1960 yılları arasında yaşanan ideolojik ve toplumsal gelişmeler, sonraki dönem Türk siyasal ve toplumsal hayatına derin etkileri olmuştur. Günümüz politik ayrışmaların temelini oluşturan bu dönemdeki gelişmeler tarihsel ve sosyolojik araştırmaların yapılmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu çalışmanın amacı; 1945-1960 yılları arasında Türkiye'nin dış ve iç konjoktürde görülen gelişmeler ve zorlamalar sonucu siyasi ve toplumsal yapılanmalarda görülen değişikliklerin(din, laiklik ve demokrasi) sosyolojik tahlilinin yapılmasıdır.

II. Dünya Savaşı'nda ülke içinde yaşanan ekonomik bozukluğun önüne geçmek adına çıkarılmak istenen yasalardan biride Çiftçiyi Topraklandırma yasası olmuştur. Bu yasa meclis içerisinde ağır tartışmalara ve eleştirilere yol açmıştır. Meclis içindeki büyük toprak sahipleri 7 Haziran 1945 tarihinde tarih sayfalarına geçmiş olan Dörtlü Tavriri meclise sunmuşlardır. Tavriri dört kişinin imzasıyla sunulmasından dolayı bu ismi almıştır. CHP Meclis Grubuna sunulan tavriri içerik olarak: kanunlarda bulunan antidemokratik maddelerin tasfiyesi, meclisin hükümetin denetlenmesine yol açması ve seçimlerin serbestçe ve yargı denetiminde yapılması gibi maddelerden oluşmuştur. Parti içinde hükümete karşı muhalefet bu şekilde kendini belli etmiştir. Deyim yerindeyse, İsmet İnönü'nün kurduğu hayaller iyi olacak hastanın ayağına doktor kendisi gelirmiş şeklinde gerçekleşmeye hazır hale gelmiştir. Bu doğrultuda Dörtlü Tavriri'ni veren isimlerden Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'yü partiden çıkarmışlardır. Hemen ardından da Celal Bayar kendi isteğiyle partiden istifa edip arkadaşlarının yanına katılmıştır. Böylelikle yeni kurulacak partinin temelleri atılmıştır.

Demokrasi adım adım Türkiye'de ilerlemeye başlamıştır. Türk toplumu özellikle kırsal kesim vatandaşı, demokrasi kelimesine çok yabancı kalmıştır. Hiç alışık olmadıkları bir kavram duymaya başlamışlardır. II. Dünya Savaşı'nın bırakmış olduğu bir takım olumsuzluklar yüzünden çok partili siyasal hayata geçişte zaman kaybı yaşanmıştır. Bu yüzden ülke içerisinde demokrasi tam manasıyla yaşanmamıştır. Tek adam, tek parti dönemi kesin bir şekilde ülke siyasetine hakim olmuştur. Fakat artık demokrasinin tohumları atılmış ve ülkede yavaş yavaş yeşerip meyvesini vermeye

başlamıştır. Cumhuriyetin İlanından sonra ilk olarak Gazi Mustafa Kemal Atatürk döneminde iki kere çok partili siyasal rejim denemeleri yapılmıştır. Yapılan sistemli denemeler üzerine de çok partili siyasal hayattan randıman alınamamıştır. Yeni rejimin ülke havasına daha tam olarak yerleşmemesinin anlaşılmasından ötürü bu denemelere son verilmiştir.

Ülkede II. Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkileri halkı içten içe yakıp kavurmuştur. Bazı çıkar çevreleri savaş döneminden yaralanmak için gıda maddelerini istiflemiş ve kara borsaya düşürmüştür. Halkın alım gücü azalmıştır. İşte tüm bu ekonomik bunalımları azaltmak adına hükümeti denetleyecek muhalif sesin oluşması için İsmet İnönü Demokrat Parti'nin kurulmasına izin vermiştir. Uzun zamandır çok partili siyasal yaşamın özlemini çeken İsmet İnönü sonunda saadete ermiştir. İsmet İnönü'nün şu sözleri demokrasiye yürekten inandığını gösteren bir ifade teşkil etmiştir. "Millet iradesi, mecliste iktidar ve muhalefeti yan yana görmeyi yürekten istemektedir." demiştir. Ayrıca İsmet İnönü, Atatürk'ten miras kalan bu çok partili siyasal rejimi gerçekleştireceğini dile getirmiştir. Artık tam teşkilatlı muhalif bir parti ülkede varlığını göstermeye başlamıştır. Türkiye için bu durum demokrasinin başlamasını sağlamıştır. Halk bu yeni partiye kucak açmış ve sahiplenmiştir. Bu kısımda sürekli tekrarladığımız demokrasi kelimesi havada kalmayacak ülkeye hakim olamadığını göstermek amacıyla ve iktidarın kendini Batı dünyasına beğendirmek istemesi dış sebepler olarak sayılmıştır.

Yakın tarihimizin değişen siyasal düzenini, "merkez" merkezden yönetilen siyasal sistemden "çevre" (toplum) odaklı siyasal bir düzene geçiş olarak kabul edersek, bu zaman diliminde Demokrat Parti'nin önemi yok sayılamaz. Merkezîyetçi yapıya dayalı ve toplumdaki bağımsız olmasına özen gösterilen klasik Osmanlı yönetim anlayışından, toplum ağırlıklı siyasal hayata geçiş, Tanzimat reformları ile başlamış, Birinci ve İkinci Meşrutiyet denemeleriyle devam etmiş, nihayet 1923 yılında kişisel iradeye dayalı saltanat yönetimi, yerini ulusal egemenliğe dayalı Cumhuriyet rejimine bırakmıştır. Demokrat Parti'nin bu süreçteki ayrıcalığı, Osmanlı-Türk siyasal tarihinde ilk defa gerçek anlamda seçimle iktidara gelebilen bir muhalefet hareketini temsil ediyor olmasından ileri gelmektedir. 1946-1950 yılları arasındaki dönemde Demokrat Parti hareketi, öncelikle bir kitle tepkisini temsil etmekteydi. O zamana kadar ki tepeden inme ve yüzeyde kalmış devrimcilik hareketlerinin, bu devrimciliği en komik uygulamalarla köylü gözünde küçük düşürmüş gayretkeşlere, kötü devletçilik uygulamalarına, Osmanlı kalemlerinin eseri

olarak kendini halktan soyutlamış bir bürokrasiye ve nihayet başarısız ekonomik uygulamaların çıkmazlarına karşı kırgınlığını belirten bir kitlenin tepkisi.

Demokrat Parti hareketinin ikinci büyük özelliği, halktan gelen bu tepkinin, geniş ölçüde temel yararları bakımından halka karşı çevrelerce yöneltilişiydi. İkinci Dünya Savaşı boyunca, vurgunculuk, istifçilik ve karaborsacılık yoluyla zenginleşenler, çok elverişli koşullar ortasında işlerini geliştiren ama köşe başları uzun yıllardan beri tek parti kanadı altındaki gözdelece tutulduğu için piyasa üzerinde tam egemenlik kurma fırsatını henüz ele geçirememiş olanlar, aslında tek partinin halktan kopuk kadrosu içinde yetiştikleri halde yöneticilere karşı kişisel nedenlerle kırgınlık duyanlar, toprak ve eğitim alanlarındaki devrimci kıpırdanışlardan telaşa kapılanlar... Hareket, ilk bakışta ana çizgileriyle, bu zümrenin, tepki duyan kütleleri peşinden sürükleyişinden ibaretti. Özellikle çok partili siyasal döneme geçişin çıkardığı durumun etkisiyle bu strateji daha da kıymetli olmaya başlamıştı. Bu çerçevede İslam'ı ve geleneksel kırsal değerleri yasallaştırma şartıyla "çevre"nin (toplum) desteğini kazanarak, iktidarın bürokrat-siyasal kesimden, ticari (ekonomik) kesime kaymasına destek veren Demokrat Parti, Türk siyasi tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir. Fakat 16 Haziran 1950'de, meclis kararıyla, yasağın bozularak, ezan duasının yeniden Arapça olarak okunmaya başlanması, din eğitimlerinin ilk ve orta dereceli okulların öğretim programlarına tekrar konulması; radyodan bu kapsamdaki yayınlara başlanması, imam hatip okullarının tekrar eğitim öğretime başlaması ve sayılarının arttırılması, ülke geneline yayılması(cami) kazandırılması ve Kur'an kurslarının ülke geneline yayılması gibi dini ve İslami yeni düzenlemelere, Demokrat Parti Dönemi'nde ağırlık verildiğine tanık olmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ VE DEMOKRASİ POLİTİKALARI

1.1. DİN-DEVLET-DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Demokrat Parti'nin Programı'nda göze çarpan en belirgin özellikler, partinin laikliğe kendilerince daha liberal bir yorum getirmesi, ancak bunu somut örneklerle desteklerken de partinin kendisini irticadan soyutlamaya özen göstermesi olarak dikkat çekmektedir. Tarık Zafer Tunaya' ya göre (Tunaya, 1952: 662) Demokrat Parti, Halk Parti'sine nispetle dini uygulamada daha özgür bir yaklaşım izlediğini söyleyebiliriz.

DP Programı'nın 14. maddesine aldığı laikliği; devlet siyasetinin, dinle münasebetinin olmaması, yasaların düzenlenmesi ve işleyişinde din fikrinin aktif olmaması şeklinde anlıyor ancak laikliğin din aleyhtarlığı gibi yorumlanmasını da reddettiğini görmekteyiz. Din hürriyetini, diğer özgürlükler gibi toplumun manevi haklarından sayıyor, gerek dini eğitim verecek ve gerekse din adamı yetiştirecek kurumların kurulması için uzmanlarca geniş ve ayrıntılı bir program hazırlanmasını zaruri görüyordu.

DP'nin kurulduğu gün açıklanan parti programında Atatürk ilke ve inkılaplarına da yer verilmiştir. Bu nedenle parti programında, partinin laiklik algısı ve dine yaklaşım ile ilgili kararlarda yer almaktadır. Programın 14. maddesi şu şekildedir: Partimiz Layiklik anlayışı devletin siyasette, dinde hiçbir ilişkisinin bulunmaması ve herhangi din fikrinin kanunların uygulamasında karar kılıcı olmaması anlamında anlar ve lâiyikliğin din düşmanı şeklindeki yanlış açıklanmasını kabul etmez; din özgürlüğünü öbür özgürlükler gibi insanlığın kutsal haklarından tanıır. Gerek dinî öğretim konusu ve gerekse din adamlarını yetiştirecek kurumlar noktasında uzmanlarca ayrıntılı bir program hazırlanması elzemdir. Üniversite içinde açılacak İlâhiyat Fakültesi ve ilmî konularda etkili kurumlar, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil kurumları gibi özerk olmalı. Bununla beraber, dinin siyasete alet edilmesine ve yurttaşların arasını açacak şekilde propaganda aracı yapılmasına izin verilmeyeceğini, üniversite bünyesinde açılacak olan İlâhiyat Fakültesi ve yakın kurumların Milli Eğitim Bakanlığı'nın benzer kurumları gibi özerk olması gerektiğini savunuyordu (Turan, 1999: 231).

CHP zamanında dinsel yapılanmalara karşı uyguladığı sert siyaset ve laiklik anlayışına karşın, DP'nin dini konulara daha ılımlı tavrı, toplumun genelinin bu yeni partiyi kucaklamasında etkili bir olaydır. DP, aynı zamanda tek parti döneminin baskıcı uygulamalarına ve bürokrasiye de karşı bir hareket olarak var olmuş ve bu sebeple de aynı fikriyata sahip büyük kitlelerin desteğini sağlamıştır . Büyüyen muhalefetin DP etrafında toplanmasında, yöneten-yönetilen ikililiğinin bariz görünür olmasında büyük etkisi vardır. Mevcut ideolojik anlayış ve siyaset kurumunun, gelişmeler karşısında sosyolojik bir analizle çözüm üretmemesi, olayların şekillenmesinde büyük paya sahiptir. Şimdiki siyasetinin dönem dönem toplumla var olan kopukluğun zemininde de toplumsal yapının ve değişimlerin iyi çözümlenememesinin büyük etkisi bulunmaktadır. Bu dönemde batı ile ilişki içerisinde bulunan Türkiye'de, bir taraftan yurdun savunma anlayışı, ordunun yapısı ve savunma kurumları, bu yeni yapının gerekleri doğrultusunda şekillenirken, ortaya çıkan bu yeni yapı, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sivil-asker iktidar paylaşımının bitmesine ve askeri bürokrasinin bu paylaşımın dışında kalmasına sebebiyet vermiştir (Özdağ, 1991:168). Batı dünyası 19. yüzyılda kültürel ve sosyal gelişimin bir sonucu olarak bu dönüşümü gerçekleştirerek modern demokrasinin ana hatlarını belirlemiştir. Batı dünyasında 19. yüzyılda yaşanan bu rekabet, Türkiye'de ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında etkisini gösterebilmiştir. Siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlere dayanan bu yarış, günümüzde dahi anlaşmaya dayanan tahammül kültürünün oturması ve kuvvetlenmesinin önündeki en belirgin etkenlerdendir.

1.2. DP TÜRKİYE'DE DİN-LAİKLİK SÜRECİ

DP, kendi parti programının 14. maddesine aldığı laikliği; devlet siyasetinin, dinle ilgisinin olmaması, yasaların düzenlenmesi ve işleyişinde din fikrinin etkin olmaması şeklinde ifade etmektedir. Ancak laikliğin din aleyhtarlığı gibi yorumlanmasını da reddetmektedir. Din özgürlüğün, diğer özgürlükler gibi insanlığın manevi haklarından sayıyor, gerek dini eğitim verecek ve gerekse din adamı yetiştirecek kurumların kurulması için uzmanlarca esaslı bir program hazırlanmasını zaruri görmüştür. Bu kapsamda, dinin siyasete alet edilmesine ve yurttaşların arasını açacak şekilde propaganda aracı yapılmasına izin verilmeyeceğini belirtmiş olup, üniversite dahilinde

kurulacak olan İlahiyat Fakültesi ve buna benzer kurumların Milli Eğitim Bakanlığı'nın benzer kurumları gibi özerk olması gerektiğini savunmuştur (Turan, 1999: 231).

1.3. TÜRKİYE'NİN DEMOKRASİ SÜRECİ (DENEMELERİ)

1.3.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Deneyimi

Cumhuriyetin ilanından sonra Meclis'te bazı görüş ayrılıkları görülmeye başlanmış ve bu süreç Halk Fırkası'na muhalif bir güç oluşturacak olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın oluşum mekanizmasını başlatan nedenleri de gün ışığına çıkarmıştır. Bu görüş ayrılıkları; Milli Mücadelenin ünlü simalarının Meclis içerisindeki itirazları, Cumhuriyetin ilan edilmesiyle ilgili olmamış, ilan edilme şekliyle ilgili olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı ailesine bağlılığı ile tanınan, bu sebeple de cumhuriyetin ilanına karşı çıkacaklarını düşündüğü parti üyeleri şehir dışındayken, bu olayı gerçekleştirmiştir. Rauf Orbay, Refet Bele ve Adnan Adıvar İstanbul'da olup Ali Fuat Cebesoy da 29 Ekim günü İstanbul'a varmıştır. Cumhuriyet ilan edilmesi kararı verilirken bu kişilere ne danışılmış ne geri çağırılmışlar ne de durum hakkında bilgi verilmişlerdir (Zürcher, m2003: 53). Ortaya çıkan görüş ayrılıklarının derinliği anlaşılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, büyük ve toplumsal bir değişime hazırlanıyordu. Rauf Bey ve ekibi ise bu dönemde toplumun yavaş yavaş gelişip ilerlemesini daha uygun görmüşler, acele ve derin katı değişimlere lüzum görmemişlerdir. Onların düşüncesi, egemenlik halkınsa bu halk egemenliğini diğer Avrupa demokratik ülkelerindeki şekliyle, kendilerini temsil eden kuruluşlar tarafından kullansınlar şeklinde olmuştur (Ekincikli, 2012: 153).

Rauf Orbay'ın önderliğindeki muhalif grup, Cumhuriyetin ilanını Mustafa Kemal Paşa'nın giderek artan kuvvetli iktidarının daha da kuvvetlenmesi şeklinde yorumlamışlardır. Bu süre zarfında özellikle 1924 Anayasası'nın görüşüldüğü günlerde muhalefet iyice kendini göstermiştir. En önemli tartışma konusunu, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri oluşturmuştur. Cumhurbaşkanı'na meclisi fesih hakkını veren 25. Madde üzerine tartışmalar yaşanmış ve bu yetkinin verilmesine büyük bir kitle tepki göstermiştir. Bunun üzerine bu madde 194 üyeden 122'si tarafından reddedilmiştir. Bu doğrultuda yeni anayasa 20 Nisan 1924'te kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Öz, 1992: 89).

20 Ekim 1924 tarihinde Menteşe mebusu Esat Efendinin, Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan'dan nüfus değişimi sebebiyle Türkiye'ye ikamet ettirilen mültecilerin durumları ve sayıları ile alakalı bir dizi soru önergesini, Mübadele, İmar ve İskan vekili Refet Bey'e yöneltmesi ve bu doğrultudaki değişimler iktidar partisi içerisindeki bölünmeye yol açacak son siyasal olaylardır. Esat Efendinin, soru önergesine Refet Bey'den almış olduğu yanıtlardan tatmin olmadığını bildirerek gensoru istemiştir. Bu süreçte hükümet karşıtlarına karşı eleştiriler giderek artmış ve sertleşmiştir. 8 Kasım 1924 günü yapılan oylamada, 19 güvensizlik oyuna karşın 148 oyla güvenoyu almış olup 41 vekil oylamaya katılmamıştır. Bu hadiseler doğrultusunda hükümete karşı güvensizlik oyu kullananların partide yer alamayacağı ve yeni bir partinin kurulacağı kesinlik kazanmıştır. Nitekim hükümetin güvenoyu almasından sonra, hükümeti eleştirenlerin başında gelen ve güvensizlik oyu kullananlar o tarihten itibaren istifa etmeye başlamışlardır. İlk grup olarak 9 Kasım'da on milletvekili (Adnan, Rauf, Salahattin (Zürcher, 2003: 71-72). Muhtar, Sabit, Halis Turgut, Feridun Fikri, Faik Beyler ve Refet, Rüştü Paşalar) istifa etmişlerdir. Bunun neticesinden Halk Fırkası'ndan kopan vekiller sürekli toplantılar gerçekleştirilerek yeni bir partinin kurulması kararını almışlar, böylece bir program ve tüzük hazırlamaya başlamışlardır (Öz, 1992: 90). Kazım Karabekir, Rauf Bey, Refet Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın önderliğini yaptığı muhalifler Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık bir yıl sonra, diktatörlüğe doğru gidildiğini iddia ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır (Fedayi, 2016: 273).

17 Kasım 1924'te İçişleri Bakanlığı'na dilekçe ile başvuran Ali Fuat Cebesoy, Cumhuriyet tarihimizin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu duyurmuştur. "Fırkalar ülke için esastır, yeter ki şahsi arzular yerine memleket için çalışsın. Allah mübarek etsin." diyerek başvuruya onay veren İçişleri Bakanı Recep Peker, yeni fırkanın kuruluşunu resmen kabul etmiştir (Babaoğlu, 2012: 83). Fakat yeni muhalif fırka iktidar çevreleri tarafından pek de iyi karşılanmamış, hatta bazı gazetelerin yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır. Halk Fırkası çevreleri yeni partinin doğuşunu vakitsiz ve gereksiz bulmuşlar, bir müddet daha tek partili bir idarenin varlığını öncelemiş, önemsemişlerdir (Müezzinoğlu, 2018: 74). Sonuç olarak Kurtuluş Savaşı liderleri arasındaki bölünme kesin olarak gerçekleşmiş ve Cumhuriyetin ilk demokrasi girişimi olarak kabul edilen, ilk muhalif parti Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (Ateş, 1998: 105). Fırka'nın ismi ilginçtir, Fedayi'ye göre Terakkiperver

yani İlerici Cumhuriyet Fırkası'yla ima edilen fikir şudur: Gerçek ilerici biziz, gerçek Cumhuriyetçi biziz... Yani kendilerinin hakiki Terakkiperver ilerici olduklarını ve hakiki cumhuriyeti kendilerinin getireceklerini ifade ediyorlardı (Fedayi, 2016: 273).

Terakkiperver Fırka, Türkiye'de Batı'nın kıstasları ölçüsünde kurulan ilk parti olarak kendisini ileri sürmüştür. Nitekim İttihat ve Terakki olmak üzere geçmişteki bütün partiler belirli bir siyasi rengi olmayan, şahsi iktidar toplulukları olup, Halk Fırkası dahi, detaylı bir programa değil, herkesçe kabul edilen belirli temel ilkelere dayanıyordu. Terakkiperverliler ise tam bir parti programı ve iç tüzük hazırlamışlar ve İçişleri Bakanlığı'na bunu vererek resmen izin almışlardır (Kınross, 2011: 465). Terakkiperver Fırkası'nın temele aldığı ana düşünce, muhalefet kontrolü olmayan tüm kuvvetlerin Millet Meclisi'nde toplanmasının otoriter bir yönetim meydana getireceği düşüncesi olmuştur. Bu doğrultuda parti, bazı kesimlerin oligarşik amaçlarına karşı durarak şahsi özgürlükleri teminat altına alma hedefindedir (Karpas, 1996: 132). Terakkiperver Fırkası'nın parti programının ilk maddesinde, "Türkiye devleti halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyettir" ifadesi yer almış, ikinci maddede ise partinin liberalizme ve halkın egemenliğine(demokrasi) bağlı olduğu belirtilmiştir. Yani parti Cumhuriyet rejimi, liberalizm ve demokrasiyi kabul etmiştir. Hem içerde hem de dışarıda ticaret serbestleştirilecek ve devlet etkisi en asgari seviyeye getirilecekti. Ayrıca parti, dini düşünce ve inançlara saygı göstermeye de söz vermiştir. Parti programında, seçim sistemine ilişkin, seçkinler sınıfının lehine olan iki çeşit dolaylı seçim değilde, genel oy hakkıyla birlikte doğrudan seçim, tek aşamalı seçim önerilmiştir (Ahmad, 1977: 74). Bunlara ek olarak Cumhurbaşkanı seçilenlerin, vekillik konumunu kaybedeceği belirtilerek, Cumhurbaşkanlarının partiler üstü kalması amaçlanmıştır. Bütün bu parti programın kabul edilen ilkeler, Halk Fırkası içindeki muhalefetin, siyasi düzenin şekillenışı ve ilerleyişine getirdiği eleştirilerin bir sentezi niteliğinde olmuştur. Bu partinin kurulması Halk Fırkası üzerinde de etki etmiş, nitekim yeni kurulacak partinin içerisinde Cumhuriyet kelimesi yer alacağından sonra, Halk Fırkası 8 Kasım 1924'te isminin başına Cumhuriyet kelimesi eklenmiştir.

Bu şekilde Cumhuriyet Halk Fırkası, hem tüm kesimleri hem de yeni sistemi ve devleti sembolik olarak da temsil eden resmi bir parti olmuştur (Öz, 1992: 90). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kamuoyundan destek görüp örgütlenme çabalarına başlaması hükümeti tedirgin etmiştir. 22 Kasım öncesine kadar

Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılan milletvekillerinin sayısı 32'yi ve bunlar arasından Terakkiperver Cumhuriyete katılanların sayısı da 28'i bulmuştur. Bütün bu gelişmeler, ara seçimlerin yaklaşması ve muhalefet partinin kurulmasından yalnızca üç gün sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Meclis Grubu toplantısında sıkıyönetim teklifi ret edilince, 22 Kasım günü Terakkiperverlilerin eleştirilerinin başlıca hedefi olarak görülen İsmet Paşa istifasını vermiştir. Aynı gün daha ılımlı olarak tanınan Ali Fethi Bey (Okyar) yeni hükümeti kurmuştur. Aralık ayında yapılan ara seçimlerde, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kesin bir başarı elde edememesi, parti üyelerini daha da öfkelenmiştir. Aralık ayının sonlarına doğru tamamlanan bu seçimlerde boş bulunan 13 vekillik için oylama yapılmış ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası henüz örgütlenmesini tamamlamadığı için seçimlere katılmamış fakat bazı yerlerde bağımsız olarak adaylığını koyanları desteklemiştir. Nitekim desteklenen adaylar başarılı olmuştur (Karpas, 1996: 133; Öz, 1992: 93).

1925 yılına gelindiğinde artık siyasal atmosfer gittikçe sertleşmiş, 13 Şubat'ta Elazığ, Diyarbakır ve Tunceli illerini içine alan bölgede bir isyan meydana gelmiştir. İsyana hem Kürt ulusçuluğunu hem de İslamcı tepki karakterini taşımış ve bir Nakşibendi şeyhi olan Palulu Şeyh Sait tarafından yönetilmiştir. İsyancıların üzerinden çıkan propaganda broşürleri ve mektuplar, ayaklanmanın Kürt ulusçuluğu yönünde bir ulusal Kürt hükümeti talep ettiğini ve İslami karakter yönünde de şeriatın egemenliği ve hilafetin yeniden kurulması istediğini açıkça ortaya koymuştur (Zürcher, 2003: 115). Lozan Barış Antlaşması'nda Kürtlerden söz edilmemiş ve milliyetçi önderlerce bağımsızlık mücadelesi sırasında verilen özerklik sözleri unutulmuştur. Bu Kürt milliyetçileri için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur.

Fakat asıl isyana temel hazırlayan ve Kürtler ile büyük kısmını Türklerin temsil ettiği Cumhuriyet Hükümeti arasındaki ilişkileri kötüleştiren 1924'te Hilafet sisteminin kaldırılması olmuştur. Hilafetin kaldırılmasıyla iki toplumu bir arada tutan dinsel simge yok edilmiştir. Aynı zamanda milliyetçi cumhuriyet yeni bir ulusal bilinci oluşturma çabası içinde, Kürt kimliğine karşı baskıcı bir siyaset geliştirmiş; Kürtçenin açık bir şekilde kullanılması ve öğretilmesi yasak edilmiştir. Nüfuzlu Kürt toprak sahipleri ve aşiret başkanları zorla ülkenin batısına yerleştirilmiştir. Bu siyasetlere karşı da bir Kürt ayaklanması patlak vermiştir (Zürcher, 2000: 248). Bu durum karşısında Fethi Bey, Cumhuriyeti korumak için hükümetin her türlü önlemi almayı kararlaştırdığını belirtmiş

ve Meclisten iki önlemi onaylamasını istemiştir. Bunlardan ilki, Hükümet önergesinde adı geçen doğu illerinde ve ek olarak Malatya ilinde sıkıyönetimin ilanı, ikincisi de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda siyasal amaçlar doğrultusunda "dini veya mukaddesat-ı diniyeyi" kullanmayı vatana ihanet suçu oluşturan eylemler arasına dahil eden bir değişikliğin yapılmasıdır.

Muhalefet adına konuşan Kazım Karabekir, hükümeti tamamen desteklediğini ve herhangi bir iç ve dış tehlikeyle karşılaştığında Türk ulusunun tek vücut olduğunu dile getirmiştir. Hemen ardından Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndaki değişiklik önergesi kabul edilmiştir (Zürcher, 2003: 117). Fakat yine de Cumhuriyet Halk Fırkası'ndaki daha sıkı önlemler alınmasından yana olanlar Fethi Bey üzerinde baskı yapmış ve Mustafa Kemal'inde bu daha sıkı önlemler almak isteyenlerden yana olması üzerine Fethi Bey 2 Mart'ta Cumhuriyet Halk Fırkası'ndaki güven oylamasını kaybetmiş ve istifa etmiştir. Ertesi gün İsmet Paşa başvekil olmuş ve meclisten Takrir-i Sükun Kanunu geçirmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın aşırı esnek olması nedeniyle karşı çıktığı bu kanun; hükümete iki yıllık bir süre için, toplumun istikrarının bozulmasına sebep olan bütün örgüt faaliyetlerini ya da yayınları idari önlemlerle yasak koyma gücü vermekteydi. Ayrıca bu yasa sadece güneydoğuda değil bütün ülkede geçerli olmuştur (Zürcher, 2000: 250). Yeni İsmet İnönü hükümetinin aldığı bir diğer tedbir de, biri doğu vilayetleri biri de ülkenin geri kalanı için olmak üzere iki İstiklal Mahkemesi'nin kurulması olmuştur. İdam yetkilerinin bu mahkemelere bırakılması Mecliste en çok eleştirilen konuları oluşturmuştur. Sonuç olarak 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu kabul edilmiş ve İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Öz, 1992: 95).

Şeyh Said isyanının bastırılmasından sonra, Hükümet askeri yetkililer ve İstiklal Mahkemeleri yoluyla İsyancıları sert bir şekilde bastırmış, önderleri idam edilmiş ve çok sayıda Kürt ülkenin batısına yerleştirilmiştir. Takrir-i Sükun Kanunu sadece Kürtleri bastırılmak için kullanılmamış; İstanbul'daki bazı muhafazakar, liberal ve Marksist basım yapan gazete ve dergilerden sekizi ile bazı taşra gazeteleri kapatılmış, ulusal gazeteler olarak sadece hükümet yayını yapan Ankara'daki Hakimiyet-i Milliye ve İstanbul'daki Cumhuriyet gazeteleri kalmıştır. Basın ortadan kaldırıldıktan sonra 3 Haziran'da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstiklal Mahkemesi'nin tavsiyesi üzerine hükümet tarafından kapatılmıştır.

İstiklal Mahkemesi'ne göre parti üyeleri isyanı desteklemiş ve siyasal hedefleri sebebiyle dini sömürmeye çalışmışlardır. Bu durumda Cumhuriyet döneminin ilk muhalefetini oluşturan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması çoğulcu bir dönemi sonlandırıp, reform programına odaklanmış bir otoriter yönetim biçimini arkasından getirmiştir (Zürcher, 2000: 251). Cumhuriyet tarihinde ilk defa çok partili döneme geçilmiş ve demokrasi sisteminin koşulsuz gereğinin yerine getirilmesine rağmen, parti uzun ömürlü olmamıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması olayı, çok partili siyasetin kısa süreli varlığının kesin sonu olmuştur (Özalper, 2014: 131). Şeyh Said Ayaklanmasına karıştığı net bir şekilde ortaya konulmadığı halde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın neden bu kadar çabuk ve sert bir şekilde ezildiğine bakacak olursak, Zürcher bu sorunu Frey'in görüşleri ile açıklamıştır: Frey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında korkulu bir rakip olarak durmasının sebebinin, birbirinden çok farklı toplumsal grupları ya da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın benimsediği zihniyete tamamiyle ters bir ideolojiyi benimsemesinden değil, tamamen Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da içinden çıkmış olduğu ulusal hareketin çekirdeğini oluşturan aynı gruplarca oluşturulmasından kaynaklandığını belirtmektedir. İşte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı korkulu bir muhalefet konumuna getirende budur (Zürcher, 2003: 134).

Armağan'a göre (Armağan, 2013: 88) Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılması ve uygulanması Türkiye Cumhuriyeti'nin kırılma noktasını oluşturmuştur. Nitekim normal bir 20. Yüzyıl cumhuriyetinin evrilmesi gereken nokta olan ve yeni başlanmış olan demokrasi, 1925'te Takrir-i Sükun ile ortadan kalkmış ve sistemin demokrasiye geçişi uzun bir süre geciktirilince, halkın merkeze ulaşması engellenince ortaya artarak sertleşen bir yönetim görüntüsü çıkmıştır. Bu da hakim olan siyasal ve toplumsal sorunların çözümlenmesine ve giderek daha da karmaşık bir vaziyet almasına sebep olmuştur. Sonuç olarak Takrir-i Sükun Kanunu ile farklılık çoğulculuk doğrultusunda ilerleyen toplum, homojen ve tekçil bir duruma konulmuştur . Her türlü siyasal oluşumun engellenip kapatılmasının yanı sıra dernekler, sosyal ve siyasal düşünceler yasaklanmış ve rejime muhalif nitelikteki medya bastırılarak susturulmuştur(Çaha, 1997:260). Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan bu gelişmeler sonucunda, basın üzerinde otoriter kuram egemen olmuştur (Dağtaş, 2000: 66).

Muhalefetin büyük ölçüde sindirilmesi ve Takrir-i Sükun Kanunu'nun hazırladığı elverişli ortam yeni reformların gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Nitekim bu ortam sağlanmasaydı gerçekleştirilecek reformlar hem muhalefetin hem de halk kitlelerinin direnişi ile karşılaşacaktı (Ahmad, 1977: 76). Eylül 1925'te Tekke ve Zaviyeler kapatılmış, 24 Kasım 1925'te kılık-kıyafet reformu ile fes yasaklanmış yerine batı tarzı şapka ya da kepe geçmiştir. 26 Kasım'da saat ve takvim değişikliği yapılmış. Ayrıca toplumsal ve kültürel hayatı düzenleyen laik kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Bunlar, 4 Mart 1926 Tarihli Ceza Kanunu, 29 Haziran 1926 Tarihli Ticaret Kanunu, 4 Ekim 1926 Tarihli Medeni ve Borçlar Kanunu'dur. Kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu ile aile münasebetleri, kadının aile ve toplumdaki konumu Batı esasına göre düzenlenmiştir. Geleneksel hayat biçimi yerine, batılı-laik değerleri ikame etmeye amaçlayan hukuk reformlarının yanı sıra eğitim ve öğretim reformu da yapılmıştır. 2 Mart 1926'da Maarif Teşkilatı Hakkında Yasa ile eğitim öğretim birleştirilmesi ilkesi altında eğitim işleri yeniden düzenlenmiştir. 3 Kasım 1928'de Latin alfabesi kabul edilmiş, böylece alfabe değişikliği ile en azından genç neslin yeni değerler sistemine göre yetişmesi amaçlanmıştır. Millet mektepleri açılmış ve dilin Türkçeleştirilmesi çabasına girilmiştir. Bu dönemde kadınlar oy hakkı elde ederek 1930'da belediye seçimlerine katılmışlardır (Öz, 1992: 98; Karpat, 1996: 140). Kadın hakları konusundaki demokratik gelişmeler; siyasal haklarına Cumhuriyet dönemiyle elde etmiş olan Kadınlar; 1930'da belediye, 1932'de muhtarlık ve 1934'te genel seçimlere girme haklarının verilmesiyle bu haklara kavuşmasıyla şekillenmiştir (Komsuoğlu, 2008: 91).

1.3.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi

4 Mart 1929'da olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla ülkede oluşan ortam ikinci kez meydana gelecek olan muhalefet denemesini haber vermiştir (Çiçek, 2011: 212). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasının ardından çok partili demokratik sisteme geçiş için atılan ikinci adım "Serbest Cumhuriyet Fırkası"nın kurulması ile meydana gelmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın katkısı ve desteği ile kurulan bu fırka, Türk demokrasi tarihi için önemli bir yere sahiptir (Tunaya, 1986: 613). 1930 yılına geldiğinde Türkiye bir takım zorluklar ve sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle arka arkaya gerçekleştirilen devrimler ve bu

çerçevelerde alınan tedbirler, muhalif grubun tepkisini çekmiş ve hükümete karşı direnişini artırmıştır (Aykaç, 2009: 584). Bu ortam içerisinde oluşum sağlayan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş nedenlerini siyasi ve iktisadi olmak üzere iki etken üzerinden ele alabiliriz. Siyasi etken toplum tabanındaki huzursuzlukla meydana gelmiştir.

Zürcher Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş nedenlerini şöyle açıklamıştır: 1925 sonrasında hakim olan tek parça politik durum, lider takım içerisinde çekişen düşüncelerin serbest ve açık bir şekilde tartışılmasına hemen hemen yok denecek kadar olanak verirken, halkın toplumsal hoşnutsuzluğu ifade etmesine hiç olanak vermemiştir. Buna ek olarak Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, bölgesel ve yerel temsilcilerinin baskıcı tutumları ile beraberinden gerçekleşen adam kayırma ve yolsuzluklar, kişi hürriyetlerinin olmayışı ve hükümetin gerçekleştirdiği reformları büyük ve etkin bir kızgınlığa sebep olmuştur. Bu öfkeyi, 1920'lerin sonlarında diğer tüm tarım ülkeleri etkilediği gibi Ülkemizi de etkileyen dünya ekonomi buhranı gittikçe artırmıştır (Zürcher, 2000: 259). Bu doğrultuda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna neden olan iktisadi etken, 1929 dünya ekonomik buhranının Türkiye ekonomisi üzerine olan olumsuz etkileri olmuştur.

Yaşanan ekonomik buhran nedeniyle tüm dünyada tarımsal ürünlerin piyasasında düşüşler olurken, tarım ihracatı yapan Türkiye'nin de ihracat malı fiyatları hızla düşmüş ve bu sebepten dolayı ihracattan elde edilen gelirler azalmıştır. Beraberinde gerçekleşen Türk lirasının değer kaybetmesiyle iflaslar yaygınlaşmış ve pazara yönelik üretim yapan köylüler borçlarını veremez konuma geldiklerinde, vergilerini ödemek için ellerindeki her şeyi satmışlardır (Özer, 2014: 79). Bu olumsuz durum Türkiye'nin toplumsal siyasi ve ekonomik yapısında derin etkiler bırakmış, toplumun bütün kesimlerinde huzursuzluğa sebebiyet vermiştir (Akıncı ve Usta, 2015: 45). Baskıcı politikası sebebiyle halk ile bağ kurma olanaklarından yoksun olan, Cumhuriyet Halk Fırkası bu olumsuz durumdan çıkmak için nitelikli olanakları yoktu (Zürcher, 2000: 260). Ülkedeki tek partili yapılanma ve bunun beraberinde getirdiği merkezileşme, özellikle reformların uygulanması noktasında ciddi sıkıntılar yaratmış, nitekim partinin mahalli örgütleri tabanın dilek ve isteklerini iktidara yansıtmakta yetersiz kalmıştır (Öz, 1992: 103).

1930'da hoşnutsuzluğu fark eden Mustafa Kemal, raporların ve ülkede sık sık gerçekleştirdiği inceleme turlarının neticesinde, toplumsal eleştirileri belli bir yöne yönlendirmek, rahatlık içerisindeki Cumhuriyet Halk Fırkası'nı canlandırmak ve

hükümetin hem eksiklerini doğrultmaya hem de ekonomik duruma yeni çözümler bulmaya yönlendirecek bir denetim mekanizması kurmak için sadık bir muhalefet partisinin kurulmasına müsaade etmeye hatta destek olmaya karar vermiştir. Bunun neticesinde Mustafa Kemal eski arkadaşı Fethi Okyar'a yeni bir parti kurma teklifinde bulunmuştur. Fethi Bey, Cumhurbaşkanına ülkenin durumuna ve İsmet İnönü'nün politikalarına ilişkin çok eleştirel bir rapor sunmuştur. Teklif üzerine birkaç gün tartışma ardından Fethi Bey, hükümetin partisinin çalışmasına olanak vermesini ve Mustafa Kemal'in objektif kalması noktasında teminat istemiştir. Mustafa Kemal'de yeni partinin cumhuriyetçilik ve laiklik ülkülerine bağlı olmasını istemiştir. Anlaşma olunca, Fethi Bey partiyi doğrudan Mustafa Kemal'in teklifi üzerine 12 Ağustos 1930'da resmen kurmuştur. Mustafa Kemal kız kardeşi Makbule Hanım'ı ve daha başkalarını da yeni partiye girmeye teşvik etmiştir. Parti 11 maddelik beyannamesini yayınlamıştır. Bu beyanname 1924'teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın beyannamesi ile benzerlik taşımaktadır; nitekim parti farklı olarak hem liberal ekonomi siyasetini ve yabancı yatırımların teşvikini hem de ifade özgürlüğü ile tek dereceli seçimleri savunmuştur (Zürcher, 2000: 260).

Yeni kurulan partinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bünyesinden doğmuş olmasına rağmen, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, parti içindeki doğal bir muhalefet hareketinin partiden ayrılmasıyla oluşmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası ise, tamamen bazı sebepler doğrultusunda Mustafa Kemal tarafından kurdurulmuş, göstermelik bir muhalefet yaratma girişimidir (Öz, 1992:101). Fakat Mustafa Kemal'in bu partinin varlığından umut ettiği faydalar ne olursa olsun, bu muhalefetin süreç içinde gelişerek normal bir parti konumuna ulaşacağını ve ülkenin yönetiminde önemli bir görevi yerine getireceğini ümit etmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın asıl siyaseti, Halk Fırkası'na muhalefet etmek ve ekonomi piyasasındaki başarısızlığını eleştirmektir. Partinin bu tutumu, etrafında bir çok muhalif kesimin toplanmasına neden olmuştur (Karpat, 1996: 151). Nitekim 24 Ağustos 1930'da gazetelere verdiği beyanatında Cumhuriyet Halk Fırkası hakkında, hükümetin mali ve iktisadi konularda yanlış siyaset izlediğini, yedi yıldır bu konularda izlediği her yolun ülkeyi mali sıkıntıya soktuğunu söylemiştir.

Bu doğrultuda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın en büyük hedefi ülkeyi iktisadi anlamda kalkındırmaktır. Hükümet halkı düşünememekte, bilhassa uyguladığı vergi

sistemiyle halkı ezmiş (boş arsalardan ve kiraya verilmeyen evlerden bile vergi almaktaydı) ve tarımı verimsiz bir hale getirmiştir. Fethi Bey vergi toplamanın marifet olmadığını belirterek en kısa zamanda iktidara gelip halka hizmet edeceğini belirtmiştir (Çınar, 2015: 216). Bu bakımdan Serbest Fırka ilkesel olarak İsmet Paşa hükümetinin izlediği ekonomik politikaya tamamiyle karşıdır. Ülkenin içinde bulunduğu sıkıntının en önemli nedeni uygulanan ekonomi politikalarının yanlışlığıdır. Yanlış olarak nitelenen ekonomik politikalarının başında ise vergiler, demiryolu yapımı, inhisarlar, para politikası ve yabancı sermaye uygulamalarına ilişkin konular gelmektedir (Avşar, 1998: 75).

Halk yeni partinin çağrılarına heyecanla karşılık vermiş, büyük kitleler Fethi Bey'i Anadolu'da gezilerinde sevgi gösteriyle karşılamış ve sisteme karşı olan bütün muhalefet Serbest Fırka'nın etrafında toplanmıştır. Fethi Bey'in Eylül 1930'daki İzmir ziyaretinde büyük ve coşkulu bir kalabalık onu karşılamış, ziyareti sırasında kitle gösterileri olmuş ve bunlar küçük işçi sınıfından gelen militanca bir hareket ve grevlere dönüşmüştür. Hükümete karşı yapılan gösterilerden anlaşılacağı üzere muhalif gruplar iktidardaki partiye cesaretle meydan okumuşlardır (Ahmad, 1977: 77).

Ekim 1930'da belediye seçimleri gerçekleştirilmiş ve Serbest Cumhuriyet Fırkası 512 milletvekilliğinin 30'unu kazanmıştır. Çok az sayıda sandalye kazanılmasına rağmen iktidar partisi şaşkınlığa uğramış ve telaşa düşmüştür. Fethi Bey iktidar partisini hile yapmakla suçlamış, bu da Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı öfkeli saldırılara yol açmış ve parti liderleri vatana ihanetle suçlanmıştır (Zürcher, 2000: 261). Bu seçimler Serbest Fırka'nın, Cumhuriyet Halk Fırkası'na yönelttiği eleştirilerle başlayan, İzmir ve diğer şehirlerdeki olaylarla artan gerginliği doruk noktasına getirmiştir (Yetkin, 1997: 191).

Halk Fırkası yöneticileri, Serbest Fırka'nın rejim muhalefetlerinin merkezi olduğunu ve bu şekilde devam ederse ülkede anarşinin yeniden ortaya çıkacağı yolunda iddialarını basın organları yoluyla işlemeye başlamış, bir taraftan da Mustafa Kemal'in parti yönetiminde olduğunu ve İsmet İnönü yönetimine yöneltilen eleştirilerin aynı zamanda Mustafa Kemal'e yapılmış olduğunu her zaman dile getirmişlerdir (Eraslan, 2000: 90).

Gittikçe sertleşen muhalefet mücadelesinde Mustafa Kemal Atatürk Fethi Bey'e bu ortamda artık tarafsız kalamayacağını bildirmiştir. Böylece, Mustafa Kemal ile karşı karşıya gelme zorunda kalan Serbest Fırka liderleri, Cumhurbaşkanının kişiliğine karşı

bir siyasal muhalefet yürütmek istemeyen Fethi Bey'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kapatmaktan başka seçeneği olmadığını anlaması üzerine, partilerini 17 Kasım 1930'da kapatma kararı almışlardır.(Zürcher, 1996: 153). Kısa ömürlü bir parti olmasına rağmen Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin demokratikleşme çabalarının en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Nitekim partinin kurulmasındaki temel amaç halkın talep ve görüşlerinin TBMM'ye yansıtılmasını sağlayarak demokratikleşmenin önündeki bütün engelleri kaldırmaktı. Fakat meydana gelen gelişmeler Fırkanın varlığını sürdürmesine olanak sağlamamıştır (Çınar, 2015: 207).

Serbest Fırka kurucuları partilerini kısa sürede ve danışıklı bir biçimde kurduklarından dolayı düşüncelerini, bir siyasal partinin yapısını oluşturabilecek bir biçimde sistemleştirememişler ve hükümete yönelik eleştirilerini halkın en çok şikâyetçi olduğu konularda yoğunlaştırma politikası izlemeye başlamışlardır. Bu durum da, partinin kitlelerin belirli bir düşünce ve program doğrultusunda, yönlendirilip, kontrol altına alınabilmesi yerine, içinde buldukları zor koşulların nedeni olarak gördükleri Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı Serbest Fırka'yı alternatif olarak düşünen, çıkarları birbirinden farklı çeşitli kesimlerin Fırka'nın örgütlerinde etkili olmasına yol açmıştır (Avşar, 1998: 195).

Cumhuriyet Halk Fırkası'na göre partinin kapatılması, partinin dinci gericilerin kendi hedefleri doğrultusunda siper gibi kullandığını gerekçe göstererek gerekli bir karar olarak görülmüş, buna kanıt olarak da partinin kapatılmasından yaklaşık bir ay sonra meydana gelen Menemen Ayaklanması(Nakşibendi tarikatına mensup Derviş Mehmet'in önderliğinde küçük bir grup İslam Hukuku ve Halifeliğin geri getirilmesini isteyerek, İzmir yakınlarındaki Menemen kasabasında yürüyüş yapmışlar ve olayı bastırmak için gelen yedek subayın başı kesilerek kasaba meydanında dolaştırılmıştır.) gösterilmiştir (Ahmad, 1977: 77). Fakat bu iddianın doğruluğu noktasında net bir kanıt halen bulunamamıştır. Tam aksine, Mustafa Kemal'in, Serbest Fırka'nın başarısının nedenlerini bulmak amacıyla yaptığı turlar göstermiştir ki halk, Serbest Fırka'yı tutmakla ülkede egemen olan kötü durumu protesto etmekteydi. Karpat'a göre Serbest Fırka denemesi bir gerçeği ortaya çıkarmıştır (Karpat, 1996: 154). Ne kadar büyük olursa olsun bir siyasi reform ancak ekonomik ve toplumsal reformlarla tamamlandığı zaman ayakta durabilirdi. Özellikle Türkiye gibi ekonomik ilerlemenin ihtiyacının şiddetle duyulduğu memleketlerde bu gerçek bir kat daha güçleniyordu.

Göz önünde bir demokratik bir sistem olmakla birlikte, uygulamada despot bir yönetim sisteminin etkin olduğu bu durumun, ülkede demokratikleşme ve çok partili hayata geçişin önünde bir mani olarak değerlendirilebilir (Akıncı ve Usta, 2015: 46). 1930'dan sonra yeni bir yol izlenmiş ve bunun ana faktörü tek parti hakimiyetinin kuvvetlendirilmesi ve laik-milliyetçi yeniliklerin detaylandırılarak yaygınlaştırılması doğrultusunda ortaya koyulan topyekûn gayretler olmuştur. Bu süre zarfından kabul edilen ilkeler net bir şekilde belirlenip genişletilerek önce 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası programını sonra 1937'da anayasaya dahil edilmiştir. Bu ilkeler; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve inkılapçılık(devrimcilik) idi. Ayrıca devlet artan otoriter tutumuna uygun olarak ekonomi siyasetinde değişiklik yapıp sanayi sektörünün idaresinde daha büyük sorumluluk yüklenmiş ve memleket ekonomisini genel denetimini eline almıştır (Karpaz, 1996: 155).

Kısaca Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Türkiye'de derin değişimler olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden Sovyet Rusya ve İtalya gibi totaliter rejimi benimseyen ülkelerin fazla etkilenmemesi, bu rejimlerin demokratik sisteme göre daha başarılı ve etkili olarak görülmesine yol açmış ve bunun doğrultusunda totaliter rejimler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de taraftar elde etmeye başlamıştır. Nitekim Menemen Olayı'ndan sonra ve devamında gelişen olaylar doğrultusunda tek parti otoritesi iyice pekişmiştir (Bostancı, 1996: 51). Böylece Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçişte ikinci bir deneyim olan Serbest Cumhuriyet Fırkası da, ne yazık ki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kaderini paylaşmış toplumsal ve ekonomik nedenlerden dolayı başarılı bir şekilde siyasal hayatta yer alamamıştır.

1.4. DEMOKRASİYE GEÇİŞTEKİ ETKENLER

1.4.1. İç Etkenler

Demokratikleşme süreci ülkeden ülkeye, dönemden döneme göre farklılık taşımakla beraber, bir ülkenin demokratikleşmesi de aynı şekilde farklı koşulların bir araya gelmesiyle oluşur. Bu doğrultuda demokrasiye geçişte etkili olan faktörleri ele alırken tek bir etken üzerine yoğunlaşmak, bizi ülke için gerekli olan demokrasiyi eksik yorumlamamıza sebep olabilir. Nitekim Türkiye için her ne kadar dış etkenlerin

demokrasiye geçişte etkili olduğu söylene de yine bu noktada Türkiye içerisinde demokrasiye geçiş destekleyen faktörleri de görmezden gelemeyiz. Türkiye'nin demokrasiye geçişini 1945'ten sonra hızlandıran dış etkenler, içeride siyasal ortamdaki dengeleri de değiştirmiş ve böylece Türkiye çok partili bir sisteme geçiş sürecine girmiştir. Türkiye'nin demokrasiye geçişini sağlayacak olaylar zinciri bir takım iç etkenlerden meydana gelmiş ve çok partili siyasal hayata geçiş için zemini oluşturmuştur. 1923'ten beri yönetimde olan 1946 yılına varıldığı tarihte uzun süren bir iktidarlığın verdiği yorgunluk ve yıpranmışlık içerisinde kalmıştır. Böyle bir duruma girilmesinde, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ve o şartlarda oluşan büyük ekonomik zorlukların katkısı vardır. Ne kadar da savaşa katılmamış olursa da savaş ekonomisi getirdiği uygulamalar iktidar partisinin yıpranmasına katkı sağlamıştır.

Savaş sonrası ekonomik uygulamalardan olan “Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Yasası” gibi toplumsal yapıda değişiklik yaratan olağanüstü kanunların neden olduğu bulanımlar vatandaşın mevcut iktidardan uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bunlara ek olarak piyasa fiyatlarındaki büyük artış, karaborsacılık, mal kıtlığı vb. olumsuz ekonomik durumlar, vatandaşın gözünde iktidarda olan CHP'yi sorumlu yapmıştır (Gülen, 2016: 132). Savaş sonrasında uygulanan ekonomik politikalar, karaborsa, yolsuzluk olaylarını meydana getirmekle beraber, bu yolla büyük bir servet biriktiren yepyeni bir sınıfın ortaya çıkmasına da neden olmuştur (Yetkin, 1983: 191). Bütün bu ekonomik sarsılmalar Türkiye savaşa girmediği halde ve cephelerde fiilen savaşmadığı halde savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamasından kaynaklanmıştır.

Nitekim yetişkin etkin nüfusun büyük bir kısmının silah altına alınması nedeniyle bir çok alanda üretimde ciddi kayıplara sebebiyet vermiştir. Savaş öncesi başlatılan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programları, askeri savunma giderlerinin bütçeye ciddi etki etmesi nedeniyle tamamıyla ileri tarihe atılmıştır. Bu değişimler savaş döneminin bir ekonomik gerileme yıllarına dönüşmesine sebep olan objektif etkenler olmaktadır. Bu bakımdan Boratav 1940-1945 yıllarını, yani iktisadi sürecin durması bakımından, “bir kesinti” olarak nitelendirmiştir (Boratav, 2015: 83). Eroğul'a göre çok partili hayata geçiş sağlayan temel faktör CHP'ye beslenen muhalefetin çok etkin ve köklü bir duruma dönüşmesidir. Bu muhalefet ise başlıca iki kaynaktan beslenmiştir, bunlardan ilki hakim sınıfların artan iktidar arzusu, ikincisi ise halkı artık hoşnutsuzluk

seviyesi sonucunda saran bıkkınlıktır. Savaş içerisinde ithalatın kısılması ve karaborsanın hızla yayılması sonucunda ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları içerisinde bir grup bundan büyük ölçüde faydalanmıştır. Bu yıllar kıtlık dönemi olmuş ve halkın çoğunluğu sefalet içerisinde kalmıştır. Köylüler jandarma baskısından bıkmış ve sabit gelirli bir grup olan memurlar, savaş yıllarında fiyatların dört misline fırlamış olmasından dolayı ekonomik açıdan zor duruma düşmüşlerdir (Eroğul, 1970: 55). Sanayi işletmelerinde çalışan işçiler için de 1945'e kadar herhangi bir iş güvenliği ve sosyal yardım uygulaması olmamıştır. Sınıfsal sendikalist benzeri organizasyonlar 1945 tarihine kadar yasak olmuştur.

Savaş yıllarında memur tabakasında olduğu gibi işçi tabakasında da satın alma gücü düşmüştür. Bu düşüşün temel sebebi ise savaş sürecince ordunun büyük ihtiyaçlarının tedarik edilebilmesi için Merkez Bankası'nın para basması ve böylece enflasyonist bir baskının ekonomide kendini göstermesidir. Alış gücündeki düşüşe eş olarak yaşam koşullarının pahalılaşması ve zor bir duruma gelmesi bürokrasinin de kendi içerisinde sistemi sorgulamasına yol açmıştır (Bahadır, Demirkıran ve Çiçek, 2011: 71). 1940 sonrasında darlık koşullarının hakim sınıf yapısıyla, diğer yandan siyasi kadrolara ve yüksek bürokrasiye çok geniş yetkiler veren iktisat politikalarıyla birleşmesi bu dönemde gelir dağılımını önemli derecede etkilemiş ve değişikliklere yol açmıştır. Sonuç olarak ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerini büyük ölçüde biçimlenmesine savaş sonrası dönüşümler etkili olmuştur.

1.4.1.1. Milli Korunma Kanunu

Nüfusun üretici gücünü oluşturan kesiminin savaş nedeniyle askere alınması sonucunda tarımsal üretimde azalmaya, gıda ürünlerinin sıkıntısına, ekmek karnelerine ve kıtlığa sebep olmuştur. Ana ihtiyaç ürünleriyle ilgili olarak stoklarını devlet geniş tutmuş, bu da iç piyasada ürünlerin fiyatlarının olağanüstü artmasına ve büyük bir darlık yaşanmasına sebep olmuştur. Yine bu dönemde stokçuluk ve karaborsacılık yaparak durumdan kar elde etmeye çalışan bir kesim ortaya çıkmıştır. Hükümet bu durumlarla mücadelede çalışmış birtakım iktisadi politikalar ileri sürmüştür. Milli Korunma Kanunu da bu politikalardan bir tanesidir, nitekim İkinci Dünya Savaşı sebebiyle yurdun içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara karşı çözüm bulması amacıyla çıkarılmıştır (Bekcan, 2005: 14). Savaş başlamadan önce Mayıs 1939'da Şevket Süreyya Aydemir'in de yer

aldığı bir grup, hükümet tarafından “Müdafaa Ekonomisi” konulu bir rapor hazırlamakla görevlendirilmişlerdir. Bu rapor 1939 yılının sonlarında Başbakanlığa sunulmuş ve bu raporu temel alarak bir yasa tasarısı hazırlaması hükümet tarafından parti grubuna söylenmiştir (Çavdar, 2008: 424). Sunulan bu raporda siyasi, iktisadi, teknik, askeri kontrol ile devletleştirme eline alınmıştır. Milli Müdafaa, Seferberlik ve Harp Ekonomisine yer verilmiştir.

Bu rapor CHP grubunda hararetli tartışmalara yol açan, 26 Ocak 1940 tarihinde TBMM’de “Milli Korunma Kanunu” adı ile kanunlaşmıştır (Ersoy, 2018: 330). Milli Korunma Kanunu ile engellenmeye çalışılan iktisadi problemler; azalan üretim ve ithalat koşullarında oluşan kıtlıkların ve engellenemeyen enflasyonist baskıların halk üzerinde tahammül sınırını aşmasını önlemek ve büyük kentlerin beslenmesini, ısınmasını ve giyimin sağlayabilmek gibi sorunlarda oluşmaktadır. Fakat gerçekte Milli Korunma Kanunu ile engellenmek istenen iktisadi sorunlarda, üretimin artmasında ve enflasyonun önlenmesinde çaresiz kalındığı için bunun sonuçlarını ülke üzerinde hafifletilmeye çalışılmıştır (Boratav, 2015: 85). Bu Kanun 1939-1941 yıllarında yönetimde bulunan Refik Saydam’ın ve sonrasında iktidara geçip 1942-1945 yıllarında Rüştü Saraçoğlu tarafından devir alınan hükümetleri dönemlerinde uygulanmıştır. Nitekim Kanun vatandaşın tepkisinin daha da büyümesine sebep olmuştur (Koçak, 1986: 470).

Milli Korunma Kanunu ile hükümete iktisadi alana çok geniş bir müdahale hakkı tanınmıştır. Bu müdahalelere göre; Hükümet sanayi ve maden kurumlarında üretim hacmini, miktarını, çeşit ve cinslerini belirleyebilir ve üretim hedeflerine ulaşabilmeleri için de işletmelere gerekli üretim programını verebilmektedir. Bir diğer hükümet müdahalesi fiyat kontrolü ve dış ticaretin düzenlenmesini kapsamaktadır. Nitekim devlet tedbir olarak iç ve dış piyasaya alıcı olarak girebilmekte ticareti, karaborsayı engelleyecek türden müdahalelerde bulunabilmektedir. Hükümetin başka bir müdahale alanı ise iş hayatı ile ilgili olmuştur. Hükümet İş Kanunu’nun işçilere getirdiği kısmi hakları ortadan kaldırarak, iş hayatında düzenlemeler yapabilmektedir; çalışma saatleri her gün üç saat arttırılabilir, iş kanununun küçükler ile kadınlara ilişkin hükümleri uygulanmayabilir gibi (Timur, 1994: 177). Milli Korunma Kanunu’nun yürütülmesi aşamasında Milli Koordinasyon Heyeti tarafından bir İktisadi Büro kurulması hakkında muhtıra verilmiştir. Bu muhtırada birtakım yönergelere bakacak olursak (Ersoy, 2018: 331);

- “Milli menfaatler göz önüne alınarak, memleket emrinde bulunan maddi ve manevi bütün ekonomik imkanlar kullanılacaktır.
- Hizmet düşüncesi, kar düşüncesinin önüne geçecektir.
- Fiyatların belirlenmesinde serbestlik kaldırılarak, kontrol ve tespit tek merkezde toplanmıştır.
- Ekonomik önlemlerin işleyişini engelleyen her türlü faaliyet düşmana destek hizmeti olarak kabul edilmiştir.”

Bu yönergeler doğrultusunda pamuk, çimento, buğday, tıraş bıçağı gibi birçok ürüne devlet tarafından el konulmuş, birçok temel ürünlerin dağıtımı ve tüketimi karneye bağlanmıştır. Temel gıda ve ihtiyaç maddeleri başta olmak üzere halka yapılacak dağıtımların kolay bir şekilde işleyebilmesi için 1942’de Halk Dağıtma Birlikleri kurulmasına karar verilmiştir. Bu birlik aracılığıyla halka karneler dağıtılacak, karneye bağlanmış malların dağıtımı sağlanacak ve bu işleyiş gerekirse denetime tabi tutulacaktır. Aynı şekilde işleyişin sağlanabilmesi için de köylere Köy Dağıtma Birlikleri kurulacak, bu sayede de Hükümet tarafından el konulan ürünlerin köy içerisinde saklanmasını sağlayıp, Hükümetin izin vermediği ürünlerin satılmasına mani olacak ve satanları da tespit ederek hükümete bildirecekti. Ayrıca Dağıtma Birlikleri’ne üye olmayanlar, Hükümetin dağıttıklarından kesinlikle yararlanamayacaklardı (Koçak, 1996: 392).

Devlet tarafından el konulan ürünlerin fiyatlarının usulsüzce belirlenmesi ve vatandaşa çok sonra taksitle ödeme yapılması, yüksek enflasyon ortamında halkı daha da zor duruma sokmuştur. Yaşam koşulları son derece ağırlaşan halk, karneye bile günlük ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Devlet depolar yapmadan tarım ürünlerini stoklamaya kalkmış, halk kıtlık çekerken ürünlerin büyük bir kısmı çürümeye terk edilmiştir. Zaten yavaş çalışan bürokrasi bir de yeni görevler eklenince, ürünlerin zamanında dağıtımında ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu durumun da en büyük mağduru Anadolu halkı olmuştur (Ersoy, 2018: 331). Nitekim işletmelerin işgücü ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik düzenlemeler getiren Kanun, işçilerin belli bir ücret karşılığında Hükümet tarafından belirlenen işlerde çalışmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu uygulama genel olarak maden bölgelerinde uygulanmıştır (Aydın, 2019: 419). Hükümete, Milli Korunma Kanunu ile ekonomiyi tekrar düzenlemek maksadıyla geniş yetkiler verilmiştir. Devletin ekonomiye müdahale olanaklarının genişletilmesiyle özel teşebbüsler devletin

himayesi altına girmiştir. Milli Korunma Kanunu ile fiyatların görece kısmen de olsa yükselmesine katkı sağlanmış olursa da ekonomik sorunların halkın günlük yaşamını etkilemesi, mal yokluğu ve karaborsa engellenememiştir (Çavdar, 2008: 426).

Milli Koruma Kanunu ile savaş sırasında bozulan ekonomik yapıyı düzeltmek için ekonomik yaşamdaki darlık ve verimsizlik, vatandaşın bütün bunların sorumlusu olarak gördüğü CHP ye karşı duyduğu bıkkınlığı daha da artırmıştır (Akkaya, 2011: 50).Sonuç olarak savaş döneminde ekonomik olarak uygulanan sert tedbirlerden biri olan Milli Korunma Kanunu, halk üzerinde büyük bir baskı oluşmasına sebep olmuş ve bu baskı iktidar partiye karşı toplumsal bir tepki olarak geri dönmüştür (Aydın, 2019: 426).Nitekim Milli Korunma Kanunu ile kırsaldaki geniş kitle mağdur edilmiş, zaten tek partili yılların egemenliğinden bunalan halk ve aydınlar, dış koşullarında hükümeti zorladığı bu şartlarda, çok partili siyasal hayata geçme isteklerini belirginleştirmeye başlamışlardır (Kabacalı, 1994: 170).

1.4.1.2. Varlık Vergisi Kanunu

Varlık Vergisi savaşın olumsuz koşulları içerisinde ortaya çıkarılmış bir uygulamadır. İkinci Dünya Savaşı'nda, tarım fiyatlarının yükselmesinden ötürü muhteşem kazançlar sağlayan büyük çiftçiler ile hem Türk ihracat ürünlerinin yüksek değerinden hem de zorunlu olan ithal mallarının kıtlığından fayda sağlayarak büyük gelirler elde eden İstanbul tüccar ve komisyoncuları çok büyük karlar sağlamıştır. Büyük çiftçilerin tamamı Müslüman Türklerden oluşurken, tüccar ve komisyoncuların çoğunluğu ise Rum, Yahudi ve Ermenilerden oluşmuştur (Kızılkaya, 2016: 89). Bir taraftan çeşitli vergilendirmeler ve getirilen yükümlülükler ile baskı altında olan halk bir tarafta ise bu savaş koşulları sayesinde özgürlüğü gereğinden fazla yaşamış olan küçük bir azınlık grup oluşmuştur. Üretimde hammaddeleri mamul ve yarı mamul haline getirilip dağıtım görevi ise devletin denetimi dışında gerçekleşmiştir. İthalat ve ihracat görevi de devlet kontrolü altında özel işletmelere devredilmiştir.

Elde ettikleri gelirler sayesinde zenginleşen küçük sermayedarlar, özel tüketimleri için daha fazla mamul taleplerinde bulunmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda da yeni işletmeler ortaya çıkarak bahse konu olan şahısların isteklerini karşılayacak şekilde üretim yapmaya başlamışlardır. Daha az sermaye ile ürettikleri bu ürünleri, devletin

belirlediği yüksek fiyatlara oranlı satış yapan bu işletmeler böylece büyük karlar elde etmişlerdir. Bu kesim özel sermayesi ile ev, arsa, dükkan, altın gibi yatırımlar yaparak ve vergilendirme yöntemi sayesinde rahat bir nefes almıştır. Vergi kesintileri maaşlardan hiç aksatılmadan yapılırken, zengin sınıf diğer kesime göre çok az vergi vermiştir (Dokuyan, 2014: 30). Refik Saydam'ın 7/8 Temmuz tarihinde aniden vefatı üzerine iktidara Şükrü Saraçoğlu hükümeti geçmiş ve bu hükümetin denetim altında tutulan birçok malın fiyatını serbest bırakarak ilk tedbirini uygulamaya koymuş, yani Milli Korunma Kanunu'nda belirlenen kararlar yumuşatılmıştır.

Bu şekilde serbest piyasa gereği oluşacak fiyatların eskilerinden yüksek olacağı, fakat karaborsacılığın engelleneceği planları yapılmaktaydı. Ancak durum bu şekilde olmamıştır; fiyatlar artmış karaborsa daha da hız kazanmış, kıtlıklar çoğalmıştır. Bu durum zaten var olan haksız kazanç sahiplerini, savaş zenginlerini daha da güçlendirmiştir (Çavdar, 2008: 429). Nitekim bunun sonucunda Şükrü Saraçoğlu'na savaş döneminde hayata geçirilen ve uygulamaya konulamayan sosyal adaleti sağlamak gibi amaçları olan bir tasarı sunulmuştur. Birkaç saatlik görüşmeden sonra tasarı, 11 Kasım 1942 tarihinde kanun olarak kabul edilmiştir (Karpaz, 1996: 204). Nitekim Şükrü Saraçoğlu gazetecilerin başyazarlarını çağırarak bir görüşme yapmış ve bu görüşmede; Ekonomik sıkıntıları anlatıp, askeri masrafların devamlı arttığını, halkın sefalet içerisinde yüzdüğünü fakat yabancı ülkelerle ticaret yapan bazı komisyoncuların, karaborsacıların bundan büyük kazançlar sağladığını belirtmiştir. Devamında Hükümetin ekonomik sıkıntıları karşılamak ve dar gelirli sınıfın geçim sıkıntısını çözmek için Varlık Vergisi uygulamasını hayata geçireceğini izah etmiş, bu doğrultuda gazetecilerden kanunun niteliğini halka anlatmalarını, bunun memleketin ve halkın yararına olduğunu bildirmelerini istemiştir (Arslan, 2015: 123).

Yasalaşan Varlık Vergisi, esas olarak ticaret yapan üst kesimi, yan taraftan da çiftçi, esnaf ve ücretlileri kapsayan; belli komisyonlarca belirlenen ve tek sefere özgü olmak üzere toplanan, itirazı kabul etmeyen olağandışı bir vergiyi öngörmüştür (Boratav, 2015: 87). Varlık Vergisi, o dönemin basın organlarıyla desteklenmesi, kimin ne miktarda vergi vereceğini belirleyen komisyonların çalışma şekilleri, vergi mükelleflerinin adlarının ve vergi miktarlarının açıklanması, en fazla bir ay süre ile sınırlandırılmış ödeme dönemi, verilen süre içerisinde vergi borçlarını ödeyemeyenlerin mallarının el konularak satışı ve buna rağmen vergi borcunu ödeyemeyen mükelleflere, bedenen çalışarak

borçlarını ödetmek için çalışma kamplarına gönderilmeleri gibi detayları içermiştir (Sofracı, 2013: 328).

Sonuç olarak Varlık Vergisi Kanunu ile hedeflenen amaçlara ulaşılamamış, hayat pahalılığı artmaya devam etmiş ve dar gelirli sınıflar daha da sıkıntıya düşmüşlerdir. Vergi teorikte bir ayırım yapmadığı halde uygulamada toplanan para ve mallarının yarısından fazlası azınlıklar tarafından ödenmiş ve bunun sonucunda Varlık Vergisi, ırk ve din ayırımına dayalı bir vergi uygulaması olarak ekonomi ve siyasi tarihimizde yerini almıştır. Nitekim Vergi uzun ömürlü olmayıp, hem Türklerden hem azınlıklardan ticaret yapanların vergiye karşı gösterdikleri tepki ve dış ülkelerden gelen eleştiriler sonucunda 15 Mart 1944'te tamamen kaldırılmıştır. Ancak Vergi, iktidarın kendine muhalefeti oluşturmasına yetecek tepkiyi hem halktan hem de Türk ve azınlık iş adamlarından toplamıştır (Karpat, 1996:206; Boratav, 2015: 88).

1.4.1.3. Toprak Kanunu

İkinci Dünya Savaşı öncesi görüşülecekken savaştan dolayı ertelenmiş bir düzenleme olan ve Atatürk döneminden beri uygulamaya konulmak istenen toprak reformu, 17 Ocak 1945'te tekrar gündeme gelmiştir. Bu kanun "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulmasına Dair Yasa Tasarı" adıyla Tarım Bakanlığı'na hazırlanıp meclise sunulmuştur. Bu tasarı Adalet, bütçe, ekonomi, maliye, tarım, ticaret, anayasa ve içişleri komisyonlarından seçilmiş dörder üyeden oluşan Karma Komisyon'da görüşülmüştür. Bu görüşmeler sonucunda tasarı 14 Mayıs 1945'te TBMM'ye sunulmuştur. 11 Haziran 1945'te de kanunlaşmıştır (Albayrak, 2004: 23).

Toprak Kanunu ile toplum içerisindeki her kesimden insan ilişkilerini iyileştirmeyi, mülkiyet dağılımını düzeltmeyi, tarımsal üretimi artırarak ekonomik hayata katkı sağlamayı, bu şekilde tarım bölgesinde faaliyet gösteren halkın, vatandaşlık hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi amacına yönelik bir hukuki düzenlemedir (Kayıran ve Metintaş, 2018: 648). Toprak Kanunu aslında toprak reformundan çok toplumsal bir reformdur. Nitekim Yasa'nın hedefi, Atatürk'ün sürekli belirttiği şekilde, köylünün konumu yükseltme ve Türkiye'de toplumsal demokrasiyi geliştirmektir.

Yasa, toprağı az ve toprağı olmayan kesim ve zirai işler yapmak isteyen kişilere, temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar toprak vermek ve verilen arazinin devamlı ekilmesi

için de gerekli niteliği sağlamak amacını içermektedir (Karpaz, 1996: 207). Kanun'a göre devlet kamulaştırdığı arazileri ancak çiftçinin konumunu yükseltecek doğrultuda kullanacaktır. Buna göre verilecek tarım alanlarının yani yasa hükümleri uyarınca kamulaştırılacak topraklar şu şekilde belirtilmiştir: Tapulu veya tapusuz olup devlete ait olan devlet yararına işletilmeyen araziler, sahibi belli olmayan araziler, birden çok köylü tarafından kullanılan arazilerden Ziraat Bankası tarafından ihtiyaçtan fazla olduğu tespit edilen bölümü (İnce, 2006: 65). Bu doğrultuda Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı'na göre 17.maddesinde geniş düzlüklerin yoğun olduğu bölgelerde beş bin dönümden, düzlüklerin az olduğu bölgelerde ise iki bin dönümden çok toprağa sahip, şahsi arazisi olanların himayesindeki bu araziler kamulaştırılacaktı (İnce, 2006: 65). Yine aynı şekilde Tasarı'nın 21.maddesinde de kamulaştırma asıl fiyattan değil, arazi vergi karı doğrultusunda yapılacak olması yer almıştır.

CHP'nin toprak reformu yasası henüz kanunlaşmadan önce mecliste görüşülürken, CHP'nin içerisinde ayrışmaları da gözle görülür bir biçimde meydana getirmiştir (Akkaya, 2011: 51). Kanun'u destekleyenler ve desteklemeyenler olarak ikiye ayrılan Meclis üyeleri bilhassa 17.maddede yer verilen aşırı kamulaştırma hükümlerine karşı çıkmışlardır. Kanun'u destekleyenlerin çoğu, Kanun'a sosyal entelektüel bir açıdan bakan aydın ve memurlardan oluşmaktadır. Onlara göre toprak reformu, anayasa ile güvence altına alınan halkçılık ilkesinin gereği olmak zorundadır. Bu yasa ile toprak üstündeki sahiplik durumunun yayılması neticesini meydana getirerek, büyük toprağı olanların ekonomi ve uygulamadaki statülerini düşürerek, siyasal kuvvetin belirli bir çoğunluktan azınlığa kayması sağlanabilirdi. Bu şekilde demokrasi ve ekonomik temeller çerçevesinde hazırlanmış kapsamlı bir toprak reformu, siyasal sonuç olarak tarım bölgesinde çalışan insanlara bağımsızlık kazandırarak siyasal demokrasinin güçlenmesini de sağlayabilirdi.

Nitekim bu kanun ile toplumsal adalet yerine getirilecek ve Türk köylüsünü birilerine köle olmaktan kurtarılacaktı (Kayıran ve Metintaş, 2018: 648). Kanun'u desteklemeyen arazi sahipleri ile karlarını ön plana alan ikinci grup üyeleri ise sorunu teknik bakımdan ele alıp, arazilerin parçalanmasındansa var olan tarım uygulamasının korunması ve tarım yöntemlerini geliştirilerek kuvvetlendirilmesini savunmuşlardır. Nitekim bu grup üyeleri, yasanın kabul ettiği mülkiyet hakkına uygun davranılmasını ve bu hakkın güvencesinin sağlanmasını istemişlerdir (Karpaz, 1996: 208). Nitekim

Kanun'un 17.maddesindeki hükümlere yöneltilen eleştirilerin kaynağını, bu maddenin uygulanması ile köy ve kasabalarda orta ölçekteki toprak sahipleri sınıfının ortadan kalkacak olması oluşturmuyordu (Balcı ve Karadeniz, 2018: 274).

Bu doğrultuda Kanun'a en şiddetli itirazları gerçekleştirenler Adnan Menderes ve Refik Koraltan olmuştur. Koraltan, anayasal ilkelere saygı gösterilmesini istemiş; ona göre, çağdaş toplumun en önemli unsuru, her şeyden önce fikir üretme, açıklama yapma, yazma, dernek kurma, düşünceleri ifade etme hakkı ve mülkiyet ile aile sisteminin güvencesidir, bu bakımdan toplumlar tarihleri serüveninde bu haklara sahip olma ve onları güvence altına aldıkları için mücadele etmişti. Eğer kişi bu hakları özgürce o toplumda gerçekleştiremezse o toplumun uzun süre devam etmesi güçtür. Bu doğrultuda Koraltan bu Kanun'un ruhu Ali'nin malını alıp Veli'ye vermek olarak tanımlamıştır.

Nitekim bu kişinin mülkiyet sahipliğini ana faktör olarak gören anayasaya karşın kabul edilmişti. Anayasaya uygun olmayan bu durumda tek partili sistemle devam ettikçe daha da içinden çıkılmaz bir vaziyet alacaktı (Karpat, 1996: 210).Adnan Menderes, köylünün tarım kredilerine ve ürününü koruyacak tedbirlere muhtaç olduğunu söylemiştir. Nazi Almanyası'nda nüfusu toprağa bağımlı hale getirerek toplumsal hareketliliğe engel olan Erhhof Yasası'nda olduğu gibi çiftçiyi topraklandırma kanunu da aynı fikir ve hükümlerini kapsamaktaydı, bu doğrultuda köylünün hareketliliğini durdurmakta ki amaç şehirlerde köy nüfusunun artması , köylünün kendini geliştirmesine engel olmak ve tarım işçisi yerine sanayi işçisi tercih edilmektir.

Nitekim bu Kanunun toplumsal ve sınıfsal fark yaratmaktan başka bir hedef gütmeyeceğini kabul edenler, Tek parti sisteminin bu kanun ve benzer uygulamaları ile ülkeyi olumsuz etkiledikleri düşünüyorlardı (İnce, 2006: 66). Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde, kanuna karşı özellikle 17.maddesine karşı eleştiriler ve kızgınlıklar muhalefet konusu şeklinde yükselmiştir. Fakat çeşitli muhalif seslerden sadece CHP Aydın Milletvekili olan Adnan Menderes'in sesi, Toprak Reformu'na muhalefeti, Meclis'in üstünlüğü, milli egemenlik, ve demokratik sistem vb. durumlarla birleştirmek kibarlığını göstermiştir (Timur, 2003: 17). Bu doğrultuda Kanun günlerce tartışılmıştır. Adnan Menderes, Refik Koraltan, Emin Sazak, Cavit Oral vb. vekiller öncülük ederek kanunu eleştirmiştir. Bu kesimin büyük kısmı büyük toprak sahibi idiler ve bu kanun CHP ve toprak sahipleri arasındaki kalan son birlikteliği de koparmıştır. Nitekim bu yasanın Türkiye tarihi için önemi tek parti döneminden sonra ilk kez gerçek

anlamda muhalif partiyi doğuran nedenlerin başında gelmesidir. Çiftçi Topraklandırma Kanunu sırasında gerçekleştirilen görüşmeler CHP haricinde kurulacak ana muhalefet partinin ana isimlerini meydana getirmiştir(Çavdar, 2008: 440).

1.4.2. Dış Etkenler

Uluslararası ortamda az gelişmiş ülkeler hem ideolojik hem iktisadi hem de siyasal ve toplumsal bakımlardan büyük devletlerin başlıca dış politika hedeflerini oluştururlar. Büyük devletler yani gelişmiş olan ülkeler, az gelişmiş ülkelerin içyapılarını ve dolayısıyla dış politikalarını etkileyebilecek güçtedirler. Nitekim Türkiye de az gelişmiş bir ülke olmasında dolayı gelişmiş ülkelere gelen dış etkilere oldukça açıktır (Kürkçüoğlu, 1978: 220). Bu sebeple Türkiye'nin çok partili demokratik rejime geçişinde dış etkenler büyük rol oynamıştır. Dış etkenler birbirinden bağımsız düşünülemeyecek bir olaylar serisinden meydana gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı ile başlayan seri, savaş sonrasında bölgede Sovyetler Birliği'nin çok kuvvetli bir devlet konumuna ulaşması ve Türkiye'den toprak ve Boğazlarda üs talep etmesi sonucunda devam etmiştir. Uluslararası ortamda güç dengelerinin değişmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin(SSCB) bir tehdit olarak algılanmaya başlaması ve bir dizi Antlaşmaların imzalanmasıyla süreç devam etmiştir. Türkiye için de Sovyet tehdidi ve endişesinin artması ile durum Batı'ya daha çok yakınlaşmayla sonuçlanmıştır.

Bu doğrultuda Türkiye, yeni şekillenen dünyada Birleşmiş Milletlere kurucu üye olarak katılmak, Batı'dan askeri ve ekonomik yardım almak istemiştir(Çufalı, 2004: 14). Türkiye'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası ile başarısız çok partili hayat yaşamasından sonra başlayan tek parti yönetiminden çok partili demokrasiye geçişin esas nedenlerini 1945 yılının İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünya şartlarında aramak gerekir. Bütün dünyada uzun bir süre etkisi olacak olan “bloklar” ayrımı ve “soğuk savaş” bu yılda ortaya çıkmış, Birleşmiş Milletler Antlaşması bu yılda imzalanmıştır. Türkiye'de bugünkü şeklini alan demokrasi de yine bu yılda hızla oluşmaya başlamıştır. Ünal'a göre “Türkiye'de çok partili demokratik siyasi hayat, tam anlamıyla, işte bu savaş sonrası dünya şartlarının ve bunların iç politikaya yansımalarının bir mahsulüdür” (Ünal, 1994 :11).

Savaş sonrası ortaya çıkan durum tüm dünyada değişikliğe neden olmuştur. Bunun sebebi İkinci Dünya Savaşı'nın kazananının Batılı demokrasiler olmuş olmasıdır. Elde edilen bu başarı tek parti baskıcı sistemlerin ve politik sistemlerin konum ve , itibar kaybetmesine sebep olmuştur. Ancak müttefikler totaliter rejimleri savaşın suçlusu kabul etmiş ve dünya barışının oturtulması için totaliter uygulamalar ile mücadele içerisine girmişlerdir. Bu durumda yeni dünya düzeni içerisinde var olmak için en önemli şart demokratik rejimi geçip, çok partili siyasal hayatı benimsemek olmuş ve Türkiye'nin bu değişimi ve oluşumları göz ardı etmesi imkansız duruma gelmiştir (Şentürk, 2012: 162).

1.4.2.1. İkinci Dünya Savaşı

1. Dünya Harbin sonrasında Avrupa'da statüko ve dengelerde büyük değişiklikler olmuştur. 1920'li yıllarda Almanya'da ortaya çıkan Naziler, 1932'nin sonunda iktidara gelmişlerdir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, Adolf Hitler önderliğinde Versay Antlaşması'ndaki kısıtlamaları kaldırmak için somut dış politikalar geliştirmiştir. Bu dış politikalar güvelik endişe nedeniyle güçlü bir ordu arayışı ve kaynak azlığını giderme açısından Alman yayılmacılığına olanak sağlamıştır (Yayla, 2014:121; Roskin, 2009: 207). 1930'lar birçok ülkede faşist yapıdaki yeni düzenlerin oluşumu ve yükselişi görülmüştür. Hitler Saar'ı, Avusturya'yı ve Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde İngiltere ve Fransa bu işgallere karşı tepkisiz kalmışlardır ta ki 1 Eylül 1939'da Almanya'nın ordusu Polonya'yı işgal edene kadar. İngiltere ve Fransa, Polonya ile güvenlik anlaşması sebebiyle 3 Eylül'de Almanya'ya savaş açmışlardır (Çavdar, 2008: 401). Bu arada ülkemizdeki siyasal durumda da değişiklikler olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesiyle İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş ve İkinci Dünya Savaşı bitene kadar "Milli Şef" görevini üstlenmiş, aynı zamanda İnönü partinin "Değişmez Genel Başkanı" olarak ilan edilmiştir. Milli Şef dönemi Erdoğan'a göre, Türk siyasi hayatında en baskıcı yönetim şeklinin var olduğu bir dönem olmuş, bu dönemde Recep Peker Cumhuriyet Halk Partisi'nde varlığını hissettirerek, devrimci ve baskı temelli bir yönetim anlayışı uygulamıştır. Bu otoriter siyaset anlayışına İkinci Dünya Savaşı döneminin zor koşulları dahil olunca, Ülkemiz çetin bir sürece girmiştir (Erdoğan, 2003: 70). Bu dönemde Türkiye de, Avrupa'da etkin olan baskıcı rejimlere benzeyen sistem, hem parti hem de devlet başkanı olan tek kişide, Milli Şef'te toplanmıştır.

Cumhurbaşkanı İnönü savaş yılları boyunca savaş dışı hedefleri doğrultusunda dış politikayı tek elden yürüterek tüm yetkileri kendisinde toplamış ve yönetimin tek ve baskıcı şekli daha fazlalaşmıştır (Kara, 2014: 278).

İkinci Dünya Savaşı içerisinde Türkiye, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumanın tek yolu olarak, savaş dışında kalmayı düşünmüştür. Savaşı denge politikası kurarak sürdürmüştür. Nitekim 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile ittifak kurmasına rağmen savaşa katılmamış, üstelik Batılı devletlerin ve Sovyetlerin hoşnutsuzluğuna sebep olsa da, 18 Haziran 1941'de saldırmazlık ve dostluk paktı Türk-Alman arasında imzalamıştır. İngiliz ittifakına sadık kalınarak bir yandan da Almanya ile muhabbetini kuvvetlendirmiştir (Ülman, 1968: 245).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı içerisinde iç politikasını dış politikanın etkileri çerçevesinde belirlemiştir. Örnek olarak 1941-1943 yıllarında Almanya'nın güçlü olduğu zamanda ülkede ırkçı, Turancı bir ideolojinin var olmasına müsaade edilirken, 1944 yılında müttefiklere yaklaşma çabası içerisindeyken bu akım bastırılmıştır. Savaş yılları içerisinde de savaşın sona ermesiyle de Türkiye'de dış politikanın iç politikayı etkilemesi devam etmiştir (Kara, 2014: 279).

Batılı Devletler savaş sonrası dünya için "Batı demokrasisi"nin güçlendiği bir düzen düşünmüşler, bunun için daha savaş sona ermeden 1 Ocak 1942'de Mihver'le (Almanya-İtalya-Japonya) savaş içerisinde olan 26 devlet "Birleşmiş Milletler Beyannamesini" imzalamıştır (Ünal, 1994: 123). Birleşmiş Milletlerin temelini Churchill ve ABD'de Başkanı Roosevelt'in bir araya gelip yayınladıkları Atlantik Bildirgesi oluşturmuştur. Bu ilkeler kısaca; savaş sonrasında toprak elde edinilmeyecek, bir şekilde ilişkisi olan halktan onay alınmadan toprak değişikliği yapılmayacak, uluslar kendi kaderlerini kendileri belirleyecek, uluslararası işbirliği sağlanıp uygulanacak, ana hammaddelerden adil bir şekilde faydalanılacak, toplumlar düştüğü zor ve kötü durumdan çıkarılacak, açık denizlerde ticaret serbestliği gerçekleştirilecek ve son olarak Mihver devletleri silahtan arındırılacak- topyekun silahsızlanmaya gidilecek şeklindedir (Çavdar, 2008: 412).

İkinci Dünya Savaşını faşist-totaliter tek parti sistemiyle yönetilen ülkelerin kaybetmesiyle demokrasi safının galip gelmesi Batılı ülkelerin safında bulunmak amacıyla olan Türkiye'yi de etkileyerek ve çok partili hayata geçmesini hızlandırmıştır. Bu süreçte tek partili, baskıcı siyasal sistemler konumu kaybetmiş, özgür seçime dayanan

demokratik uygulamalar ön plana çıkararak konum elde etmiştir. Bu değişikliğin neticesinde, Batılı müttefiklerin safında bulunmak amacındaki ülkeler, kendi sistemlerini tekrar gözden değerlendirmek durumunda kalmışlardır (Akandere, 1998: 266).

Ülkemiz İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar dış etkilerden olabildiğince bağımsız kalmaya çalışmıştır. Savaş yılları boyunca İnönü, geleneksel Osmanlı dış politikası geleneğinin en önemli aracı olan denge siyasetini uygulamış, savaşın gidişatına göre kimi zaman Müttefiklere kimi zaman da Mihver devletlerine yüzünü dönerek, Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başaramıştır (Deringil, 1994: 57). Ancak hem savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninden hem de savaşın etkilerinde uzak kalamamıştır. Savaş sonrası dünya düzeninde Batılı devletlerin, demokrasi yanlısı rejimlerin hakim olması, belirmeye başlayan iki blok arasında atom tekeline sahip olan ABD'nin başını çektiği Batının stratejik üstünlüğü ve bu süreçte meydana gelen Sovyet tehlikesi ve uluslararası yapının bloklaşmaya gitmesi yüzünden Sovyet karşıtı blokla ittifak aranması gereksinimi Türkiye'nin Batılı demokrasi biçimini seçmesinde etkili olmuştur (Kürkçüoğlu, 1978: 225). Bütün bunların doğrultusunda Türkiye savaş sonrasında görülen yeni dünya düzeninde; Batı değerler ve devletler yapılanmasında konum elde etmek ve Milletler Cemiyeti'nin yerine geçecek olan Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olmak istemiş, bu da Türkiye'nin yönünü Batı'ya çevirerek demokratik siyasal hayata geçmek istediğini net bir şekilde ortaya koymuştur (Çufalı, 2004: 15).

1.4.2.2 San Francisco Konferansı

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzenini tartışmak için San Francisco Konferansı öncesinde gerçekleşen Yalta Konferansı, 4-11 Şubat 1945'te Ukrayna'nın liman kentinde düzenlenmiştir. Bu konferansa savaşın sonunda güçlerini koruyan hatta artıran, tarihte "Büyük Üçlü" olarak da anılan, Sovyet Lideri Stalin, ABD Başkanı Roosevelt, ve İngiltere Başbakanı Churchill katılmıştır. Bu konferansta genel olarak; Almanya'nın teslim alınarak silahsızlandırılması ve ülkenin dört ülke (ABD, Sovyetler, İngiltere, Fransa) tarafından paylaşılması için bir strateji oluşturmak, Birleşmiş Milletlerin kurulması, savaşta yıpranan Doğu Avrupa ülkelerinde serbest seçimlerle demokratik bir gelecek oluşturulması gibi konular tartışılmıştır (Ödemir, Çalışkan ve Öztürk, 2017: 69). Yalta Konferansı'nda yayınlanan faşist totaliter rejimlerin

sömürsünden arındırılmış olan Avrupa ülkelerinde demokratik rejimlerin kurulacağı beyan eden “Kurtarılmış Avrupa Demeci” Avrupa ülkelerinde kabul edilmiştir (Sander, 1984: 432). Batılı devletlerin yanında yer almak isteyen Türkiye için bu gelişmeler demokrasiye geçişte etkili olmuştur. Nitekim Türkiye Yalta konferansı sonrasında, San Francisco Konferansı’ndan hemen öncesinde bir dizi değişikliklere gitmiştir; 1944 yılında kapatılan Vatan, Tan, Tasviri Efkar gazetelerine 22 Mart 1945’te yayın müsadesi verilmiş ve askerinin siyasi müdahaleden uzak olmasını savunan Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’ın 1944 yılında emekli olmasıyla hükümet silahlı kuvvetler üzerine sivil denetim yetkisi kurmak istemiştir (Çufalı, 2004: 15).

Yalta Konferansı İkinci Dünya Savaşı bitmeye yakın yapılmış ve ana düşüncesi savaş sonunda düzenin ne tür bir düzen olacağı konusu olmuştur. Bu bakımdan Yalta Konferansı için savaş ertesinin başlangıcı denilebilir. Bu Konferans’ta Türkiye’yi gündeme getiren konu Sovyet Rusya’nın Montrö Sözleşmesi’nin günün şartlarına uymadığını ve değiştirilmesini istemesidir. Stalin Sözleşme’nin hazırlanmasında Japonya’nın bile Sovyet Rusya’dan daha önemli bir rol oynadığını ve Türkiye’ye sadece savaşta değil, savaş tehdidi durumunda da Boğazları kapatma yetkisi verilmesinden rahatsız olduğunu belirtmiştir. Bu durum karşısında Stalin Boğazlarda serbest geçiş yapma hakkını istemiş ve Türkiye’ye “Sovyetlerin Boğazını sıkma hakkı” veren durumu kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Roosevelt konuyla ilişkili olumlu yaklaşmış ve Sovyet Rusya’nın ileri süreceği teklifleri değerlendirip, kendilerine bilgi verileceği kararlaştırılmıştır (Eser, Demirkıran ve Çiçek, 2011: 27). Fakat daha sonra ABD, Sovyetlerin politikalarından rahatsız olacak ve bu görüşünü değiştirip Türkiye’yi destekleyecektir.

Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka’nın temsil ettiği San Francisco Konferansına içlerinde Feridun Cemal Erkin’in de bulunduğu bir heyet ile katılmıştır. Türk heyeti San Francisco’ya gitmeden evvel İnönü heyetinde yer alan Feridun Cemal Erkin’e şu açıklamaları yapmıştır (İnönü’nün söylediklerini Feridun Cemal Erkin, uzun zaman sonra İnönü’nün vefatı üzerine yayınladığı bir makalesinde dile getirmiştir) (Ünal, 1994: 123). Amerikalılar çok partili demokratik sisteme ne zaman geçeceğimizi sorabilirler. Bu tarz bir soruya şu doğrultuda cevaplayınız: Cumhuriyet döneminde Atatürk büyük reformlar yapmıştır. İnönü’nün görevi, bu yenilikleri zaman içinde çağa uydurmak ve Atatürk’ün de istediği, tam demokrasiyi oturtmak olacaktır. İnönü’nün şimdiye kadarki. Savaş neden

olduğu çeşitli tehlike ve sıkıntılar müsaade etmedi. Savaş sonunda bu hedefe ulaşmak Cumhurbaşkanının en büyük isteğidir.

Nitekim Türk Heyeti lideri Hasan Saka Reuter Ajansı'na 16 Mayıs'ta yaptığı açıklamada İnönü'nün düşüncelerini ifade etmiştir; “Anayasamız en üst düzey demokratik anayasalarla karşılaştırılabilir ve bunları da çok geride bırakır” demiş ve buna ilave olarak da “demokratik sonucun savaş sonrası Türkiye’de yerini alacağını” söylemiştir (Çufalı, 2004: 17).

San Francisco Konferansı iki ay süren hararetli tartışmalardan sonra 26 Haziran 1945'te “Birleşmiş Milletler Antlaşması”nın imzalanmasıyla özgürlük ve demokrasi konularına vurgu yapılarak konferans sona ermiştir. ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Sovyetler Birliği büyük devlet sıfatı kazanmış ve veto hakkı elde etmiştir, bu günümüze kadar devam etmektedir. Konferansa kurucu üye sıfatı ile katılan Türkiye, Sovyet endişesini ikili görüşmelerde dile getirerek kısmi de olsa bir destek kazanmıştır (Şatıroğlu, 2006: 29).

Birleşmiş Milletler iki siyasi ihtiyaç üzerine tasarlanmıştır. Birincisi; Batılı güçlerin kendi aralarında girdiği çatışma ve sonucunda meydana getirdiği askeri, mali ve manevi kayıpların da etkisiyle, mevcut Batı üstünlüğünün yitirilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda, bu anlamdaki iç çekişmesin giderilmesine odaklanan bir egemenlik örgütlenmesi arayışı söz konusu olmuştur. Bu ortamda tek bir gücün yönetiminden ziyade çekişmeyi önleyecek düzeyde ortak bir yönetim oluşturulmasına karar verilmiştir. Nitekim San Francisco Konferansı'nda kurumsallaşma sürecine girdirilen Birleşmiş Milletler örgütü bu siyasi ihtiyaç doğrultusunda bir ortak yönetim mekanizması olarak tasarlanmıştır. İkinci siyasi ihtiyaç ise; Sömürgelerin bağımsızlaştırılması siyaseti ile sömürgelerde meydana gelen siyasi hareketlerin egemenlik ilişkilerine yönelik bit tehdit oluşturulmaması amaçlanmıştır. Fakat sömürgelerin siyasi bağımsızlık kazanması politikası bu sorunun giderilmesinde yeterli olmamıştır. Bu doğrultuda sömürgeler stratejik bağımsızlığı, sistem içinde kalmaları şartıyla yeni oluşan ulus-devletlerin bu anlamda uluslararası sisteme katılmaları, sistem içinde tutulmalarının stratejik olarak temini egemenlik ilişkileri açısından öncelikli bir sorun olmuştur. Bu bakımdan Birleşmiş Milletler örgütü batılı ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin düzenlenmesinde ortak yönetim mekanizması olmasıyla birlikte yeni oluşan ulusların sisteme katılmaları ve kendilerini ifade etmek için bir platform rolü de üstlenmiştir (Coşkun, 2006: 18).

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalanmasıyla artık dünyada otoriter rejimlerin sonunun geldiğini anlaşıyordu. Bu bilinçle Anlaşmayı onaylayan Türkiye'de de yeni bir dönem açılmıştır. İnsan haklarının en üst düzeyde korunmasının vaad edildiği bu dönemde demokratikleşme yönünden girişimlerin olması gerek ülke dışında gerekse ülkede bazı kesimlerce umut edilmekteydi (Babaoğlu, 2017: 374). Dursun'a göre savaşı kaybeden bir kısım ülkeler galip devletler tarafından demokratikleştirilirken, Türkiye gibi bir kısım ülkeler de sırf demokratik cephe savaşı kazananı olduğu için kendilerini demokratikleşmeye zorunlu hissetmişlerdir (Dursun, 2005: 178).

Türkiye'de diğer devletlerle beraber Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı 26 Haziran 1945'te onaylamış ve 15 Ağustos 1945 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir (Akandere, 1998: 336). Birleşmiş Milletler Yasası 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiş, böylece Türkiye demokrasi yolunda geri dönülemez bir adım atmıştır. Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul ederek çok partili hayata geçişi kabul etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de çok partili hayata geçişin, savaş sonrası kurulan yeni dünya sisteminde var alabilmek için bir mecburi bir hareket olarak görüldüğü şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim Adnan Menderes Mecliste yapmış olduğu bir konuşmada (Akıncı ve Usta, 2016: 281). Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni kabul eden milletlerin demokrasi kriterlerine uygun olarak vatandaşlarının özgürlüklerinin ve siyasi haklarının korunmasını taahhüt ettiklerini kabul etmişlerdir diyerek çok partili demokratik hayata geçişin gerekli olduğu üzerinde durmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan yeni düzene sahip dünya, çok partili hayatın doğum sancıları içerisine girmiştir. Nitekim dış etkilerin sonucunda Türkiye'de muhalefet canlanmaya başlamış, şartlar Türkiye'deki tek partili Milli Şef yönetiminin çok partili demokratik rejime dönüşmesini bir mecburiyet haline getirmiş ve Türkiye'nin dış güvenliği açısından Sovyet tehlikesi de bunu daha da pekiştirmiştir (Ünal, 1994: 127). Nitekim Sovyet tehlikesi daha önce değinildiği üzere Sovyetlerin Yalta Konferansı arkasından 19 Mart 1945'te, 1925 tarihinde imzalanmış olan Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğini, ancak antlaşmada değişiklik olup boğazlarda üs ve doğu sınırında toprak karşılığıyla tekrardan antlaşma sağlanabileceğini Türkiye'ye bildirmesiyle olmuştur. Bu durum karşısında ABD hükümeti, Türkiye'nin istikrarlı bir şekilde ilerlemesini önermiş ve Türkiye'de bundan güç alarak 22 Ağustos ve 18 Ekim tarihlerinde verdiği notalarla Sovyetlerin isteklerini, Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak

bütünlüğüne aykırı olduğu için reddetmiştir. Savaşın galip devletlerinden biri olan Sovyetlerin 1945 ve 1946 yıllarında Türkiye'ye iki kez nota göndererek isteklerde bulunması, Türkiye'nin güvenlik kaygısı ile ABD'ye yakınlaşmasını hızlandırmıştır. Türkiye'de bu durum karşısında demokrasiyle yönetilen Batılı ülkelere yüzünü dönmüştür (Akıncı ve Usta, 2016: 281).

1.4.2.3. Truman Doktrini

İkinci Dünya Savaşı bütün cihanda büyük bir fiziki değişikliğe sebep olmuş, özellikle Avrupa coğrafyası büyük oranda tahrip edilmiştir. Bu durumda ortaya çıkan yıkımın izlerini silmek için kalkınma hamlesi başlatılmıştır. Bu savaştan diğer ülkelere nazaran görece güçlü çıkan ABD ve Sovyetler, etkinliğini daha da sağlamlaştırmak amacıyla cephesine taraftar katmaya çalışmış, nitekim yakın ilişki içinde oldukları ülkeleri siyasi, iktisadi ve askeri açıdan desteklemişlerdir. Esasen bu desteğin gizli olan ana amacı az gelişmiş olan ülkeleri yardım ve kalkındırma desteği ismiyle kontrol altında tutma isteği olmuştur (Akkor, 2017: 1).

Savaş sonrası ortamda Almanya ve İtalya'nın yenik düşmesi, İngiltere'nin savaşı kazanan devletlerarasında yer almasına rağmen savaş süresince epeyce yorulmuş ve kayda değer büyük iktisadi sıkıntılar yaşaması, ABD'nin ise harp yorgunu olması nedeniyle Sovyetler bu siyasi boşluktan yararlanmak istemiştir. Nitekim Sovyet Rusya savaş sonrası karlarını arttırmak hedefiyle Türkiye üzerinden baskı yapmaya başlamıştır (Kalyon, 2010: 8). Yalta Konferansı'nda Boğazlar sorunun ortaya çıkışı ABD ve Sovyetlerin iş birliğinin devam ettiği yıllarda olması ABD'nin Sovyetlerin tekliflerini değerlendireceğini söylemesi, Türkiye'yi Sovyetlere karşı tek başına direnmeye mecbur bırakmıştır fakat devamında ABD'nin Sovyetlerin politikasından rahatsız olmaya başlamasıyla yönünü Türkiye'ye çevirmiştir.

ABD ile Sovyet Rusya'nın savaş sırasında kurdukları iş birliği ortamı 1947'nin başından itibaren sarsılmaya ve yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Amerika'da "kızıl tehlike" korkusu bu dönemde yaygınlık kazanmış ve halk ile idarecilerin Sovyetlere dair fikirlerinde önemli farklılığa yol açmıştır (Malkoç, 2006: 92). ABD başlarda Türk ve Sovyet arasındaki anlaşmazlığa ilk tavrını iki ülke arasına karışmamak, sorunu iki ülkenin kendi aralarında çözmesi olarak koyarken İngiltere Sovyetlerin boğazlarda üs edinmesine

karşı olduğunu belirtmiştir. Bu süreç içerisinde Türkiye 20 Ağustos 1945'te Amerika ve İngiltere'ye birer nota verir. Bu notada Boğazlar bölgesinde barışın korunmasına ve bunu sağlanacak yöntemin, Türkiye'nin egemenliğine ve güvenliğine herhangi bir engel oluşturmaması istenmiştir. Bu notadan sonra Amerika'nın görüşü değişmeye başlar ve 1945 yılı sonlarına doğru, su yollarının Türkiye'nin egemenliğine bırakılması anlayışı gündemde gelir. 1946 yılının başlarında artık ABD, Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle yakından ilgilenmeye yönelir ve ABD Başkanı Harry S. Truman 15 Ağustos 1946'da yaptığı açıklamada Türkiye'yi desteklediğini dile getirir. Nitekim Truman, Sovyet Rusya'nın Boğazların ortak savunulması bahanesiyle Türkiye'yi kontrol etme amacında olduğunu, Türkiye'yi egemenliği altına aldıktan sonra da hedefinin Akdeniz ve Orta Doğu'da dengeyi bozmak ve bölgedeki uluslararası su yollarını kontrol altına almak olduğunu bildirmiştir (Şatıroğlu, 2006: 30).

Sovyetlerin savaş esnasında İngiltere ile işgali altında olan İran'dan İngiltere'nin çekilme kararına rağmen çekilmeye yanaşmaması, tam tersine İran'daki askeri gücünü daha da artırması ABD'yi Sovyetler konusunda kaygılandırmaya başlamıştır. Sovyet Rusya'nın İran'daki durumunu irdelleyen ABD'li görevliler, bu coğrafyadaki petrol kaynaklarının Sovyetlerin kontrolüne geçmesinden ve buna ek olarak İran'a konulan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye baskısını artırarak yayılma evresine geçeceğinden tedirgin olmuştur. Aynı zamanda Yalta Konferansı'nda alınan kararlarına uymayan Sovyetler Birliği, Polonya ve Sovyet işgalindeki diğer Doğu Avrupa ülkelerinden çekilmemesi de ABD'nin tedirginliğini daha da artırmıştır (Ertem, 2013: 176).

Türkiye Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak anlama konusunda artık yalnız değildi. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Mayıs 1946'da Sovyet dış politikasının ana amacının ne olduğunu sorduğunda Fransız Dışişleri Bakanı "yayılmacılık yoluyla güvenlik" doğrultusunda cevaplamıştır (Ataç, 2016: 107). Sovyetlerin 1946'da İran coğrafyasında Orta Doğu petroleri, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na ulaşmayı amaçlaması aynı zamanda bu amaçlarına Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'e yine Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'e sahip olma isteği eklenince İkinci Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkan İngiltere'yi iyice çıkmaza sokmuştur. Sovyetler karşısında İngiltere'nin devam ettirebilir bir kuvvetinin olmayışı, İngiltere'nin meydana çıkardığı boşluğu kapatabilecek güce sahip olan ABD'yi ileri çıkarmıştır (Akkor, 2017: 4). Bu durum karşısına Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'ne karşı politikası

sertleşmiştir. ABD'nin bu politikası 1946'dan sonra artık "Çevreleme Politikası" ya da "Sınırlandırma Politikası"na dönüşmüştür. ABD yeni amacı doğrultusunda, Sovyetler Birliği'nin hedefinde bulunan Türkiye'ye destek olmaya başlamıştır (Ertem, 2013: 176). Nitekim savaştan hem maddi hem askeri anlamda yıpranmış çıkan İngiltere, 21 Şubat 1947'de içine düştüğü zorluklar sebebiyle belli bir zamandır Türkiye ve Yunanistan'a verdiği ekonomik ve askeri yardımı devam ettiremeyeceğini, 1 Nisan 1947 tarihi itibarıyla bu yardımı keseceğini ABD'ye belirtmiştir (Kalyon, 2010: 10).

İngiltere Amerika'ya, Türkiye'nin Batı savunması için önemini dile getirerek hem askeri hem de ekonomik açıdan destek olunması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca ABD ve İngiltere'nin bu süreçte ortak endişesini Yunanistan'daki iç savaştan sonra aşırı solcu bir iktidarın başa geçmesiyle Sovyet etki sahasının Yunanistan'ı da içine alarak güneye doğru yayılma ihtimali oluşturmuştur (Ertem, 2009: 386). Bu doğrultuda 12 Mart 1947'de Başkan Truman Kongredeki açıklamasında, Yunanistan ve Türkiye'nin özgürlüklerinin ülkelerinde ve dışında baskı içinde olduğunu ve eğer Amerika bu iki ülkeye de destek olmazsa iki ülkede de totaliter bir rejim oluşacağına ve insanların özgürlüklerini yitireceklerini dile getirmiştir. Ayrıca konuşmalarında Amerika'nın güvenliğinin uluslararası sulh ile alakalı olduğunu, bu sebeple bu devletlerde yaşamını devam ettirenlerin özgür hareket etmelerini ve varlıklarına sahip çıkmaları amacıyla ABD'nin bu devletlere acil maddi yardımda bulunmasının gerekli olduğunu, eğer bu yardım da bulunmazsa uluslararası güvenlik ve ulusal huzurlarının da tehlike altında olacağını belirtmiştir. Yani Türkiye ve Yunanistan'ın özgürlüğü sadece kendileri için değil, ABD'nin de güvenliği ve barışın devam edebilmesi için korunmalıdır (Kalyon, 2010: 10). Truman'ın açıklaması dış ilişkilerde hürriyetlerin teminat altına alınması doğrultusundaki bağlılığa değiniyordu.

Nitekim bu inanç, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nda rol alma sebebini de Amerikan dış ilişkilerinde hürriyetlerde teminat altına alınma ve Amerika'nın buna bağlı güvenliğinin sağlanması amacıyla aynı içeriği taşımaktaydı, bu bakımdan konuşmasının özü ideolojiktir. Truman eğer acil bir müdahale olmazsa komünist ideolojinin demokrasi karşısında başarı elde ederek büyük kitlelerin özgürlüklerini kaybedeceğinin üzerinde durmuştur. Amerika toplumunda artan anti-komünist ideoloji içerisinde Truman'ın konuşması yüksek ilgi görmüştür. Truman bu doğrultuda Yunanistan'a 300, Türkiye'ye 100 milyon dolar yardım önerisinde bulunmuş ve bu yardım içerisinde mahalli personelin

eğitimi, altyapı çalışmalarının desteklenmesi, kaynakların kullanımını gözetecek Amerikalı uzman ekibin bu ülkelere gönderilmesi de yer almıştır. Truman'ın konuşmasında geçen yardım sadece Yunanistan ve Türkiye ile sınırlı kalmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Başkan'ı Truman'ın konuşmasının özünü oluşturan dış politika anlayışı; silahlı azınlıklarla veya dış baskılarla mücadele eden zgr milletlere destek, Truman Doktrini olarak adlandırılmıştır (Ataç, 2016: 126).

12 Mart 1947 tarihinde ABD Kongre'sinde Truman Doktrininin işletilebilmesi amacıyla Türkiye'nin Amerikan kamuoyunu, siyasal sisteminde demokratik bir yönetim ve ideoloji yönünde ikna etmesi gerektiği fikri dile getirilmiştir. Yunanistan ve Türkiye'ye yardım kanunu Kongre tarafından kabul edilip 22 Mayıs 1947'de yrrlge girmiş ve Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma ise 12 Temmuz 1947 yılında imzalanmıştır (Akıncı ve Usta, 2016: 282; Ertem, 2009: 389). 1947-1949 yılları arasında Truman Doktrinde bulunan askeri tehzizat yardımı da dahil Amerikan Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye verdiği para miktarı 152,5 milyon dolara ulaşmıştır. Bu yardımın 147,5 milyon dolarlık kısmı hava, kara ve deniz gücünün revize edilmesi için harcanırken 5 milyon dolarlık kısmı da yol yapımında değerlendirilmiştir (Akkor, 2017: 12). Truman Doktrini ile Türkiye'nin onay verdiği anlaşmada desteğin ana hedefi olarak; "Türkiye'nin hürriyeti ve bağımsızlığını korumak için gerekli olan güvenlik kuvvetlerinin artırılmasını ve ekonomisinin düzenini korumak" olarak belirlenmiştir. Türkiye bu amaç karşılığında bazı yükümlülükler almıştır.

Nitekim ABD, Türkiye'ye bu amaın uygulanması için şartlar koymuştur. Bunlar; yardımın Amerika tarafından belirlenen amaca uygun kullanılması, yardımın kullanılırken ABD'den onay alınması bilhassa ABD'nin belirttiği doğrultuda kullanılması ve son olarak da ABD hkmetine ve medyasına sık sık bilgi verilmesidir. Bu şartlar Türkiye yetkililerince kabul edilmiştir. Bu durumda Türkiye fiilen Batı Bloğunda yerini almış ve Truman Doktrini ile savunma ve iktisadi dışa bağımlılığının temellerini atmıştır (Kalyon, 2010: 17). İsmi ABD Başkanı Harry S. Truman'dan alan Truman Doktrini Türk- Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olsa da doktrinin asıl sebebi, Sovyet tehlikesine karşı Türkiye'nin savunulmasından çok Batı Avrupa'nın savunulmasıdır, doğusu Sovyetlere kaptırılan Avrupa'nın batısını da Sovyetlere kaptırmamaktır. Nitekim 1947 yılını izleyen dönem, Amerikan politikasında komünizme

karşı açılan savaş dönemi olmuş ve bu dönemin temelini de Truman doktrini oluşturmuştur (Akkor, 2017: 6).

1946 yılında Türkiye’de durum ise artık tek parti yönetiminin sarsılıp ciddi bir muhalefetin doğduğu siyasi bir ortam oluşmuştur. Türkiye’de iktidar, kamuoyu ve basın çoğu ABD tarafından verilen Truman Doktrinini hoş karşılamıştır. Nitekim destekler hem bir taraftan kendini gösteren Sovyet tehdidine karşı ABD ile anlaşma yapmak şartıyla itimat verici bir görev oynayacak hem de ekonomik yükselişe ve ordunun revizyonuna destek sağlayacaktır. Yine Türkiye bu doktrinle uluslararası siyasi ortamda yalnızlığına son verilmiştir. Türkiye içerisindeki durum ise, ilk defa gerçekleştirilen meclis seçimlerinde sağlam bir muhalefeti karşısında gören CHP iktidarı, savaş boyunca zarar gören itibarını tekrar ele etmek, gösterilen eleştirileri ortamdaki yok etmek ve büyüyen muhalefet karşısında tekrar gücüne kavuşmak için Doktrin sayesinde bir fırsat elde etmiştir. Savaş döneminde borç verme ve kiralama şekli ile alınan harp malzemelerinin büyük bir bölümünün silinmesi ile kısa zamanda CHP iktidarının itibarını düzelterek ekonomik düzenlemeler oluşturma ihtiyacı, siyasi kuvveti bünyesinde bulunduran iktidar için yardımların kabul edilmesinde en önemli iç etken olmuştur(Kalyon, 2010: 13).

Türkiye’nin Amerika ile ilişkisinin boyutunu gösteren Truman Doktrininin Türkiye üzerinde temelde iki hedefi vardı; Türkiye’nin Sovyetlerin karşısında mücadele etmesi ve bu mücadelede savunma bütçesinin Türkiye ekonomisinde yarattığı ağırlığın azaltılmasıdır. Doktrin Türkiye’de sağladığı askeri ve ekonomik yardımdan daha fazla siyasi bir yönünün olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye’nin Truman Doktrini ilanından sonra savaş sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünyada Batı bloğu içine girmesi ve bloğun güçlü bir bölgesel savunucusu olması bu tarihten sonraki ülkemizin dış politikasındaki çizgisini oluşturan etkenlerdendir(Ataç, 2016: 129).

1.4.2.4. Marshall Planı

Truman Doktrini ile temel anlamda Türkiye ve Yunanistan’a askeri yardım öngörülmüştür. Yardımdan yararlanan bu iki ülke Sovyetlerin sıcak baskısı ve tehlikesi etkisinde olduğu için Sovyetlere karşı mücadele etmeleri desteklenmiştir. Fakat bu sırada Avrupa ülkelerinin ekonomik durumu da savaşın etkisinden dolayı çökmüştü, savaşın uzun süreci bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmiştir. Bütün ülkelerde durum

kötüydü ve ekonomileri canlandıracak kaynak yoktu. Sovyetler, Avrupa ülkelerindeki ekonomik sıkıntılarını farkındaydı ve bunu fırsat bilerek komünizm propagandasını artırmıştır. Bu propaganda savaş sonrasında ciddi iktisadi sıkıntılar çeken Avrupa devletlerinde temel yer bulmuştur. Nitekim komünist partilerin kuvvetli olduğu Fransa ve İtalya, Sovyetlerin propagandasıyla komünist partilerin kışkırtmaları sonucu, ülkelerinde grevlere yol açıp ekonomiyi felce uğratmışlardır. Grevler sayesinde komünist partilerin iktidara gelmeleri amaçlanmıştır (Ertem, 2009: 390). İkinci Dünya Savaşı'ndan hasar görmeden çıkan ABD, savaş bitiminde altın rezervlerinin %70'ine sahip olması ve dünya sanayi üretiminin %40'ını karşılaması onu pazar arayışına itmiştir. Buna bağlı olarak da kendisine pazar olanağı sunacak olan Avrupa'nın sorunlarıyla yakından ilgilenmeye başlamıştır (Çınar, 2018: 331). Savaş sonrası ortamda ekonomisi çöken Avrupa'nın alım gücü sıfırlanmıştır.

Bu durum Amerika'nın üretim faaliyetlerinin ve ekonomisini kötü etkilemişti. Amerika ürünlerinin talep edilebilmesi için öncelikle Avrupa'nın ekonomisinin iyileştirilmesi, kalkındırılması gerekiyordu. Nitekim savaş sonrası Amerikalı siyasiler, Avrupa'nın iyileştirilmesinin sınırlı iki cepheli kredilerle; IMF yoluyla uygulanacak olan istikrar programları ve Birleşmiş Milletler ile Dünya Bankası tarafından desteklenecek Yeniden İmar Planı ile başarılabilirliğini düşünmüşler, fakat giderek büyüyen iktisadi sorunlar bu iki plandan daha kapsamlı bir planın geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu sorunlara bir de dış tehdit olan Sovyet yayılcılığı eklenince, Sovyetlerin karşısında Avrupa'nın maddi ve manevi olarak güçlendirilmesi gerekiyordu. Nitekim Avrupa iktisadi anlamda kendi ayaklarında durabilirse, siyasal anlamda da bağımsızlığının koruyucusu olabilirdi. Bu sebeple ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'yı sonrasında tüm Avrupa ülkelerini siyasal ve ekonomik iş birliği içine sokup, bütün bir Avrupa yaratarak Sovyetler Birliği'nin ilerleyişine engel olmak istemiştir. Avrupa'nın yeniden geliştirilmesinden en fazla yarar sağlayacak ülkelerin başında Amerika geliyordu. Nitekim ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı konuyu şöyle açıklamıştır; "ABD'nin üretimi ile dünyadaki başka ülkelerin üretimi arasında çok önemli bir ilişki vardır. Amerika'nın kendi çıkarları için, diğer zor konumdaki devletlere elini uzatması gerekmektedir. Dünyada düzen oluşturulmadan ve bazı dış ülkeler kendi kendilerine ekonomik anlamda ayakta duracak konuma gelmeden, ABD için geleceğe dönük bir barış söz konusu

olamaz... ABD acilen mal alımını ve Avrupa ülkelerindeki üretime destek olmalı ve Avrupalıların refah seviyesinin yükselmesine destek olunmalıdır” (Erhan, 2002: 538).

Amerika, Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan’a verdiği yardımı tüm Avrupa ülkelerine vermek istemesi yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin Dışişleri Bakanı olan George Marshall, 5 Haziran 1947’de sonrasında kendi adıyla anılacak olan, Avrupa ülkelerine ekonomilerini iyileştirmelerine yardım için dev ölçekte mali destek öngören bir konuşma yapmıştır. Sovyetler bu ortaya çıkan Marshall yardımı projesini eleştirmiş ve Avrupa’nın ABD’nin tarım ve hammadde deposu halin geleceğini ileri sürmüştür. ABD tarafından ortaya atılan Marshall Planı, alt yapısı olan bir projedir. Nitekim 1944 yılında kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nın (IBDR) kurulmasıyla kapitalist sisteminin altyapı ihtiyaçlarının karşılanması ve 1947’de kabul edilen Tarifeler ve Ticaret Antlaşması (GATT) ile ticaretin serbestleşmesi amaçlanmıştır (Çınar, 2018: 331). Marshall Planı, “ödünç verme kiralama kanunu” ile başlayan yardımlaşma zincirinin devam etmesinden ibarettir (Suvla, 1949: 146). George Marshall’ın önerisiyle Marshall Planı ismi verilen bu teklifi değerlendirmek amacıyla 27 Haziran 1947’de Paris’te bir toplantı yapılmış ve Plan’ın uygulanabilirliği konusunda görüşülmüştür. Bu görüşme sırasında Sovyetler Planı eleştirmiş ve bu Plan sayesinde bütün Avrupa’nın ABD’nin denetimi altına gireceğini savunmuştur. 12 Temmuz 1947’de Paris’te Fransa Dışişleri Bakanlığı binası “Quaid d’Orsay”de bir araya gelen Avusturya, Danimarka, Yunanistan, İzlanda, İtalya, İrlanda, Luxemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, Fransa ve İngiltere temsilcileri, Avrupa’nın acil ihtiyaçlarını saptamak ve temin etmek için ABD’nin istediği şekilde Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı isminde bir organizasyon kurmuşlardır (Erhan, 2002: 539).

Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı’nda Marshall Planı’na dahil edilen Batı Avrupa ülkelerinin çelik üretimini artırmaya yönelik adımı, Avrupa’nın sanayileşeceğine dair ilk belirtilerini oluşturmuştur. Avrupa İmar ve Kalkınma Planı çerçevesinde verilecek yardımlardan faydalanmak için, Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi’nin ve Amerika ile Ekonomik İşbirliği Antlaşması’nın imzalanması şartı getirilmiştir. Avrupa ülkelerinin Marshall çerçevesinde ABD ile ekonomik işbirliği yapması sonucunda kendi ekonomileri toparlanana kadar, ABD’ye ekonomik olarak bağımlılık dönemleri başlamıştır (Çınar, 2018: 331). Avrupa Ekonomik İşbirliğine katılan daha önce belirttiğimiz Avrupa ülkeleri, ihtiyaçlarını açıklayan hem fikir oldukları bir rapor

oluşturularak Eylül 1947’de ABD’ye sunmuşlardır. Paris toplantısına katılan Türkiye, savaş sebebiyle yarım kalan iktisadi yükseliş programının tekrar uygulamaya konulabilmesi için ABD’den tarafına 615 milyon dolar yardım da bulunulmasını istemiştir. Fakat Amerikalı uzmanlar Türkiye’nin raporuna, Marshall yardımlarının savaştan büyük zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmak için olduğu gerekçesiyle karşı çıkmışlar, yardım talebini geri çevirmişlerdir. Çünkü Amerikalı uzmanlara göre Türkiye’nin altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret konumu diğer Konferansa katılan Avrupa ülkelere nazaran daha iyi durumdaydı. Ayrıca Türkiye yardımı ortak bir Avrupa kalkınması için değil, kendi kalkınması amacıyla kullanacağını bildirmişti ki Marshall Planı’nın amacı Avrupa ülkelerinin kalkınmasıydı. Bu doğrultuda Türkiye’ye Marshall Planı kapsamında Avrupa ülkelere gönderme(ihraç) görevi yüklenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’ye sadece, kısa zamanda Türk ekonomisinin var olan konumunu ayakta tutmasına destek olacak mamul maddeler gönderilebilirdi. Nitekim programın ilk 15 aylık dönemi için,elektrik malzemeleri, nakliye kamyonları, petrol ürünleri tarım ve madencilik sektöründe kullanılacak aletler, ve kereste olmak üzere, yaklaşık 59 milyon dolarlık yardım yapılması öngörülmüştür (Ertem, 2009: 391).

Amerikalı uzmanların Türkiye raporuna tutumu, Türk kamuoyunu endişelendirmiştir. Ekonomik anlamda Türkiye’yi tek bırakan ABD’nin ilerleyen dönemlerde siyasal anlamda da tek bırakabileceği dile getirilmeye başlamıştır. Bunun üzerine Türk hükümeti doğrudan Amerikan hükümetine başvurup, iktisadi durumla askeri ve siyasal istikrar arasındaki ilişkiyi vurgulayarak Türkiye’nin de Marshall Planı içine dahil edilmesini istemiştir. Bu doğrultuda ABD, Türkiye’nin Marshall Planı’na dahil edilebilmesi için Türkiye’nin kalkınma planında bazı değişiklikler yapmasını istemiştir. Marshall Planı doğrultusunda verilecek yardımlar modern tarım yöntemi ile üretimin artırılması ve ülkenin ulaşım ağının güncellenmesi doğrultusunda kullanılacaktı. Böylece kalkınma programının bu doğrultuda revize edilmesiyle Türkiye, Avrupa’nın Yeniden İmar programına dahil olan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde ambarı konumuna gelmiş olacaktı. Sanayi alanında da kıymetli yer altı kaynakların bilhassa ABD savunması için büyük öneme sahip kromun çıkarılmasına önem verilecekti. Türkiye ABD’nin bu isteklerini kabul edeceğini bildirmesi sonucunda ABD, Türkiye’nin Marshall Planı’ndan faydalanabileceğine onay vermiştir (Erhan, 2002: 540).

Türk siyasileri, Amerikan siyasal ve askeri yardımından ve Marshall Planı'ndan tam anlamıyla yararlanmak amacıyla, Amerikalıların büyük önem gösterdiği siyasal ve ekonomik ülkelere yani demokrasi ve serbest girişime daha dikkatli şekilde ayak uydurmanın Türkiye için faydalı olacağını anlamışlardır. Bu nedenle Türkiye'de 1945 sonrasındaki siyasal ve ekonomik değişimin hem iç hem de dış konjoktörün etkisinden söz edebiliriz (Zürcher, 2000: 304).

Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ülkelerine yapılacak yardım Kongre'de görüşülüp 3 Nisan 1948'de yardımın aktarılabilmesi için Ekonomik İşbirliği Kanunu kabul edilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi Marshall Planı'na dahil etme kararından sonra yardımdan faydalanabilmek amacıyla ABD ile 4 Temmuz 1948'de Ekonomik İşbirliği Antlaşması imza altına alınmıştır (Ertem, 2009: 392). Merkez ülke konumundaki ABD, Marshall yardımını Avrupa ülkelerine sunmuş ve bu yardım, 1947-1949 yılları arasında Çevre ülke konumundaki Batı Avrupa ülkelerini emek yoğun ürünler yerine, teknoloji yoğun ürünlerde uzmanlaşmış olmaları doğrultusunda ekonomilerini geliştirmiştir. Batı Avrupa ülkelerinin çevre ülke olmaktan çıkmasında en büyük unsur, geçmişte bu ülkelerin endüstrileşmiş ülkeler arasında yer almasıdır. Türkiye gibi İkinci Dünya Savaşı öncesinde sanayileşememiş ülkeler, Marshall Planı sonucunda da tarım ülkesi olarak yaşamaya devam etmiştir. Başta ABD'ye Marshall Planı çevresinde bağımlı olan Batı Avrupa ülkeleri kalkınarak 1949 sonrasında tek taraflı bağımlılığı, karşılıklı bağımlılığa çevirirken Türkiye Marshall Planı doğrultusunda ekonomik olarak büyüye de bu dönemde bağımlılık aşmasından karşılıklı bağımlılık aşamasına geçememiştir (Çınar, 2018: 335). Marshall yardımı, Türkiye'de bazı kesimlerce özel sektörü ve yabancı sermayeyi teşvik ettiği gerekçesiyle eleştirilmiş, ayrıca tarımağırlıklı olması sanayinin gelişmesine engel olacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Nitekim Türk solu, o dönemden itibaren ABD'yi, Türkiye'yi hammadde üreticiliğine mahkum etmekle suçlayacaktır (Türkmen, 2012: 68).

Marshall Planı birbirini tamamlayan üç amaç doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bunlar; Avrupalıların kendilerini toparlamalarına yardımcı olarak dünya ticaretine kazandırmak, Amerikan sanayi için ekonomisini canlandırmak, kar elde edilen dış pazarlarını korumak ve desteklemek, üçüncü olarak da komünist sisteme sebebiyet veren yoksulluğu ortadan kaldırırken yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemektir. Truman Doktrini il başlayıp Marshall Planı ile devam eden yöntemlerle, ABD savaş

sonrasında yeni bir düzen kurmuş ve bu düzenin başını da kendisi çekmiştir (Zürcher, 2002: 486). İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu bu süreç gerek savaş sonrası yeni kurulan düzen gerekse dışarıdaki Sovyet tehdidi neticesinde Truman Doktrini ile başlayıp Marshall Planı ile devam eden bir Türkiye ABD ilişkisi ortaya çıkarmıştır. Türkiye bu yeni kurulan dünya düzeninde ABD'ye yakınlaşmış ve bu doğrultuda kendi siyasi ve ekonomisinde düzenlemelere gitmiş ve demokratikleşme süreci içerisinde girmiştir. Ünal'a göre Milli Şef İnönü'nün liderliğini çektiği Tek-parti yönetimi, çok-partili demokratik sisteme, iç unsurların yanı sıra, yeni oluşan cihan düzeninin de getirdiği şartların etki ve baskısıyla kendini girmeye zorunlu görmüş ve tek-partili otoriter rejimi ortadan kaldırırken Türkiye'nin güvenliğinin ancak demokratik devletler topluluğu içerisinde sağlanabileceğine inanmıştır (Ünal, 1994: 122). Nitekim 1946 yılında iktidara geçecek olan muhalefet de Türkiye'de demokrasiye geçişin dünyadaki yani dış konjüktürdeki eğilimin bir sonucu olduğuna inanmıştır. Adnan Menderes Temmuz 1946'da Aydın'da verdiği demeçte şunları dile getirmiştir; "Hiçbir ülke dünyada etkisini gösteren önemli olayların ve etkin görülen fikirlerin etkisinden uzak duramaz. Ülkemizde de bu etki kendisini göstermeye başladı" şeklindeki konuşması Türkiye'nin dünyadaki hareketlenmelerden etkilendiğini göstermiştir (Çufalı, 2004: 23).

1.5. DP'NİN KURULUŞU VE İKTİDAR SÜRECİ

Demokrat Partiden önce Nuri Demirağ önderliğinde kurulan Millet Partisi pek ciddiye alınmamış ve rağbet görmemişti. "Dörtlü Takrir" ve sonrasında yaşanan ihraç olayları aslında yeni bir siyasi hareketin habercisi niteliğinde idi. CHP'den ihraç edilmiş olan Dört Vekilin bir araya gelmiş beraber çalışacaklarının işaretlerini zaten vermişlerdir. Gittikleri her yerde büyük ilgi görmeleri bu vekiller yeni bir parti kurmaları halinde büyük destek alacaklarının da işaretleriydi. 1 Aralık 1945'te Celal Bayar vermiş olduğu demeçlerde yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştı (Eroğul, 2003:29). Partinin ismi ile ilgili bazı dedikodular belirmiştir. İlk önce Kemalist Parti, Demokrat Çiftçi Partisi gibi isimler önce çıktı (Yalman, 1970: 47). Daha sonra "Demokrat Halk Partisi" ismi öne çıksa da CHP ile bir bağ kalmadığını gösterme arzusundan dolayı "Halk" kelimesi parti isminden çıkarılmıştır. Demokrat Parti isminde karar kılınmıştır (Ağaoğlu, 1972: 87).

Aslında yeni kurulacak muhalefet partisine, basında ise bu kadar çok demokrat kelimesi geçen isim yakıştırılması, o an ki koşullarda ülkede demokrasiye duyulan özlemin bir yansıtmasıydı. Yeni kurulacak olan parti ise bu isteği ve arzuyu görmezden gelmek istememiştir. Halk zaten bu ismi benimseyememiş ve partiyi yıllarca “Demirkırat” diye anmıştır (Tekin, 2015: 33).

İktidar da bulunan CHP karşına Millet Partisi ve Demokrat Parti çıkmış ve “Çok Partili Hayat’ın” başlaması ile de yeni partilerde bunlar arasında katılmıştır. Buna rağmen 1946-1950 arasında yaşanan siyasi mücadele CHP ve DP karşıtlığında geçecektir (Özüçetin, 2002: 769). İktidar, DP kurulduktan hemen sonra sonra, CHP Müstakil Grup Odasını DP’ne tahsis ederek demokratik hareketler bir jest yapmak istemiştir. Ancak CHP kısa bir zaman sonra halkın DP’ye vermiş olduğu destekten korkarak partinin hızla genişlemesine karşı hareketlere başlamıştır (Emel, 2014: 16). DP’nin kuruluşu sonrasında Antalya vekili Dr. Cemal Tunca ve Eskişehir vekili Emin Sazak DP safına geçmiştir (Çalığıuşu, 2011: 10). Üst yönetim böyleyken taşra ise çok farklıydı. DP kuruluşundan hemen bir ay sonra il yönetim organizasyonlarını kurmaya başlamıştı. Anadolu’nun her bölgesinde yeni kurulan partiye belkide beklenilmeyen bir derecede, inanılmaz derecede bir saf değişimi görülmüştür. CHP’nin üst yönetimine sabit kalırken, halk tabanı hızlı bir şekilde DP’ye akmaya başladı. İlk “Kurucular Kurulu” 2 Şubat 1946 tarihinde Samsun’da Emekli Kurmay Albay Şefik Avni Özüdoğru liderliğinde kuruldu (Özüdoğru, 2014: 15). 4 Şubat’ta Etem Menderes, Aydın, Avukat Zühtü Valibeşe de 5 Şubat’ta Ankara, 12 Şubat’ta İzmir İl Teşkilatları Dr. Ekrem Hayri Üstündağ tarafından kurulmuştur. Kısaca DP kuruluşundan kısa bir süre sonra 16 il ve 36 ilçede, üç ay sonra da 26 il ve 75 ilçede teşkilatlanmalarını tamamlamışlardır (Yücel, 2001: 52). Bayar bu konu hakkında şunları belirtiyor;

“Halk Partisi memleketi 23 bölgeye ayırarak her birine parti müfettişi gönderdi. Bu parti müfettişleri gittikleri bölgede inceleme yaparak Halk Partisinden Demokrat Partiye tarafına doğru görülen saf değişimini engellemeye , illerde devlet gücünü Demokrat Partiye karışı kullanmaya çalışıyordu. Fakat buna karşın emekler sonuç getirmiyordu. Demokrat Parti tüm Türkiye’de büyük bir hızla büyüme ve gelişme gösterdi (Bayar, 1986:51).”

Bu faaliyetler CHP’yi harekete geçirmiş ve 25 Nisan’da İnönü partiyi kurultaya çağırarak zorunda kalmıştır. Mayıs ayında toplanan kurultay tek dereceli seçimi, sınıf

temeli üzerine parti kurulabilmesi ve değişmez genel başkanlığın seçime bağlı başkanlık durumuna konulmasını kabul ediyordu. Aynı zaman da Şubat sonunda yeni bir tüzük yazılarak dernek ve birlik kurmak için öğrenciler özgür bırakılıyordu. Mayıs'ın sonunda ise tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. 13 Haziran'da üniversitelere bilimsel ve idari bağımsızlık verilen yeni kanun yasalaşmış ve Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisini veren kanunda değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile gazete kapatma yetkisi mahkemeler devredilmiş ve bu kanun kapsamın da basın suçları affediliyordu (Eroğlu, 2001: 50).

Alınan bu önemli kararların yanı sıra normal şartlarda 1947'de yapılacak "Meclis Seçimleri" Temmuz 1946'ya, Eylül 1946'da yapılması düşünölen "Belediye Seçimleri" ise Mayıs ayına alınmıştır. Bu karar henüz altı aylık bir muhalefet geçmişine sahip olan DP'ye büyük bir şaşkınlık yaşatmıştır. CHP teşkilatlanmasını tamamlamadan hızlı bir erken seçim ile yeni kuruluşunu tamamlayan muhalefeti doğmadan boğmak istiyordu. Bu şekilde muhalefet daha teşkilatlanmasını tamamlamadan seçim hazırlıklarına başlayacaktı.

1.5.1. 1946 Genel Seçimleri

CHP, 5 Haziran 1946 tarihin de iki dereceli seçim sisteminde değişikliğe gidecek, tek dereceli seçim sistemini kabul etmiştir. Seçim uygulamasında değişiklik yapan bu kanuna göre; seçimler tek dereceli olacak açık rey ve kapalı sayım yöntemi uygulanacak, sayım bittikten sonra seçmen pusulaları yakılarak imha edilecekti. Uygulanan iki dereceli seçim yöntemi Cumhuriyet'e Osmanlı'dan miras kalmıştı (Koçak, 1996: 64). İlk başta Belediye seçimlerini boykot eden DP bir sonuç alamayacağını anlayınca meclis seçimlerine tüm hızıyla hazırlık yapmaya koyulmuştu. 21 Temmuz 1946 ya alınca seçimler muhalefet aslında bir anda şok yaşamış ve seçime girip girmeme anlamında tereddüt geçirmiştir. 15 Haziran da bir toplantı sonucunda DP seçime girme kararı almışlardır (Demir, 2012: 16). Yapılacak olan seçimlerin kendileri için ne kadar önemli olduğunu bilen DP, bir yandan seçim hazırlanırken, öbür yandan da listelerine tanınan isimleri dahil etmeye gayret ediyordu. Bu simalardan birisi de Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Politika ile uğraşmak isteyen Çakmak, kendisine DP tarafından yapılan bağımsız adaylık önerisini kabul etmişti. Bu ise CHP'yi olumsuz etkilemiştir. Çünkü Mareşal'in Atatürk'e

yakın olması ve İstiklal Savaşı'nda oynadığı kıymetli rol gibi nedenlerle ülke çapında büyük bir saygınlığa ve üne sahipti. Mareşal'i saflarına dahil eden DP, halkın desteğini yanında gördükçe, yasal yollardan vazgeçmemekle birlikte, mücadelesini epeyce sertleştirmiş oluyordu (Aslan, 2014: 17).

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimde denetimin olmaması, oyların açık olarak verilmesi ve oyların gizli sayılması söz konusu yasada öngörülmekteydi. Kanuna göre 1946 seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanacak, seçim bölgesi olan illerde, bir parti tek bir oy farkla dahi önde olsa, o ilin bütün milletvekillikleri oyu yüksek olan parti tarafından belirlenen adaylar arasından seçilecekti. DP seçim çalışmaları için hızlı başladı ve eski seçimlerin durgun ve sessizliğine alışkın halk büyük meydan mitingleri ile kapıya kadar gelen politikacı ve kimi vaatlerle tanışmış oldu (Karpat, 1996: 142). 12 Haziran'da ise DP 34 il ve 160 ilçede örgüt kurmuş olduklarını bildiriyordu (Cufalı, 2009: 44). DP bu seçimlerde 465 Milletvekili için 273 aday göstermiştir. DP'nin iktidara gelebilmesi için en az 233 Milletvekili çıkarması gerekiyordu. 21 Temmuz 1946 tarihinde sorunsuz bir şekilde yapıldı ve Cumhuriyet Tarihinin ilk çok partili, tek dereceli ve büyük tartışmalara sebep olacak seçimi CHP kazandı. CHP 394 Milletvekili, DP 65, Bağımsızlar 7 koltuğu kazanmış oldu (Yücel, 2001: 56). Bayar bu seçimlerde DP'ye 279, CHP'nin ise 184 milletvekili kazandığını bildirirse de bu mümkün değildir (Bayar, 1986: 62). Çünkü DP'nin o kadar adayı yoktur.

Koçak, 46 Seçimleri hakkında şu yorumu yapmakta (Koçak, 1996:66). "46 Seçimleri hakkında gerçekte pek az bilgiye sahibiz. Örneğin, partilerin yurt genelinde aldıkları toplam oy sayısını dahi bilmiyoruz. Nerede kaldı ki, partilerin il bazında aldıkları oy sayılarını ve oranlarını bilelim."

Yeni kurulan bir parti olarak DP'nin 1950 seçimleri sonucunda 65 sandalye ile parlamento da temsil edilmesi hiçte yabana atılacak bir durum değildi. Ancak DP bundan daha fazlasını bekliyordu. Seçim sonuçları birçok tartışmayı beraberinde getirmiş, hatta DP haksızlık yapıldığına dair İnönü'ye bir mektup yazmıştır (Karpat, 1996: 269). Her yerde CHP tarafından hile yapıldığı haberleri yayılmıştır (Balci, 2006: 45). Bu nedenle 46 seçimleri korku ve baskı ortamında gerçekleştirildiği konusu hep geçerliliğini korumuştur (Ahmad, 1977: 131). DP sonuçlara itiraz etse de bir sonuç elde edememiştir. Ancak İzmir'de 40 bin kişinin katıldığı protesto mitingi başta olmak üzere ve birçok şehirde yapılan mitingler, protestolar ve gösteriler DP'ye büyük katkı sağlamıştır.

Seçim sonrası gergin ortam devam ederken 5 Ağustos 1946 tarihinde yeni TBMM açılmıştır. CHP Cumhurbaşkanlığı için İnönü'yü, Meclis Başkanlığı için ise Kazım Karabekir'i aday göstermişlerdir. Karabekir aslında Çakmak'a karşı denge unsuru olarak DP'ye karşı çıkarılmıştır. DP ise Cumhurbaşkanlığına Fevzi Çakmak'ı, Meclis Başkanlığına da Yusuf Kemal Tengirşenk'i aday gösterdi. İki partide kendi adaylarına oy verdiğinden İnönü yeniden Cumhurbaşkanı oldu ve kabineyi kurma görevini de Recep Peker'e verdi (Eroğlu, 2001: 37). İnönü Cumhurbaşkanı olunca DP Grubu henüz sıcaklığını koruyan seçim itirazlarını İnönü'yü ayakta alkışlamayarak göstermişlerdir. Zaten Meclis 12 Ağustos'ta çalışmaya başladığı anda DP'de itirazlarına başlamıştır. 36 ilde seçim sonuçlarına itiraz ediliyor ve araştırmasını istiyorlardı. DP kısaca seçimlerde hile yapıldığını ima ediyor, ve bir komisyon kurulmasını istiyordu. Bir komisyon kurulsa da DP, istediği sonucu asla alamadı (Ataoglu, 2008: 63).

İl Genel Meclisi Seçimleri 1 Eylül'de yapılmış ancak DP, bu seçimlerde de usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle kimi yerlerde seçimden çekilmiştir. İtirazlar ise hep devam etmiştir. CHP'nin muhalefeti sindirme çabaları ve Recep Peker'in tutumları yüzünden bozulan CHP-DP ilişkileri Aralık 1946'da yapılan bütçe görüşmelerinde Adnan Menderes'in bütçeyi eleştirmesi üzerine tamamen koptu. Menderes'e göre bütçede açık çoktu ve kötüleşen ekonomik durum ile ilgili de hükümetin öne sürülen hiçbir önerisi yoktu. Menderes'in bu eleştirilerine karşılık normal şartlarda Maliye Bakanı'nın karşılık vermesi gerekirken, bu eleştirilere sınırlanan Peker kürsüye gelerek Menderes'in görüşlerini "Psikopat bir ruhun ifadesi" olarak nitelendirdi (Yücel, 2001: 58). Bunun üzerine DP Meclisi topluca terk etti ve İnönü'nün uğraşları sonucunda 14 gün sonra muhalefete geri döndüler (Demir, 2012: 19). Bu geri dönüşte Menderes'in de çabaları olduğu bir gerçektir (Bayar, 1986: 67). Siyasi tıkanıklık bu aşamaya geldikten sonra DP'nin takındığı tutum sınırlı olsa çok partili demokratik sistemin oturması konusunda büyük öneme sahiptir.

DP yasal sınırları ihlal etmeden en cesur adımları atmaya çalışmıştır (Eroğlu, 2001: 116). 13 Eylül'de Meclise gelen Basın Kanunu değişikliği de büyük tartışmalar yaratmıştır. Ancak CHP yine istediğini almış ve DP'nin yoğun itirazları ile karşılaşmıştır. DP'nin bu dönem de en büyük eleştirisi iktisadi anlamda olmuştur. DP'nin meclise dönmesi için 18 Aralık'ta eski Başbakan Saraçoğlu, Bayar ve Menderes'le görüşüp arabuluculuk görevini üstlenmek istemiştir. İnönü, bu duruma müdahale etmek zorunda

kaldı ve Bayar'ı davet edip, kendisiyle görüştü. Görüşme sonunda anlaşmaya varılarak 28 Aralık 1946'da DP vekilleri meclise geri döndüler. Buna karşın gün geçtikçe DP ve CHP arasında anlaşmazlıklar büyüyerek seyir almıştır (Koçlar, 2002: 756). DP ilk yılını iki seçim, seçimlerin sonucuna itiraz ve gergin bir havada bitiriyordu. Aslında böyle bir süreçten geçerek Türkiye'de yaşama savaşını kazanmayı başarmış ilk muhalefet partisiydi. DP aslında 46 seçimlerini ileride iktidara gelmesi için muhalefet yaptığı dönemde bir koz olarak somut bir şekilde kullanacak, onlara bu fırsatı ise CHP kendi elleri ile verecekti. CHP'nin seçimlerde hile yaptığı söylentisi halk tarafından büyük ilgi görecekti. mazlum ve mağdur bir konumda olan DP zamanla büyük kitlelerin desteğini alacaktı. Bu mağdurluğu ise DP, dört yıl boyunca meydanlarda anlatacaktı.

Kuruluşunun ilk yılında DP çok sıkıntılı süreçler yaşamış ve iki seçim tecrübesi kazanmıştır. 1946 yılında yapılan seçimleri resmi anlamda kaybeden DP artık yepyeni bir kimliğe bürünmüş aşama aşama muhalefet yapmaya başlamıştır. Muhalefet yıllarında (1946-1950) DP'nin elinde tuttuğu, tüm siyasi taktiklerin dayandığı ve parti politikalarının belirlendiği demokrasi silahının en temel düşüncesi, CHP'nin bir an önce iktidardan indirilmesini sağlamaktı. Muhalefet dönemindeyken DP, tek parti çağının eleştirisini ana düşünce kabul ederek ve kısa sürede yönetimin uygulamalarından memnun kalmayan ve CHP karşıtı olan tüm toplum kesimlerinden destek almıştır. Aldığı bu destek aslında DP'ye her anlamda güven katmıştır. 1950 yılında kazanacağı zaferi hesaba katarsak. DP'nin savunmuş olduğu CHP'ye saldırı politikası toplum arasında olumlu bir hava yaratmış ve meyvesini seçim zaferi olarak vermiştir.

DP kuruluşunun birinci dönümü olan 7 Ocak 1947'de Birinci Büyük Kongresini toplama kararı almıştır (Küçük, 2013: 14). 7 Ocak 1947'de Kenan Öner liderliğinde toplanan kongreye Türkiye'nin her bir köşesinde, çetin bir kış ayı olmasına rağmen 906 delege katıldı (İnan, 2006: 273). Büyük Kongre, demokratik bir görüntüde başladı. Bayar, kürsüye çıkarak açılış konuşmasını yaptı. Bu konuşmada Bayar, partinin kuruluşunu ve bugüne kadarki sürecini açıklamıştır (Yücel, 2001: 59). Bu konuşma sırasında yine Bayar üç konu üzerinde durmuştur:

1. Anayasaya uymayan kanunların çıkarılması
2. Seçim Kanunu'nun güvenceli hale getirilmesi
3. Devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması

Kongrenin sonunda Genel Başkanlığa Celal Bayar seçildi. 14 kişiden oluşan Genel İdare Kurulu, elde edilen oylara göre sırayla belirlendi.

1.5.2. 12 Temmuz Beyannamesi

1947 yılı Şubat'ın da gerçekleşen muhtarlık seçimleri her zamanki gibi baskılara sebep olmuş ve DP'nin tepkisi ise çok şiddetli olmuştur. DP yaptığı tüm mitinglerde hükümeti suçlayan bir tavır takınmıştır. Ayrıca DP, 6 Nisan 1947 tarihinde İstanbul, Balıkesir, Kastamonu ve Tekirdağ illerinde gerçekleştirilecek ara seçimlere girmeme kararı almıştır. DP'nin hem yapılan seçimlere katılmaması hem de hükümete yüklenmesi CHP tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Gerginleşen iktidar muhalefet ilişkilerinde İnönü araya girmek zorunda kalmıştı artık (Aslan, 2014:26). CHP'nin tüm reformlarına rağmen muhalefetin ve DP'nin sonu bir türlü gelemeyen taleplerinin ve şikâyetlerinin önü bir türlü kesilmek bilmiyordu (Tetik, 2015: 55). Cumhurbaşkanı İnönü CHP ile DP arasında başlattığı diyaloglar 1947 yılı Haziran ayından itibaren 11 Temmuz tarihine kadar devam etmiş ve önemli adımlar atılmıştı. İnönü 7 Haziran'da Bayar ile görüşmüş ve Çankaya'da yapılan görüşmelerde Cumhurbaşkanı olarak hükümetle DP'nin arasını bulmak noktasında arabuluculuk yapmak istediğini belirtmiştir. Bayar ise şikâyetlerini ısrarla dile getirmiş ve Peker Hükümetini eleştirmiştir (Bayar, 1986:79). 12 Temmuz Beyannamesi (Albayrak, 2009: 154). adı verilen bu tarihi uzlaşma metni aslında soğuk durumda olan iki parti ilişkilerini düzeltme adına önemli bir adımdır. İnönü tarafından yayınlanan bu bildiride kazanılan başarıda kuşkusuz ona aittir. Demokrasi istikametinden dönülmesinin yaratacağı olumsuzluklarını çok iyi hesap eden İnönü ayrıca Türkiye'nin içinde bulunduğu iç ve dış sorunları iyi değerlendirmiştir. O günlerde Türkiye'nin bulunduğu koşullar ekonomik, siyasi ve toplumsal etkiler ve dünya içindeki yeri, Sovyet tehditlerinin yenilenmesi nedeniyle demokrasiyi gerektiriyordu (Albayrak, 2004: 118).

12 Temmuz Beyannamesi, içeriği kadar kim tarafından yayınlandığı noktasında ehemmiyete sahiptir. Beyannamenin yayınlanması ile DP bir ölçüde amacına varmış gibi görünüyordu. İnönü bu tavır ile hükümeti aynı ideolojiye sahip biri olarak değil, bir hakem gibi tavır takınmış ve hatta tercihini muhalefetten yana kullanmıştır. Aslında 12 Temmuz Beyannamesi iktidar ve muhalefet arasındaki buzları büyük oranda eritmiştir.

Bu beyannameye tepki gösteren Peker bir süre dirense de istifa etmek zorunda kalmıştır. Aksi takdirde İnönü Peker'den yana çıksaydı, muhalefetin meclisten ayrılmak dışında başka bir seçenek kalmayacaktı. Bu ayrılış ise yeni bir “Tek Parti Dönemi” yaşanması ihtimalini gösteriyordu. Bundan dolayıdır ki DP, 12 Temmuz Beyannamesine can simidi gibi sarıldı (Eroğlu, 2001: 40).

12 Temmuz Beyannamesi Türk Siyasi Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Sahip olduğu konum itibarıyla DP'nin elini güçlendirmiş ve onu haklı bir konuma sokmuştur. Demokrasiye ulaşma noktasında bazı engellerin kalkması yolunda büyük bir adımdır. Alınan sonuçları şu şekilde değerlendirebiliriz (İnan, 2006: 315).

- Recep Peker Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır.
- İki partide de parçalanmalara yol açmış partilerin vazgeçilmez temizleme hareketi olan tasfiyeler başlamıştır.
- Toplumsal ve siyasi alanda Cumhurbaşkanı artık konumunu belli etmeye başlamıştır.
- Demokrat Parti artık daha ılımlı hale gelmiş ve şikâyetleri az da olsa azalmıştır.
- Sıkışan demokratik tutumlar tekrar kaldığı yerden devam etmiştir.
- Batı dünyası ise Türkiye'nin demokrasiden artık vazgeçmeyeceğini anlamıştır.

Peker Hükümeti'nin istifasından sonra İnönü yeni hükümeti kurma görevini daha ılımlı siyasi yollar takip eden Hasan Saka'ya vermiştir.

1.5.3. DP ve 1948 Ara Seçimleri

12 Temmuz Beyannamesi üzerine DP'de Genel İdare Kurulu'nda sert tartışmalar çıktı. Bu tartışmalar aslında ilk bölünmelerin de habercisi olmuştu (Yücel, 2001: 126). Her siyasi parti de olduğu gibi DP'de de parçalanma süreci başlamıştı. Aşırılar ve İlimliler adı verilen iki muhalif kanat ortaya çıkmıştı. İlimlilerin başını Menderes ve Köprülü çekiyordu. Bayar'da zaman zaman onlara katılmıştır. Zamanla iki taraf daha da zıtlaşmaya başlayınca ihraç süreci de başlamıştı aslında. DP siyasi tarihinde ilk defa ihraç 1948 yılında tanışmıştır. Aşırılar grubu aslında İlimlileri CHP ile anlaşma ile itham ediyor ve sert tartışmalar yaşıyordu. Aşırılar grubunun başı olarak görülen Kenan Öner adeta Celal Bayar ile iktidar yarışına girmiştir. İlerleyen süreç de İstanbul İl Başkanı Öner önce başkanlığından sonra da DP'den istifa etti (Aslan, 2014: 30). Daha sonra Osman Nuri

Koni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan ve Kemal Silivrili partiden ihraç edildi. Merkez komitesinin altı üyesi bu kararı eleştirirler de sonuçta onlar da partiden çıkarıldılar. Çıkarılanlar Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer ve Ahmet Tahtakılıç'tır (Yücel, 2001: 69).DP adeta bir deprem yaşamış ve bu deprem sonrasında merkezde sadece 31 milletvekili kalmıştır.

Partiden istifa edenler ve ihraç edilenler artık açıkta kalmıştı. DP grup toplantılarını eleştiren on milletvekili Büyük Kongre kararını beklemek üzere (Eroğlu, 2001: 53) "Müstakil Demokratlar Grubu" adıyla birlikte harekete geçmeye başladılar. Bunun da dışında kalanlar ise Millet Partisi adı ile yeni bir oluşuma gittiler. Ancak millet asla DP'den vazgeçmedi ve diğer oluşumlar zaman içinde yok oldular. Peker hükümetinden sonra kurulan Hasan Saka Hükümeti DP karşısında bocalamaya başlayınca bu dönemde seçim kanunu tekrar gündeme gelmiş ancak DP yine memnun olmayarak bu şekilde ara seçimlere girmeyeceği tavrını takınmıştır. DP'nin savunduğu gerekçe ise güvensizlikti (Eroğlu, 2001: 55). 17 Eylül 1948 tarihinde 13 ilde yapılan ara seçimlere ise yalnızca CHP katıldı. Bazı illerde bağımsız adaylarda vardı. Seçimlere muhalefetin girmeyerek iktidarı pek çok konuda suçlaması CHP iktidarının kamuoyu önünde ki saygınlığını sarstığı için seçime katılım oranı düşük oldu (Albayrak, 2004: 134). Katılım oranı CHP'ye göre %40, muhalefete göre ise %7 idi.90 Aslında DP 1946-1950 arasında hiçbir ara seçime girmemiş ve seçim kanunun değişmesi için iktidara baskı yapmaya çalışmıştır. Zaten DP'nin en önemli propaganda malzemesi seçimlerdi. 14 Ocak 1949 tarihinde Saka Hükümeti istifasını verdi. Bu istifa artık DP karşısında dayanamayan bir hükümetin istifası idi. Saka Hükümeti sonrasında İnönü yaklaşan 1950 seçimleri öncesi yeni Hükümeti kurma görevini Şemsettin Günaltay'a vermiştir. Böylece, 1949 başında kurulan Günaltay kabinesi adeta DP'nin son isteklerini de yerine getirerek iktidarı onlara devretmeye aday bir kabine kimliğinde görünmüştür (Timur, 2003: 120).

1.5.4. 1950 Genel Seçimleri

Tüm Türkiye'de genel seçim havası daha 1950 yılı başından itibaren esmeye başlamıştı. VIII. dönem TBMM dağılmadan önce son toplantısını 24 Mart 1950 tarihinde gerçekleştirmiş ve aynı gün seçimlerin 14 Mayıs 1950 günü yapılmasına onay verilmiştir. Partilen seçim kampanyaları 1946 seçimlerinden de hareketli geçti. Seçim gününe kadar

ülke tam anlamı ile gerilmiş durumda idi. Demokrat Parti Nisan ayı içerisinde listesini ilan etti. Siyasi parti temsilcileri, kahve toplantıları ve açık hava mitingleri ile ülkeyi gezdiler. Hükümet 1946 seçimlerinde muhalefeti demokrasi tutum sergileyerek radyonun faydalandırmadığı halde, bu sefer DP ve MP radyodan CHP kadar yararlandılar (Yücel, 2001: 77).

Meclis seçimleri öncesinde CHP'nin halk nezdinde değer kaybetmesine neden veren bir olay görülmüştür. 10 Nisan 1950 tarihinde Mareşal Fevzi Çakmak hayatını kaybetti. Mareşal'in vefatının duyulması üzerine, yurdun her köşesinde yas görülürken, radyonun her zamanki gibi programına devam ederek ona, Kurtuluş Savaşı'nın kıymetli bir ismi gibi değil de sıradan bir kişiymiş gibi tavır takınması tepkilere sebep verdi. Yapılan cenaze merasimine çok sayıda insan katıldı ve cenaze merasimi şeriatçı gösterilere sahne oldu. Devrimlere bağlı kesimler bu durumdan hoşnut olmadılar. Bayar, yaptığı açıklamada, milli birliği bozacak faaliyetlere tavır takınacağını belirtti ve seçimlerin yasalara uygun şekilde yapılması için hükümete destek verilmesini istedi (Albayrak, 2004: 166).

CHP seçim kampanyasını lideri İnönü'nün üzerinden yürüterek zafer kazanmaya çalışmıştır. İnönü'nün kişisel prestijini ortaya koyarak, çıktığı seçim turunda, partinin genel başkanı olduğunu hatırlatması ve eğer CHP seçimleri kaybederse, kendisinin de partisiyle beraber iktidardan el çekeceği, telkininde bulunması en etkili seçim propagandası olmuştur. DP'de ise lider çalışmayarak, halkı ön plana alarak propagandaya başlaması büyük avantaj kazandırmıştır. Ayrıca DP "Devr-i Sabık" yaratılmayacağı garantisini vermeye çalışıyordu (Demirel, 2011: 23). 10 Mayıs 1950 akşamı partilerin propagandaları resmi olarak durunca seçim günü beklenmeye başlandı. Genel seçimler öncesinde, her iki partinin de kazanmaya olan inançları oldukça yüksekti. "Türk vatandaşı, ülkesinin asıl sahibinin olup olmadığını, şimdi bir görmek istiyor, kendisine yıllardan beri açıklananın gerçek mi değil mi, basit bir oy pusulasıyla büyük İnönü hakimiyetinin nasıl devrilebileceğini merak etmişti. DP'nin temel ve büyük gücü işte budur (Burçak, 1998: 44)." 14 Mayıs 1950 seçimleri sakin bir şekilde geçti. Katılım oranı ise oldukça yüksekti. Seçim sonuçlarına göre Seçimlerde 8.905.576 seçmenden, 7.916.091'i oy kullanmış olup, katılma oranı %88.88'dir. DP 4.242.831 oy alırken, CHP 3.165.096 oy aldı. Oyların %53.59'unu alan DP 408 milletvekili çıkarırken oyların

%39.98"ini alan CHP sadece 69 milletvekili çıkarabilmiştir. MP ise önemli bir etki gösterememiş, meclise 1 milletvekili tek koyabilmiştir. (Albayrak, 2004: 171).

1950 seçimleri Türkiye'nin siyasi geçmişinde en kıymetli noktalarından biri olarak yer edinmiştir. Türk siyasi Tarihi adına bir ilk yaşanmış ve seçim ile ilk defa iktidar el değiştirmiştir. Menderes hem Aydın hem de İstanbul illerinde seçilmiştir. Seçim kanunu sebebiyle, seçildiği iki seçim bölgesinden birini tercih etmek zorunda kalmış ve bu hakkını İstanbul'dan yana kullanmıştır. Bayar'ın Cumhurbaşkanı olması ile Menderes'in Başbakan olacağı fikri güçlenmeye başlanmıştır. Bayar resmi olarak Cumhurbaşkanı olduğu 22 Mayıs günü Menderes'i hükümeti kurmak ile görevlendirmiştir.

1.5.5. DP'nin Din-Laiklik ve Demokrasi Algısı

DP iktidar olup hükümeti kurduktan sonra pek çok değişikliğe ve karara imza atmıştır. Hükümetin ilk icraatlarından biri "*16 Haziran 1950 tarihinde ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanunu kaldırarak*" (Yücel, 2001: 83)popülist uygulamalardan birine imza atmasıdır. Bu noktadan hareketle, Demokrat Parti'nin iktidarı süresince uygulayacağı ve politika malzemesi olarak kullanacağı din-siyaset ilişkilerine gelmekteyiz. DP'nin iktidarı devralmasından sonra, demokratik ortamın da katkısı ile, laiklik konusu çok tartışılmaya başlanmıştır. Din konusunun laiklik ekseninde tartışılmaya başlanmasında, ülke içi toplumsal dinamiklerin yanı sıra, uluslar arası dinamiklerin de etkili olduğu söylenebilir.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya üzerinde meydana gelen iki kutuplu oluşumda, Türkiye'nin demokrasi cephesi tarafında yer alan A.B.D.'den yana tutum takınması ve Sovyet Rusya'nın yani komünizmin karşısında yer alması din konusunun farklı bakış açılarıyla ele alınıp tartışılmasında önemli etmenlerdendir denilebilir. Türk toplumunda din, toplumun geleneksel kesimlerinin ideolojisini temsil etmekteydi. DP'nin toplumun geleneksel kesimlerinin ideolojisini savunduğu görülmektedir. II. Dünya Savaşı süresince komünizm tehdidine bir kalkan oluşturmak amacıyla Rusya din düşmanı hatta dinsiz bir toplum olarak propaganda yapılmıştır. Buna karşın Amerika dine önem veren dine saygılı bir toplum olarak yansıtılmıştır. Türkiye Amerika'nın müttefiki olduğuna göre Türkiye'de de dine önem verilmelidir (Kaçmazoğlu, 1998: 69). Laiklik

ilkesini savunan CHP idaresine ve yöneticilerine, dolayısıyla Kemalist ideolojiye karşı tepkiler de bu doğrultuda günden güne artmıştır. Bu durum yazın alanında da kendini göstermiş ve dinsel içerikli yayınlarda dikkat çekici bir artış gözlenmiştir.

DP hükümetinin din alanında yapmış olduğu diğer yenilikler şu şekilde özetlenebilir: 4 Kasım 1950 tarihinde din dersleri ilkökul programlarına dahil edilmiş ve 1951-1952 ders yılında İmam-Hatip okulları açılmıştır. 13 Ağustos 1956 tarihinde din eğitimi ortaokul programlarına konulmuş ve 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır (Kaçmazoğlu, 1998: 73). Ayrıca, DP iktidarı 1950 yılının Temmuz ayından itibaren, haftanın üç günü "Pazartesi, Çarşamba ve Cuma, İstanbul ve Ankara radyolarından akşam saatlerinde tanınmış hafızlar tarafından Kur'an okunmasını emretmiştir. Yapılan bu uygulama Demokrat Parti hükümetinin dini siyasete alet ettiğinin en somut örneği olarak kabul edilebilir.

Bütün bu gelişmelere karşılık dinî uygulamalar ve faaliyetler konusunda alınan bir takım kısıtlayıcı tedbirler de söz konusu olmuştur. Bunlardan birincisi, 1951 yılında çıkarılan Atatürk'ü Koruma Kanunu'dur. Bu kanunun çıkarılmasının arkasında yatan unsur İse Ticanî tarikatının Atatürk heykellerine karşı yaptıkları saldırılardır. 22 Kasım 1952 tarihinde Vatan Gazetesi yazarlarından olan Ahmet Emin Yalman Malatya'da suikaste uğramıştır. Bu olayın ardından 6 Aralık 1952'de başbakan Adnan Menderes'in Adana'da yaptığı " *Memlekette vicdan hürriyetine tecavüz kimsenin haddi değildir... Malatya hadisesi dini türlü maksatlara alet etmek isteyenlerin, hatta toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir.*" (Eroğul, 2003: 132). şeklindeki konuşmasından sonra DP milletvekili Fehmi Ustaoglu partiden ihraç edilmiştir. Bu olayın yaşanmasından sonra Demokrat Parti hükümeti tarafından bazı İslamcı kesimlerin faaliyetlerini sınırlandırmak amacıyla (Bayramoğlu, 1988: 74). Milliyetçiler Demeği 1953 yılında kapatılmıştır. 23 Temmuz 1953 tarihinde dinin dünyevi işlere ve siyasete karışmasını engellemek maksadıyla 'Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu' çıkarılmıştır.

Yaşanan bütün bu gelişmeler göstermektedir ki Türkiye tarihsel koşulları içerisinde henüz demokrasiyi sindirebilmiş değildir. Farklı düşünce ve inanışlara saygı göstermekten uzaktadır. Toplumun din konusunda farklılıklara saygı duymamasının arkasında yatan asıl unsurlardan birisi, demokrasinin toplumsal bir hareketle değil de tepeden inmece bir biçimde uygulanmaya başlamasıdır. Bir diğer unsur ise, Demokrat

Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra din alanında yapmış olduğu uygulamalarla laikliğin dinsizlik olarak propaganda malzemesi haline getirilmesidir.

1.6. DP DÖNEMİNDE BASIN VE GAZETELER

1.6.1. Tan Gazetesi

Ali Naci Karacan idaresinde olan Tan Gazetesi İş Bankası bünyesinde 1935 yılında kurularak yayın hayatına başlamış ve bu gazete Fikret Adil, Burhan Felek ve Eşref Şerif gibi önemli isimler yazılarını kaleme almışlardır. Zaman ilerledikçe maddi getiri elde edilmeyen gazeteyi İş Bankası satışa çıkarma kararı almıştır. Özellikle Mustafa Kemal bu olay üzerinde durarak ve Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Halil Lütfi Dördüncü'ye telkinde bulunarak bu gazeteyi almalarını sağlamıştır.

Tan Gazetesinin yayın döneminde Şeyh Said İsyanı, Melemen Olayı ve İkinci Dünya savaşı gibi toplumsal, siyasal ve coğrafi anlamda büyük değişiklikler yaratan olayların olması sebebiyle bu yıllarda bu gazete tarafında Sosyalizm yanlısı yazılar çıkarılması ve CHP'nin yolsuzlukları üzerinde durması gazeteyi hedef tahtasına oturtmuştur. Bunun yanında SSCB'nin boğazlarda hak iddia etmesi ve Doğu bölgemizde toprak talebinin olması basına sansür ve otoritenin artmasını sağlamıştır. Hedef haline gelen gazeteye karşı Üniversite gençleri örgütlenerek baskı kurup saldırı gerçekleştirmişlerdir.

1.6.2. Cumhuriyet Gazetesi

1924 yılında Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Yunus Nadi öncülüğünde kurulan gazete isminden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet ideolojisini topluma benimsetme, topluma Cumhuriyet'i sevdirmeye ve kabul görmesini sağlama görevini üstlenmiştir. Gazetenin diğer bilinen yazarları Zekeriya Sertel ve Nabizade Hamdi'dir. Yine gazete bünyesinde Halit Ziya Uşaklıgil, Cenap Şahabettin, Fuat Köprülü, Ahmet Rasim, Ahmet İhsan, Abidin Daver, Osman Menteşoğlu ve Mümtaz Faik Fenik gibi döneme damga vurmuş yazarlar yazılarını kaleme almışlardır(Çavdar, 2007: 124). 1940'lı yıllarda gazetenin sorumluluğuna Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi babası tarafından geçirilmiştir. İsmet İnönü Nadir Nadi'nin fikir ve düşüncelerinden hoşlanmayarak ve özellikle o

dönemde kaleme aldığı ‘Atatürk Gençliğinin Kudreti’ isimli yazısı yüzünden İsmet İnönü Basın Yayın Genel Müdürlüğü’ne emir vererek Cumhuriyet gazetesini kapattırır.

1.6.3. Akşam Gazetesi

Necmettin Sadak’ın kuruculuğunu yaptığı Akşam Gazetesinin yazı işleri görevini Emin Tahsin Til tarafından yerine getirilmiştir. Bu gazete de Selami İzzet Sedes, Cemal Nadir ve İskender Fahrettin gibi ünlü isimler yazılarını kaleme almışlardır. Nazım Hikmet bu gazete de Orhan Selim ismiyle yazılarını kaleme almıştır. Necmettin Sadak’ın 1948 yılında Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmesiyle DP iktidarlığına kadarki bu sürede Necmettin Sadak yazı kaleme almamıştır. Yine bu süreçte Adnan Adıvar, Çetin Altan, Refik Halit Karay, Hıfzı Topuz ve Niyazi Payzın gazetenin kıymetli yazarlarındandır(Çavdar, 2007: 150).

1.6.4. Son Posta Gazetesi

Kuruculuğu Zekeriye Serter, Ekrem Uşaklıgil, Halil Lütfi Dördüncü ve Selim Ragıp Emeç’in yaptığı bu gazete 1930 yılında kurulup 1960’lı yıllara kadar yayın hayatında kalarak en uzun süre yayın dönemine sahip gazeteler arasına girmiştir. Gazetenin uzun süre yayın hayatında kalmasının en önemli sebebi katı ve eleştirel bir politikasının olmayışındır(Topuz, 2003: 164).

1.6.5. Ulus Gazetesi

Ulus gazetesi ismini Atatürk tarafından milli mücadele döneminde kuruluşunda katkısının olduğu Hakimiyet-i Milliye gazetesinden 1934 yılında almıştır. Bu gazete de tıpkı Cumhuriyet gazetesi gibi Cumhuriyet uygulamalarını ve ideolojisini topluma yaymak ve benimseterek kabul ettirmek görevini almıştır. Yine Cumhuriyet Halk Partisi’nin fikirlerini benimseyen gazeteler arasındadır. Aynı zamanda CHP’nin bası kolu görevini de üstlenmiştir. Ulus gazetesinin Nurettin Atmar, Ahmet Şükrü Esmer, Yaşar Nabi, Nurullah Ataç, Münir Berik, Semih Tiryakioğlu, Burhan Belge ve Zeki Mesud gibi çok geniş bir yazar kadrosu vardır (Topuz, 2003: 164).

1.6.6. Hürriyet Gazetesi

1948 yılında Sedat Simavi'nin kuruculuğunu yaptığı gazete Sedat Simavi'nin renkli(ressamlık, karikatürcülük) kişiliğinden olsa gerek çok büyük bir halk kitlesine ulaşmıştır. Bu renkli kişiliğini oluşturan farklı alanlardaki bilgisinden kaynaklı olarak gazetenin sayfa düzenine önem vererek güzellik katmıştır. Yazılar oldukça anlaşılır ve sadedir. Gazetede halkın beğenisini toplayan röportajlar, fıkralar, karikatürler , fotoğraflar oldukça fazla yer kaplaması gazetenin geniş kesimlerce rahatlıkla okunmasını ve kabullenmesini sağlamıştır. Gazetenin mutlak suretle tarafsızlığa önem vermesi farklı kesimlerce de okuyucularının olmasını sağlamıştır. Kurucusu olan Sedat Simavi gazete dağıtım örgütleri kurarak bayilerin etkisinden de gazeteyi kurtarmıştır. Sedat Simavi diğer gazetelere de örnek teşkil eden adeta bir gazetecilik örneği olan ve o güne kadar hiçbir gazete tarafından yapılmayan bir şey yapmıştır. Londra olimpiyatlarına bir gazeteci ekibini göndererek bu olimpiyatla alakalı röportajları haber yapmasıyla haberleri çok geniş halk kitlesi tarafından takip edilip okunmuştur(Topuz, 2003: 186).

1.6.7. 1946 Yılında Gerçekleşen Yasa Değişikliği Ve Basının Rahatlaması

CHP, çok partili düzene geçilmesiyle birlikte yitirmiş olduğu konumunu tekrar elde etmek ve halkın desteğini tekrar arkasına almak amacıyla basın ile ilişkilerini tekrar iyi bir koma koyma kararındadır. Çünkü basının değerini üstünde hisseden bir Demokrat Parti artık vardı. Halk nezdinde daha iyi bir konum elde etmesini sağlıyordu. 1950 seçimleri yaklaşıyordu ve halkın desteğinin alınabilmesi için CHP'nin basına ihtiyacı vardı. DP, CHP'nin basın politikasını eleştirerek basının desteğini arkasında görmek amacıyla basının hürriyetinin olması noktasında açıklamalar yapmaktaydı. Celal Bayar o yıllarda şöyle diyordu: "Bugünkü Basın Kanunu hür basını sağlamaktan uzaktır. Hür basın kanununu biz Demokratlar yapacağız." (Topuz, 2013: 185). Adnan Menderes ise basın hürriyeti noktasında şu açıklamaları yapmaktadır: "Yayın hürriyeti, yurttaşın şahsi ve siyasi hak ve hürriyetlerinin teminatıdır. Basın hürriyeti olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri de tehlikeye düşeceği gibi, topluluk hayatı, gizliliğin, kapalılığın kiri ve pası altında bunalıp çürümeye mahkûmdur. Dünyanın her yerinde her zaman görülmüş bir gerçektir ki insan topluluklarının mukadderatını diledikleri gibi ellerinde

bulundurmak isteyenler, hücumlarını her şeyden önce basın hürriyetine çevirmişler ve topluluğun menfaatini savunur gibi görünerek kendi durumlarını sağlamlaştırmanın ve basın hürriyetini yerden yere vurmanın yolunu bulmuşlardır (Topuz, 2013: 185). Menderes mecliste yaptığı bir açıklamasında Matbuat Kanununun 50. Maddesine değinerek şu açıklamaları yapmıştır: ‘Dergi ve gazetelerin kapatılabilmesi basın özgürlüğü için ağır bir baskıdır. Çünkü bir gazetenin kısa süre için dahi kapatılması onun mahvına kadar gidebilir’(Topuz, 2013: 185).

Adnan Menderes ve Celal Bayar 1946 yılında yaptıkları bu açıklamaları, iktidara geçtikleri dönemin ilk yıllarında basına hürriyet tanıyacak, fakat zaman geçtikçe güçlendikçe yaptıkları açıklamalarda tam tersi bir anlayış sergileyeceklerdir. Matbuat Kanununda da belirtildiği gibi Memleketin politikasına değecek yayınların yapılması, Bakanlar Kurulu kararı ile dergiler ve gazeteler geçici süreyle kapatılabilirler(Topuz, 2003: 184). Bu maddeden dolayı bir çok gazete özgür bir şekilde haber yapamamış ve kelimelerini istemeyerek de değiştirerek haberlerini yapmışlardır. Hükümette bu gazeteleri bu maddeyi temel alarak kapatmıştır. İşte bu gerekçelerden dolayı CHP hükümeti seçime girmeden önce basın ile bozulan ilişkisini tekrar sağlamak için Matbuat Kanunu’nun 50. Maddesini kaldırmaya karar verdi. O dönemin oluşumları düşünülünce alınan bu karar oldukça kıymetliydi.

1.6.8. Çok Partili Demokrasiye Geçişte Basının Etkisi

Çok partili siyasal düzene geçilmesinde basının konumu göz ardı edilemeyecek kadar oldukça yüksektir. Basının CHP’ye karşı olumsuz tavrının sebebi olarak iktidarlığı döneminde basına uyguladığı baskı ve sansürlerin etkisi vardır. Özellikle CHP vekillerinin basın üzerine söyledikleri sert sözler, Tahrir-i Sükun Kanunu, Matbuat Kanunu, gazetecilerin sürgüne gönderilmesi, hapse konulması ve özgür haber almak isteyen vatandaşları öfkelenendirip tepki vermelerine neden olmuştur. Tabi bunun yanında çok partili hayata ve demokratik yönetime geçilmesinde basına uygulanan sert politikaların tek başına etkili olduğu söylenemez. Bunun yanında pek çok sebebi vardır. Yıldız Sertel’in hatıralarını kaleme aldığı ‘Ardımdaki Yıllar’ isimli metninde bu sebepleri çok iyi özetlemiştir. Sertel eserinde şu açıklamaları yapmıştır: Mustafa Kemal, sınıfsız, ayrıcalıksız cemiyet demişti, ama kurucusu olduğu Halk Partisi gün geçtikçe zenginlerin,

ağaların partisi durumuna gelmiştir. Mebusluk olmanın kurulları bu durum etrafında toplanmıştır. Tefeciler, ağalar halkı-köylüyü sömürüyor, rüşvet artarak büyüyor devlet memurları bu rüşvetlerle büyük servetler elde ediyordu. Sanayide gelişmeler görülse de bu sektörde çalışan işçi sınıfının grev yapmasına izin verilmiyordu.

Memleketin bir çok bölgesine demiryolları yapılmıştı, fakat milletin efendisi olan köylünün, okulu, yolu ve suyu yapılamamıştı (Serter, 1990: 36). Yıldız Serter içine girilen bu durum için şu açıklamaları yapmıştır: Tek parti iktidarın gün geçtikçe faşist uygulamaları benimsemesi, basın ve halk üzerinde baskısını arttırması, ülkede var olan ekonomik bunalım, ekonomik farklılıkların gittikçe büyümesi, Halk arasında CHP vekillerinin yolsuzluk yaptıklarına dair düşüncenin oluşması gibi ciddi faktörler vatandaşın CHP'den soğumasına sebebiyet vermiştir. Yine özellikle bu zaman diliminde halk ile bütünleşmeyen uygulamaların (Batılılaşma, Arapça ezanın yasaklanması, şapka kanunu, Latin harflerine geçiş vb.) görülmesi halkın CHP'den kopmasına neden olmuştur. Bütün bu ve buna benzer uygulamalar halkın CHP'den kopmasını ve 14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin tek başına iktidar olmasını sağlamıştır.

1.6.9. Demokrat Parti Dönemi Basın Ve İktidar İlişkileri

Demokrat Parti iktidarda olduğu dönem boyunca ülke içinde ve ülke dışında yaşanan olayları düşününce çok hareketli bir dönem olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle bu dönem halkın kültürel anlamda büyük değişimler ve dönüşümler yaşadığı bir dönemdir. Tek Parti iktidarlığından bunalarak çıkmış olan toplum Demokrat Parti'yi büyük bir çözüm yolu olarak görmüştür. Bu dönem basın ile iktidar ilişkileri noktasında da epeyce önemli bir dönemdir. Basın tek parti iktidarına karşın DP'yi destekleyen ve onun seçimlerde başarı elde etmesine katkı sağlayan politikası ile sahnede yerini almıştır. Bu işi yapan insanlar basın özgürlüğü noktasında Demokrat Parti'yi çare olarak görmüştür. Demokrat parti ise iktidarının ilk yıllarında basına özgürlük sağlamış ancak ülkede yaşanan iç ve dış konjoktörel politikadaki büyük değişiklikler nedeniyle DP basına karşı katı ve baskıcı bir politika uygulamaya başlamıştır.

1.7. DP'İN DEMOKRASİ TUTUMUNUN TOPLUMSAL TAHLİLİ

Türk siyasi tarihinin mihenk taşlarından olan Demokrat Parti, kuruluş anından itibaren demokrasinin önemli unsurlarından birisi olmuştur. Topluma yansımaları itibarıyla farklı görüşlerin olması bu zenginliğin en önemli göstergesi durumundadır. Kimilerine göre demokrasinin önündeki engel DP ile aşılmıştır, kimilerine göre Demokrat parti halkın beklentilerini tam anlamıyla karşılayamamış güç hastalığına tutulmuştur. Tabii burada o dönemin içinde bulunmuş olduğu koşullar DP nin siyasi çizgisinin oluşmasından önemli etkenlerden birisidir. Tek partili bir süreçten çok partili bir siyasi hayata geçilmesinde DP nin katkıları inkar edilemez bir gerçektir. Özellikle toplumun önemli kesiminin rahatsızlık duyduğu ezanın Türkçe okutulması sürecinden tekrar arapça da okutulabilen uygulamasının getirilmesi toplum tarafından olumlu karşılanmış ve bu partinin uzun süre iktidarda kalmasından önemli unsurlardan birisi olmuştur. Ancak toplumun kendisine vermiş olduğu bu yetki DP partisinde güç hastalığını da beraberinde getirmiştir. İktidarın belirli zaman diliminden sonra baskıları da beraberinde getirmiştir. Bu baskılar olumsuz süreçlerinde peş peşe yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 1950 - 1960 döneminde gerçekleştirilen üç genel seçimde de başarı elde eden Demokrat Parti, rejimin ana ayakları sayılan laiklik ve cumhuriyetçilik ilkeleri konusunda tehlikeli bir politikaya yönelmiştir.

Demokrat Parti'nin dönem dönem oy kazanmak için laiklik ve cumhuriyetçilik ilkelerinden ödün vermesi, Türkiye'de demokratik rejimin gelişmesini ağırlaştırmış ve ülkede büyük bir ayrışmanın temelini atmıştır. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarından itibaren Atatürk döneminde uygulanan devletçi ekonomik politikaları bırakarak, düzensiz bir liberalleşmeye doğru yol almıştır. Bu politikalar, 1950 - 1954 arasında kısa vade de olumlu sonuçlar doğurmuşsa da popülist yatırımlar, üretim temelli bir gelişmenin kestirilmemesi iktisadi hayatta büyük sıkıntılara neden olmuştur. Bu dönemde Türk lirası hızla değer kaybetmiş, ülkenin dış ticaret açıkları artmış, halkın alım gücü düşmüş ve Türkiye'nin cari açıkları genel ekonomiyi tehdit edecek noktaya ulaşmıştır (Şur, 2015:147). Bunlara paralel olarak, basınla arasına mesafe koyması ve basına yaptırım uygulaması, özellikle seçimlerde başarı elde edilemeyen bölgelerin ikinci plana itilmesi bunun en somut örneği seçimlerde istediği desteği bulmadığı için Kırşehir'in ilçeye dönüştürülmesi gibi topluma olumsuz yansımaları göz ardı edilemez bir gerçektir. Kısaca

1950-1960 yıları arasında Türk siyasi hayatında 6nemli belirleyici rolünü üstlenen DP parti toplumun 6nemli kesimi tarafından benimsenmiş, ancak bu sahiplenmeye iktidarın ilerleyen yıllarında karşılık veremeyince parti kan kaybetmiş ve Sırasıyla 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanmış ve on yıl boyunca (1950-1960) iktidar olan, Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile iktidardan alınmış ve 29 Eylül 1960'ta parti resmen kapatılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DP YÖNETİMİNİN DİNİ VE LAİKLİK KONULARINDAKİ UYGULAMALARI

2.1. DP DÖNEMİNDE ATATÜRK

1946'da kurulan DP', 14 Mayıs 1950'de gerçekleştirilen ve demokratik çerçevede yürüyen seçimler sonucunda sağlam bir oy farkıyla, tek başına iktidarın sahibi olmuştur. İktidarı süresince yapılan tüm genel seçimleri kazanmıştır. İktidar olduğu süre boyunca laiklik ve Cumhuriyetçilik ilkelerinin uygulanması konusunda kendisine ciddi sıkıntılar politikalara yönelmiştir. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarından itibaren Atatürk döneminde uygulanan devletçi ekonomi politikaları terk ederek, kontrolsüz bir liberalleşmeye yönelmiştir. Bu politikalar, 1950 - 1954 arasında kısa vadeli bazı olumlu sonuçlar doğurmuşsa da popülist yatırımlar, üretime dayalı bir büyümenin öngörülmemesi ekonomide ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu dönemde Türk lirası hızla değer kaybetmiş, ülkenin dış ticaret açıkları artmış, halkın alım gücü düşmüş ve Türkiye'nin cari açıkları genel ekonomiyi tehdit edecek noktaya ulaşmıştır.

Atatürk tarafından rejimin ana ayağı olarak kabul edilen laiklik ilkesi İsmet İnönü döneminde 1947 yılında toplanan CHP'nin 7. Kurultayında önemli ölçüde yeniden belirlenmiş ve ciddi tavizler verilmiştir. CHP 1950 yılında bazı türbe ve zaviyelerinin tekrardan açılması noktasında kanun çıkarılması, savaş ertesi dönemde Amerika'nın da tesiriyle komünist rejime karşı dini bir silah aracı olarak görmesi, muhafazakar kesimlerin Demokrat Parti tarafına geçmesini önlemek amacıyla laiklik noktasında bazı açılımlara girişmesi, Atatürk sonrası dönemde laiklik ilgili tavizlerin Demokrat Parti ile başlamadığını göstermektedir (Yetkin, 2009: 436).

2.2. DP DÖNEMİ DİNİ HAREKETLER

2.2.1. Nakşibendiler

1318-1389 yılları arasında Türkistan'da yaşayan Muhammed Bahaüddin tarafından kuruldu. Nakşibend, Farsça 'nakış yapan' anlamına geliyor. Tarikatın bu adı,

‘Kalbi işlediği, kalbin üzerine süsler yaptığı için’ aldığı ve böylelikle kurucusunun isminin sonuna da Nakşibend kelimesinin eklendiği biliniyor.

Nakşibendiler İstanbul’un ticaretin yoğun olduğu Mercan semtinde aktif şekilde faaliyette bulunuyorlardı. Seferülhayır handa yakalanan 63 Nakşibendi tarikatı üyesinden 23 ’ü tutuklanarak cezaevine gönderilmişti (Zafer Gazetesi, 4.7.1951). Cezaevi düzenine karşı çıkmışlar saç ve sakallarının kesilmesi ile yıkanmaya karşı çıkmışlardır, mahkemeye saç ve sakallarının kesilmemesi için başvuruda bulunmuşlardı. Diğer mahkumlara “Biz kelleimizi verir, sakallarımızı vermeyiz” demişlerdi. Dışardan da arkadaşları mahkemeye başvurarak arkadaşlarının serbest kalmasını istemişler, tüm istekleri reddedilip engellenen bu grup, cezaevi düzenine ayak uydurmak durumunda kalmışlardı. Kefalet vererek tahliye olmak isteyen Nakşibendilerin bu talepleri de red edilmişti. Her tarikatın, kılık kıyafetten, ibadet biçimine kadar birbirinden farklı davranışları vardır. Mürit bu farklılığı sormaz soramaz, ancak uyar. Çünkü, “Tanrı buyruklarını her insan anlayamaz, kavrayamaz. Tanrı uygun bulduklarını seçmiş onların gönüllerine sezgiler göndermiştir. Gerçek müslümanın bunlara uyması tanrı buyruğudur.” Böylece, Şeyh’in buyrukları tanrısal kabul edilmekte ve sorgulanmamaktadır.

Edime kapı mezarlığında, Nakşibendi şeyhi Süleyman Ciliptay’ın mezarı başında ayin yaparken ve toprağı pakete sarılı koltukaltı kılı ile kesik tırnaklar gömerken yakalanan 23 nakşibendinin duruşmaları İstanbul 3. Asliye Ceza Mahkemesinde sonuçlanmıştı. “Sanıklar, tekke ve zaviyelerin şeddine, bazı Unvanların memnuiyetine ve şapka kanunlarına muhalefetten, her biri için üç ay on beş gün hapis ve 250’şer lira para cezasına mahkum olmuşlardı . Yaşları küçük olan 4 kişi 27 şer gün hapis ve 208 lira para cezasına çaptırılmışlardı.” 1950 yönetimiyle birlikte nakşibendilik yasal olmayan bir meşruluğa bürünmüş, siyasilerin şemsiyesi altında büyüyerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Menderes ve DP’nin destek ve hoşgörüsüne karşılık Said-i Nursi “Müslüman Ahrarlar” diyordu. Aynı dönemde, Türk basınında, geriye dönüş hızında ve yayın sayısında artış görülüyordu.

2.2.2. Kadiriler

Kadirilik, Anadolu’ya XV. yy’da gelmiştir. Hacı Bayram Veli’nin müridi iken damadı olan daha sonra da Eşrefiyye’nin kurucu olacak olan Eşrefoğlu, Anadolu’da

Kadirilik çalışmalarını başlatan ilk kişidir. Kadiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunun kurucusu ve piri ola Eşrefoğlu, tarikatı geniş bir alana yayamamıştır. Eşrefiyye, İznik ve Bursa çevresinde sınırlı kalmıştır. XVII. yy'da Rumiyye kolu Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Kadirilik tarikatının Anadolu kolunda en çok çalışma yapan kişi, Rumiyye kolunun kurucusu ve piri İsmail Rumi'dir. Rumiyye kolu önce Rumeli ve İstanbul daha sonra da Anadolu'da geniş kitlelere hitap etmeye başlamıştır. İstanbul Tophane'de kurulan ilk Kadirilik tekkesi, yine İsmail Rumi tarafından kurulmuştur ve diğer Rumiyye tekkelerinin de merkezi olmuştur.

Kırıkkale'de manifaturacılık yapan ve kendisine Kadiri Şeyhi süsü veren "Nuh baba" lakaplı Nuh Sevinç evinin bitişiğine bir cami inşa etmiş ibadet görüntüsü altında tarikatçılık yapıyordu. Savcı Orhan Gürgen ve Kaymakam Müştak Dikerman 20 kadar polisle bir baskın yapmışlar ve Nuh Sevinç ile 102 müridi ayin yaparken suçüstü yakalanmışlardı. Bunlardan 84'ü erkek 18'i kadındı (Eyüpoğlu, 1998: 10).

Ayinler 10 senedir perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde yapılıyordu. Nuh Sevinç sorgusunda, suçunu itiraf etmiş, 20 kadın ve 54 erkek tutuklanmış 30 sanık tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmışlardı. Nuh Sevinç Mahkemede, "1942 senesinde büyük, Şeyh Osman Bilal'in vekili Osman Üstünsöz'ün kendisini ayinlere ve dini derslere davet ettiğini, bu derslere 30 kadar müridin iştirak ettiğini, aradan birkaç gün geçtikten sonra, Osman'ın kendisinden, 7500 lira aldığını bu para ile bir dükkan açarak ticaret yapmaya başladığını" söylemişti (Zafer Gazetesi, 28.5.1951). Osman Üstünsöz'ün, kendisine ve müritlere peygamberi rüyasında gördüğünü anlattığını, ona inandıklarını, aradan dört ay geçtikten sonra Osman'ın silah kaçakçısı olduğunun ortaya çıktığını kendisiyle ticari münasebeti kestiklerini ve düşman olduklarını, geçen sene ramazan ayında evinin yanında bir cami açtıklarını, bu durumdan diyanet işleri müfettişlerinin de memnun olduğunu gece camide dua ederken baskın yapılarak yakalanıp götürüldüklerini anlatmıştı (Zafer Gazetesi, 2.7.1951).

Nuh Sevinç, medeni nikaha gerek olmadığını söylemişti (Zafer Gazetesi, 2.7.1951). Anlatıldığına göre, Şeyh, kadınlara zaafi fazla olan, ahlak düşkünü bir adamdı. Müritlerinin tamamına yakını Kırıkkale silah fabrikasında çalışan, okuma yazması olmayan 4- 10 arasında çocuk sahibi işçilerdi (Zafer Gazetesi. 28.5.1951). Tarikattaki kadınlar bu işçilerin eşleriydi. Duruşma sırasında kara çarşafı bürünmüşlerdi. Nuh sevinç tarikata girenlere, karılarını da tarikata sokmalarını ve giren kadınlarla evinde diz

dize oturup el ele verdikten sonra “kabultü ve heptü” diyerek onları da mürit yapmakta, zikir esnasında güya vecde gelerek bayılan kadınlara “tarikât icabıdır” diyerek tecavüzde bulunmakta (Zafer Gazetesi 31.3.1951). pek hoşuna giden kadınları da hususi ders bahanesiyle boşatarak kendisine aldığı, bir gün zikir esnasında müritlerden birinin karısının bayılması üzerine içeri giren şeyhin, bazı uygunsuz hareketlerde bulunurken mürit tarafından görüldüğü ve derhal karısını boşayan müridin tarikatten de ayrıldığı söyleniyordu. Şeyh ayinlerde verdiği vaazlarda, ipek çorap giymenin, plaja ve sinemaya gitmenin gavur kanunlarıyla idare edilmenin günah olduğunu anlatıyor, müritlerine kendi dükkanından başka yerde alışveriş yapmanın haram olduğunu telkin ediyordu. Müridleri çember sakallı ve başları tıraşlıydı. Adliyeye getirildiklerinde ezan okumuşlar takke giyerek namaza durmuşlardı. Duruşma sırasında gazetecilerin fotoğraf çekmesinin engellenmesini istemişler, “Şeytan icatları ile bu herifler bizi kepaze edecekler.” demişlerdi. Sanıklar camiye mevlût var diye gittiklerini, tarikatla ilgileri olmadığını söylemişler, Mustafa Ardıç isimli sanık ise, o gece camide kuran okunurken uyuyup kaldığını neler olup bittiğini bilmediğini söylemişti. Kadiri tarikâtının ortaya çıkarılmış yaygın örgütlenmesi ve eylemi yoktu. Balıkesir köylerinde takke giyerek şehire gelen köylüler çoğalmaya başlamış, zabıta bu takkelileri pazar kurulduğu günlerde topluyordu. Haşan Oğuz ve Bayram Maraş isimli iki tarikâtçı İzmirli mahallesindeki Safa Kıraathanesinde kızgın bir demir üzerine basarak para topluyor ve kadiri tarikâtı progpagandası yapıyorlardı. Bu kişiler suçüstü yakalanarak tevkif edilmişlerdi (Cumhuriyet Gazetesi, 29.6.1951).

2.2.3. Nurcular

Nurculuk, Bitlis’in Nurs köyünde doğan, Osmanlı’nın son dönem çalkantılarını yaşayan, Cumhuriyet ile birlikte İslâmî bilgilere, ama daha ziyade geleneksel kaynaklardaki mitolojik ilahî figürlerin gelişine ait çalışmalarına ağırlık veren, tarikât ve cemaat faaliyetleri içine bilahere siyaseti de sokan Mirza oğlu Said Nursî’nin kurduğu ve onun etrafında oluşan harekettir. Risale-i Nur (Bulut, 1995: 165). külliyyatının yayımlanmasından dolayı T.C.K.’nun 163 maddesine göre Nurculara, dava açılmış, bu grubun avukatlığını Abdurrahman Şeref Laç yürütüyordu. Mahkeme, Risale-i Nur’un müsaderesine karar vermiş, fakat, itiraz edildiği için temyiz mahkemesi kararı bozmuş, yeniden dava görülüyordu . Duruşma gizli yapılacağı için izleyiciler dışarı çıkarılmış,

sanık avukatı itiraz ettiği için gizlilik kaldırılmış ve izleyiciler yeniden duruşmaya alınmıştı. Duruşmayı yürüten başkanın “Mahkumiyeti olup olmadığı sorusuna Said-i Nursi “Mahkeme kararıyla hiçbir mahkumiyetim yoktur. Fakat, 28 sene fiilen zulmün mahkumuyum” (Büyük Doğu Gazetesi, 31.5.1952). diye cevap vermişti. Nursi, demokrasiden önce, gizli düşmanlarının cumhuriyeti öne sürerek, yasalara dayanarak keyfi ve zorla olarak kendisini tazip ettiklerini söylüyordu. Şimdi ise, Nur öğrencilerinin ve kendisinin mahkeme karşısında sanık olduğunu, Risale-i Nur’un, İslamiyet millet ve Vatan için çok güzel kazançlarının olduğunu, etkilerinin bulunduğunu, bu davanın kendilerini 4 yıldır mağdur ettiğini, sonlandırılmasını ve bitirilmesini istiyordu(Büyük Doğu Gazetesi, 31.5.1952).Said-i Nursi, “Bediuzzaman’ın Afyonda son müdafaası” başlıklı yazısında, devrim kanunlarına ve cumhuriyete karşı çıkıyor, hayatından örnekler veriyor, şeriatı övüyor ve haklı olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Birçok davadan yargılanıyor, davaların temelini laikliğe aykırılık iddiası oluşturuyordu.

20 sene önce eski yazı ile yazdığı “Gençlik Rehberi” adlı kitabı yeni harflerle yeniden bastırarak satışa çıkarmış bu sebeple mahkemeye verilmişti. Duruşmaya sarık ve cüppe ile gelmiş, yanında bulunan bir gurup mürit de hoca ile aynı kılıkta ve sakallıydı. Bunlar duruşmalarda Nursi’yi yalnız bırakmıyorlardı. Savcının gizlilik istemesine rağmen duruşma açık yapılmış, hoca, din adamı olduğunu, siyasetle ilgili olmadığını (Büyük Doğu Gazetesi, 5.7.1952; Cumhuriyet Gazetesi, 23.1.1952). söylemişti. Nursi’nin savunmasını Av. Saciddin Başak ve Av. Abdurrahman Şeref Laç üstlenmişti. Duruşmada kitabın basımını yapan matbaanın sahibi Salih Midilli baskı için kitabı getirenlerin içinde Said-i Nursi’nin bulunmadığını söylemişti.Vatan Gazetesi baş yazarı Ahmet Emin Yalman “Maziye hatırlayalım” ve “Millet partisi nereye gidiyor” başlıklı yazılarında Nursi’ye ciddi eleştirilerde bulunmuştu. Nursiye, “31 Mart Olayı elebaşlarından”, “Derviş Vahdetin’in yordakçısı” gibi ifadeler kullanmış ve ithamlar yöneltmişti. Nursi de Yalman aleyhine şahsi hakaret davası açmıştı (Vatan Gazetesi, 5.7.1952). Malatya Suikastı girişimi hükümeti harekete geçirmiş, Başbakan Adnan Menderes, Adana ve Antep konuşmalarıyla tarikatlara ağır eleştirilerde bulunmuş, tarikatlar cephesinde sarsıntılar yaratmıştı. Menderes’in net kararlı ve kuşkusuz davranması isteniyordu.

2.2.4. Ticaniler

Ticanî Tarikatı, Seyyid Ahmed Ticanî tarafından kurulan, Cezayir’de ve Fas’ta etkin bulunan bir tarikattır. İsmi kurucusunun isminden almıştır. Ticanî Tarikatı’nı Türkiye’ye taşıyan zat ise Mehmet Kemal Pilavoğlu’dur. Pilavoğlu, Hukuk Fakültesi son sınıftayken, 1926 yılında Beyrut’tan İstanbul’a gelen Medine’li Abdulkadir Medenî’den aldığı ders ve feyizle öğrenimini yarım bırakıyor ve bu tarikat üzerine hizmet etmeye başlıyor. Ticanî tarikatının şeyhi Kemal Pilavoğlu’ydu. Şeyh araçları(kamyon), arazileri, ağaç fabrikası olan biriydi. İşyerlerinde müritlerini karın tokluğuna çalıştırıyor, hiçbir dini önemi bulunmayan kitaplarını sattırarak büyük paralar elde ediyordu. “Din Rehberi” adlı kitabından 60 bin lira kazandığı söyleniyordu.” Zamanında Halkalı Ziraat okulunda eğitim alan Cemal isminde Beyrut’lu bir kişiyle tanışmış, kime çalıştığı belli olmayan Cemal aracılığı ile Medine’de kütüphane müdürü Abdülkadir Medeni adındaki birisinden ticanî tarikatını öğrenmişti. Yurda dönünce kendisini şeyh ilan etmiş, yıllarca gizlice birtakım meczup ve saf inançlı dindarları tarikata sokmağa çalışmıştı. Engelli raporu vardı ve bir dönem tımarhanede kalmıştı. Tarikatın halifesi ise Abdurrahman Balcı adında birisiydi. Abdurrahman oğlunu kurban etmek için bıçağını bilerken yakalanmıştı (Özek, 1982: 552). Bu tarikatın bağlı müritlerinin en büyük özellikleri verilen emirleri gerçekleştiren korkmamaktı.

Tarikatın bileşenleri muhib ve müridlerden müteşekkil idi. Muhibler tarikata yeni katılanlardır. Asıl görev müridlerde idi. Pilavoğluna göre, müridi cevheri, kemali hazmeden yani şeyhin emrine koşulsuz uyan, onun adam öldürme teşviklerini dahi koşulsuz uygulayan insandır. Pilavoğlu müridlerini tımarhanelik delilerden seçmekteydi. Bu delilere, meczubluk derecelerine göre, kurban, Derya, Kaygulu gibi isimler vermişti. Tarikatın bazı törenleri de vardı. Bunlardan biri inabevdi. Bu şeyhin karşısında diz çökmek, körü körüne boyun eğeceğini belirtmekti. İkincisi tahlifti yani müridlerin şeyhlerine itaat edeceğine ve onun emirlerini korkmadan yerine getireceklerine dair yemin etmektir. Üçüncüsü icazetti, tarikatın icrası için şeyhin müsaade etmesiydi. Müridlerinin “Efendi” diye hitap ettikleri şeyh Pilavoğlu’nun Ankara Akköprü caddesi Bezen sokağındaki komşuları yazıhaneyi “yobaz karargahı” olarak vasıflandırıyor. Buradan üç iş birden idare ediliyordu. Birincisi tarikat işleri, İkincisi kereste ticareti, üçüncüsü de kitapçılıktı. Aynı sokakta, aynı tarikate mensup üç kardeşinde kereste deposu vardı. Şeyhin kapısı yeşil boyalı ve üzerinde “Kemal Pilavoğlu Kitabevi” levhası

bulunmaktaydı. Bahçedeki yazıhanenin içinde büyük bir masa içinde her çeşit kitabın bulunduğu raflar vardı. Yazıhane lüks bir müdür odasına benzer şekilde döşenmişti. Bahçe ise kereste ticaretine ayrılmıştı. Pilavoğlu burayı 35 bin liraya satın almıştı (Özek, 1982: 552).

Ticani tarikatı müridlerinden Abdullah isminde bir şahıs, Pilavoğlunun her türlü hastalığa deva olduğu, yüzünü görenlerin hastalıktan kurtulduğu şeklinde propaganda yapmış, bunun üzerine ticaniler (Müridler) akın akın şeyhi ziyarete gelmeye başlamışlardı. Pilavoğlu'nun kayınpederi İsmail Şener'e göre; "Kemal tarikatçılık yapacak bir kimse değildir. Çünkü kendisinin değil tarikat işlerine, küçük alışverişe dahi akli ermemektedir. Bu sebepten de elinde akıl hastası olduğuna dair raporu mevcut olduğu ve bir çocuk gibi annesinin vesayeti altındadır. Vesayet altına alınmasına mahkeme karar vermiştir." Pilavoğlu'nun annesinde bulunan parasının 150-200 bin lira civarında olduğu tahmin ediliyordu. Laiklik karşıtı hareket ve saldırılar yoğunlaşarak süreklilik kazanmaya başlamıştı. Olaylar, toplu bir mücadeleye girişilmesini gerekli kıldığından, gelişmeler devletin gerekli operasyon kararı aldığını gösteriyordu. Bu durum Cumhuriyet gazetesince "Ticani meczuplarına karşı geç kalmış tedbirler" olarak değerlendirilmişti.

Tahkikat çok gizli yürütülüyordu. Tesbitlere göre, tarikat merkezi Ankara'daydı. Taraftarları, Kayaş, Saime kadın ve Çubuk civarında dağınıktı. İrtibat Pilavoğlu'nun yazıhanesinde sağlanıyordu. Fakat eskiden olduğu gibi toplu ayin (Zafer Gazetesi, 25.6.1951). ve nümayiş yapamaz olmuşlardı. Atatürk'ün büst, heykel ve resimlerine çok sayıda saldırı olayı meydana gelmiş, bunların bir kısmı basına yansımıştı. Bu durum karşısında Emniyet Müdürlüğünde, Cumhuriyet Savcısı Rüştü Kayıkçıoğlu'nun başkanlığında bir toplantı yapılmış, toplantıda emniyet müdürü Selahattin Aslan korkut ve Cumhuriyet Başsavcı yardımcısı Zeki Kumrulu da bulunmuş, yapılacak tahkikat için müzakere yapılmış, tarikat şeyhi Kemal Pilavoğlu'nun celb edilerek ifadesinin alınması kararlaştırılmıştı.

Ticaniler hakkında alman karar yürürlüğe konmuş, tarikatın şeyhi Kemal Pilavoğlu ile birlikte Çubuk, Şabanözü ve Çankırı'da 100'e yakın mürit nezaret altına alınmıştı. Bunlar, emniyet müdürlüğünde yüzleştirilmişler, Pilavoğlu sakalını da tıraş ettirmişti. Tevkif edilenlerin 90 kişi olduğu bunların içinde büstleri kıranların da (Zafer

Gazetesi, 26.6.1951). bulunduğu öğrenilmişti. Tevkif müzekkeresinde, bunların cemiyet nizamını bozucu şekilde dini bahane ederek tarikatçılık yaptıkları (Cumhuriyet Gazetesi, 2.7.1951) ileri sürülüyordu. Tevkif edilenler adliye koridorlarında namaz kılmış, simitle oruç açmışlar, adliyeden kamyonu doldurularak cezaevine götürölmüşlerdi (Zafer Gazetesi, 26.6.1951). Ülkemizde ticani sayısının 300 bin kadar olduğu ileri sürölmüş, fakat, bu iddia emniyet müdürlüğünce yalanlanmıştı (Cumhuriyet Gazetesi, 28.6.1951).

Halvetiyye Tarikatı'nın bir benzeri dalı (Levis, 1998: 403). olan ticaniliğin, Türkiye'de yayılmasının sebeplerinden biri de çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte oy avcılığının her şeyden üstün tutulur olmasıydı. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden önce parti propagandası için şehre getirildikleri söylenen kalabalık bir kabile adalet sarayında güröltölü bir nümayiş (Cumhuriyet Gazetesi, 28.6.1951). yapmıştı.

Kırşehir'de meydana gelen büste saldırı olayı sanki bir işaretti. Çeşitli yerlerde Atatürk'ün büst, heykel ve resimlerine saldırılar başlamış. Bu saldırıların arkasında ticani tarikatı çıkmıştı. Ankara DDY'de Kamil Tınal, çalıştığı dairede bulunan Atatürk büstünü kırmıştı. Mensubu bulunduğu ticani tarikatının fikirlerini yaymak için harekete geçmiş, Atatürk aleyhine çirkin cümleler içeren bildirimler bastırarak dağıtmaya başlamış, bazılarını da, kurtuluş ve yenişehir tren duraklarına yapıştırmıştı. Bildirimler "Heykellere nefretle tükürün" başlığını taşıyor ve "ey müslömanlar... mukaddes dinimize heykeller vasıtasıyla uzanan elleri kırın" diye devam ediyordu. Atatürk hakkında çirkin ifadeler bulunan bildiri, imza yerindeki "Nur Saçan" cümlesiyle bitiyordu(Zafer Gazetesi, 18.6.1951).

2.3. DİN EĞİTİMİ MESELESİ (İMAM HATİPLER)

Demokrat Parti'nin ne tarz bir eğitim politikası (Tangölü, 2012: 289). uygulayacağı "Parti Programı'nın 34. maddesinde: "Eğitim sisteminde ulusal eğitim ve öğretim birliği ilkelerine bağlı kalınacaktır "şeklindedir. Bu maddeden de anlaşılacağı üzerine Tehid-i Tedrisat'ta yer alan eğitim ve öğretim birliği ilkesine bağlı kalınarak bilim ve teknik eğitimle birlikte manevi değerlerinde ön plana çıkarılacağına değinilmiştir. 14. maddeye bakıldığında da din eğitimi sorunu olarak görölen din adamı yetiştirecek kurumların açılması gerekliliğini ve bu noktada çalışmaların yapılması gerekliliği belirtilmiştir (Başar, 1992: 90). Demokrat Parti döneminde en uzun süre Milli Eğitim Bakanlığı yapan isim Tevfik İleri'dir. DP'nin eğitim politikalarında en etkili isim olarak

yer alması da bununla alakalıdır. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarlığından farklı şekilde bu dönemde ‘Din Eğitimi Programları’ düzenlenerek işleyişe geçirilmiştir (Başar, 1992: 91). Tevfik İleri, İmam-Hatip Okullarının azlığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Cumhuriyet, 3 Ocak 1951: 3). Gerçekte ise bu doğrultudaki talep halk tarafından gelmekteydi. Vatandaşların bu konudaki taleplerini açıklayabilmek için ‘İmam Hatip Okullarını Koruma ve Kurma Dernekleri’ kurulmuştur. 1951 yılının Ekim ayında din eğitim ve öğretimi yapan okulların açılmasına ve bu kurumların isminin ‘İmam Hatip Okulu’ olmasına karar verilmiştir. Bu karar çerçevesinde İstanbul, Ankara, Konya, Isparta, Kayseri, Maraş ve Adana’da Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı İmam Hatip Okulları açılmıştır. Bu okullar birinci devre 4, ikinci devre 3 sene eğitim verecek şekilde olacaktır. Birinci devreye ilkokulu bitirenler alınacağı gibi ortaokul mezunları da isterlerse bir sene hazırlık okuduktan sonra imtihanla ikinci devreye girmeye hak kazanabileceklerdir. Bu okullarda diğer orta ve lise okullarına ait derslere daha az yer verilirken Kur’anı Kerim, Arapça, Fıkıh, Akaid, Tefsir, Hadis ve Siyer gibi mesleki derslere daha geniş ölçüde yer verilecektir.

İmam-Hatip Okulları, açılışının ilk yılında 7 okulda 876 talebe ve 27 öğretmen ile eğitime başlamışlardır (Öcal, 1999: 229-230). Kuruluşundan itibaren bu okullara büyük ilginin gösterildiği okullara yapılan kayıt sayılarından çok iyi anlaşılmaktadır.

2.3.1. DP Öncesi Dini Eğitimin Durumu

Cumhuriyet’in ilk dönemde varlığını devam ettiren medreseler iki isim altında toplanmıştır. Bunlar; Medaris-i İlmiye ve Daru’l- Hilafe medreseleridir. Tevhid-i Tedrisat ile tüm medreseler Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır (Bilgin, 1988: 51). Daha sonra Medaris-i İlmiye kapatılmış, Daru’l Hilafeleri ise İmam Hatip Mekteplerine dönüştürülmüştür. Ve dini eğitim yasal güvence kazanmıştır. İmam Hatip okullarının kuruluşu Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmaktadır. Bu okullar sürekli Laik ve İslami çevrelerce geçmişten günümüze kadar ciddi tartışmalara sebebiyet vermiştir. 1933 yılından sonra öğrencilerin azlığı sebebiyle kapatılmışlardır.

Kapatılan okullardan dini eğitimlere, Diyanet İşleri Başkanlığı himayesinde olan Kur’an Kurslarında devam etmiştir. Dp’nin kurulmasıyla birlikte bu alandaki değişimler gündeme gelmiştir. CHP’nin de oy kazanmak amacıyla bu konularda tavizler verip esnek

davrandığı görülmüştür. İlkokullara isteğe bağlı din derslerini koymasına buna örnektir. Yıl 1948 olunca İmam okulları açılıp sahnede yerini almıştır.

2.3.2 DP Dönemi Dini Eğitimin Durumu

Bu dönemde DP'nin İmam Hatiplerin sayısını artırmaya ve varoluşlarını geliştirmeye yönelik faaliyetler bazı çevrelerce ciddi eleştirilere sebep vermiştir. 1933'de kapatılan bu okullar yeniden hayat bulup gelişme göstermiştir. Dp döneminde 1948'de İmam Hatip kursları açılmış olsa da 'din adamı' yetiştiren kurumların açılması gerekiyor fikri gün geçtikçe taraf toplamıştır. Dp, programının 34. Maddesinde: 'Eğitim sisteminde ulusal eğitim ve öğretim birliği ilkelerine bağlı kalmacaktır.' Denilmektedir. 14. Maddede ise din adamları yetiştirecek kurumların açılması gerektiğini ve bunun için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir (Başar, 1992: 90).

Dp döneminde böyle bir kararın alınmasında tabandan yani halktan bu konuda yoğun taleplerin geldiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde halkın büyük bağışlar yaparak ve hatta bu okulların inşaatlarının yapılmasında gönüllü çalıştıkları söylenebilir. Halkın isteklerini dile getirmek gayesinde olan 'İmam Hatip Okullarını Koruma Ve Kurma Dernekleri' kurulmuştur. Yine bu dönemde Müdürler Komisyonu kurularak bu okulların açılması çalışmaları yapılmıştır. Bu komisyon bu okulların isminin 'İmam Hatip Okulu' şeklinde olmasını kararlaştırmıştır. Daha önceleri seçmeli olan bu dersler 21 Ekim 1950'den sonra 4. ve 5. Sınıflarda zorunlu tutulmuştur. Bu gelişmeler bazı kesimlerce, Dp'nin çıkar amaçlı davrandığını, dinin siyasete alet edildiği şeklinde yorumlanmıştır. 'Dinsiz millet olmaz', 'Ölülerimizi yıkamayacağız' gibi sloganlar kitleleri harekete geçirmiştir. Dp iktidarının bulunduğu yaklaşık 10 yıl boyunca dini eğitim, imam hatipler vb. tüm dini konular sürekli gerek oy toplama, gerekse muhalefetten oy kazanma gerekçeleri gösterilerek sürekli eleştirilmiştir. Muhalefet ise dini irticanın arttığı, halkın dış görüntüsünün değiştiği, kitlelerin din uğruna istismar edildiği konularında eleştirilmiştir.

2.4. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ DURUMU

DP iktidar döneminde kurumsallaşma açısından Diyanet İşleri Başkanlığının Rolü, toplum ve din ekseninde çok önemli bir konuma geçmiştir. Çünkü DP iktidarı CHP'nin tek parti geleneğinden sonraki kıymetli bir döneme gelmiştir. Laik Cumhuriyetin siyasi dönüşümüyle birlikte toplumsal anlamda da 1950-1960 döneminde yaşanan gelişmeler noktasında Diyanet İşleri Başkanlığı alınan kararlarda ve dini uygulamalarda etkin bir rol oynamıştır. Tabii bu dönemdeki alınan kararların bu ekseninde seyir almasından dolayı muhalefet tarafından da bu kurum ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

2.4.1. DP Öncesi Diyanet

Tek parti döneminde İslami oluşumlarını denetleme noktasında bu kurum önemli bir konuma konulmuştur. Çoğu dönemde olduğu gibi bu dönemde de 'devletin din işlerini yürüten' siyasi yapılanmalara dini yorumlar yapan bir kurum olarak faaliyet yürütmüştür. Bu kurum personelleriyle birlikte devletin emri altına girmiştir. Dini kontrol etme, devletin tek parti yönetiminin siyasi ve toplumsal faaliyetlerinin kitlelere ulaşması noktasında önemli görev üstlenmemiştir.

2.4.2. DP Dönemi Diyanet

Dp'nin önde gelen isimleri, Türk toplumunun bir İslam toplumu olduğunu, halkın dini ihtiyaçlarının siyasete karıştırılmadan özgürce yerine getirilmesi gerekliliğini dillerinden düşürmedikleri için Diyanet İşleri Başkanlığı bu dönemde daha da bir ehemmiyet kazanmıştır. Dp iktidarı ile birlikte Diyanet ve bu doğrultuda yazılar yazan kesimlerin rahatladığı görülse de, İslamcı kesimlerin şiddet yanlısı tutumları Dp'yi endişeye soktuğu görülmüştür. Bu dönemde İslami anlamda yazılar ve basılan kitaplar oluşturulan kurul tarafından incelenerek piyasaya sürülmesine karar verilmiştir. Bu noktada Başkanlığın İslamiyet ve onun temel alt grubu olarak kabul ettiği Hanefilik mezhebi doğrultusunda seyir aldığını söylemek mümkündür. Oluşturulan kurulun diğer mezheplerin eserlerin yayınlanması noktasında adaletli tavır takınması buna örnek olarak

gösterilebilir. Tek partili dönemde olduğu gibi bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı iktidarın ideolojisini yaymak ve korumak görevini üstlenmiştir. Bunu Arapça Ezan yasağının kaldırılması olayında açıkça görebiliriz. Toplumsal olaylar noktasında da meydana gelen olaylarda başkanlıktan olayların araştırılması ve karar verilmesi istenmesi bu dönemde görülmüştür. Buna örnek olarak Cizre müftülüğünün on beş yaş altındaki ve kimsesiz çocukların evlendirilmesi noktasında müftülere yetki verilmesi istenmesi yazısı gösterilebilir.

2.5. CAMİ VE MEDRESELERİN DURUMU

Geçmişte ve günümüzde Türkiye'nin tek parti dönemin cami politikaları ile ilgili olarak çok farklı değerlendirmeler ve çok farklı eleştiriler yapılmış ve halen yapılmaya devam etmektedir. 1950 seçimleri sonunda yüksek bir oy oranıyla iktidara gelen Demokrat Parti[DP]'den ülkede var olan sorunların çözümü konusunda da halkın beklentisi de yüksek olmuştur. Özellikle muhafazakâr kesimler DP'den dinsel sahaya dair bazı hak ve özgürlüklerin genişletilmesini istemekteydi. Esasen 1946 yerel seçimlerinde ciddi bir oy kaybı yaşamış CHP'de bu seçimlerden sonra laiklik uygulamalarında bir yumuşama dönemine girmiştir. CHP, DP ile yarışa girdiği bir dönemde liberalleşmiş bir laiklik anlayışını savunmaya başlamıştır (Tuncay, 1983: 578). . DP döneminde atıl durumda olan vakıf kurumlarına yönelik olarak yürütülen titiz tadilat çalışmalarının yanında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu kurumlarla ilgili zaman zaman kimi amirlerin yaptığı uygulamalara da devam edilmiştir. Bu uygulamaların başında artık kullanılması hiçbir şekilde mümkün olmayan yerlerin arazileriyle beraber doğrudan satışı gelmektedir. Milli Mücadele yıllarında Yunan işgal ve zulmüne en fazla maruz kalmış illerimizden biri de Balıkesir'dir (Kutay, 1986: 33). Yunanlıların işgal yıllarında şehirdeki birçok hayrat kurumu zarar görmüştür. Bunların bir bölümü Atatürk ve İsmet İnönü zamanlarında tadilatı yapılarak tekrar insanların hizmetine sunulsa da çoğu onarılamayacak haldeydi. Bu koşullarda tadilatı imkân dâhilinde olmadığı için DP iktidarında 1951-1958 yılları arasında, Balıkesir'de sebil, camii ve mescit türünden 9 eski vakıf eseri arazileriyle birlikte müzayede yoluyla satılmıştır. Satış uygulaması dışında DP iktidarı döneminde şehir içi imar faaliyetlerinden dolayı yer değiştirilmiş veya yıkılmış vakıf mülkiyetleri de vardı. Somut bir sonuca ulaşmamız için örnek olarak ele alındığında İstanbul'daki

Oğlanlar Tekkesi'ne yönelik bu tür bir uygulamadan bahsetmek mümkündür. 1957 yılında Millet Caddesi açılırken Oğlanlar Tekkesi'nin bir bölümü yıkılmış, türbesi ve sebili ise Murat Paşa Camii'nin avlusuna taşınmıştır (İğus ve İsmailoğlu, 2016: 149) .

2.6. GAYRİ MÜSLİM VE ALEVİLERİN DURUMU

DP'nin özgürlükçü söylem üzerinden kurulan seçim dönemi faaliyetleri, tek parti iktidarı döneminde kimliklerini özgürce ifade etme şansı bulamayan çeşitli toplumsal kesimler (sosyalistler, liberaller, siyasal İslamcılar ve Aleviler vb.) (Göner, 2005: 35). nezdinde ciddi düzeyde karşılık bulmuştur. Dini özgürlük söyleminin mezhepsel yönden ayrışan kesimler açısından farklı biçimde anlamlandırılışına rağmen, DP'nin, iktidarı yirmi yılı aşkın bir süre elinde bulunduran CHP'ye nazaran çok daha kabul gören özgürlük alanını genişletme vaadi siyasal iktidar pozisyonuna erişilmesinin temelindeki en belirleyici harç niteliğini taşımıştır.

Topyekûn bir yönelmeden bahsedilemezse de, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'ye yönelen toplumsal gruplar arasında Aleviler de yer almıştır. DP'ye yönelen destek platformunda, seçmen ilgisi yönünden CHP'yle özdeşleştiği kabul edilen ve rejimin sekülerlik iddiasını üstlenen bir toplumsal kesimin de yer alması oldukça önemli bir veri olarak yansımıştır. Yalçınkaya'nın da vurguladı üzere Aleviler, CHP ya da devamı niteliindeki partileri blok olarak desteklememişlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki, çok partili siyasal sisteme geçiş sürecinde çoğunlukla DP'ye yönelmiş olmalarına ramen, Alevilerin seçmen davranışı genel olarak rejimin anayasal çerçevesini üstlenme konusunda önceleyici bir söylem geliştiren CHP'ye dönük biçimde seyretmiştir (Yalçınkaya, 1966: 191).

Aleviler nezdinde eşitliksiz bir muameleye maruz kalındı düşüncesinin rejimin pekişmesinden itibaren ortaya çıkan çok çeşitli örnekleri olduğunu söylemek mümkündür. Dönem Alevi ozanlarının sembol ve ritüellerin rejimin sıkı kontrolü altında tutulduğunu göstermesi bakımından Âşık Veysel'in azından aktarılan tek parti iktidarı dönemine ilişkin bir anektot oldukça dikkat çekicidir. Anektotta Veysel, bir zamanlar doup büyüdüğü şehir olan Sivas'ta sazıyla dolaşamaz hale geldiğini, sazın İçişleri Bakanlığı'nın talimatıyla gerici bir enstrüman şeklinde alınıp, jandarmanın şairlerin sazlarını imha ettiğini belirtmiştir (Ata, 2007: 156).

Benzer söylem ve uygulamaların Aleviler açısından nasıl bir anlam taşıdığını örnekleyen bir olay, Alevi-Bektaşî türkülerini derleyip, geniş kitlelere ulaştıran Ruhi Su'nun, "Alevi türkülerini söylediği ve solculuk" propagandası yaptı gerekçesiyle Türkiye Radyo Kurumu'ndaki görevinden uzaklaştırılmasıdır. Sıdıka Su'nun, Ali Haydar Timisi'yle yaptığı söyleşiden izlenebileceği üzere "Pir Sultan Abdal, Ali izzet, Muhyi, Dertli ve daha birçok Alevi ozanlarından deyişler" söyleyen Ruhi Su, bir süreden beri devam eden TRT Ankara Radyosundaki görevinden uzaklaştırılmıştır (Şener ve İlknur, 1995: 128). 1950 sonrasında geniş ölçüde DP'ye yönelen Alevi seçmen desteğinin salt dini özgürlükler söylemi dışında etkenlerle de sayılabildiğini söylemek anlamlı olacaktır.

2.7. ARAPÇA EZAN YASAĞININ KALDIRILMASI

Demokrat Parti'nin iktidarı başladıktan sonra dinsel anlamdaki uygulamalara yönelik gerçekleştirilen ilk atak ezanın Türkçe dışında başka bir dilde okunmasının yasak olması yönündeki kanunun değiştirmesidir.¹⁶ Haziran 1950'de bu konu mecliste görüşülerek yasak ortadan kaldırılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi vekilleri de bu yasanın değiştirilmesi doğrultusunda oy kullanarak destek olmuşlardır. CHP grup Sözcüsü, "Arapça ezan meselesinin ceza mevzuu olmaktan çıkarılmasına partinin muarız olmadığı" ifadesini basınla paylaşmıştır. Bu tarihten sonra değiştirilen karar doğrultusunda ezan tekrar dan Arapça okunmaya başlanmıştır. Ancak ezanın Arapça okunması mecbur tutulmamıştır, sadece değiştirilen kanunla ezanın Arapça okunmamasına dair yasak kalkmıştı. Bu noktadaki tercih din görevlilerine, bunun taktiri de vatandaşa bırakılmıştır.

2.7.1. Yasağın Kaldırılması Karşısında Basın

Bu konu daha önceleri bazı vekiller tarafından gündeme getirilmiş olsa da, 5 Haziran 1950'de basın tarafından tekrar gündem edilmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca bazı kararların alınmasında büyük mecburiyetler vardır. Ezanın Türkçe okunması da bu mecburiyete bağlanmıştır. Dp yanlısı basın bu mecburiyetin zaman içinde değişebileceğini ve Dp tarafından ortadan kaldırılmasını buna bağlamıştır.

Son Posta Gazetesi CHP'nin bu durumun karşısında olduğunu ve konuyu 'İnkılabı İhanet' olarak yorumladıkları, fakat daha sonra genç CHP'lilerin bu durumun inkılaplara zarar vermeyeceğini, milliyetçilikle bağı olmadığını fakat laikliği zedelediğini belirterek itiraz ettiklerini yazmıştır. Ve mecliste olumlu oy vermeleri şaşkınlık verici olduğunu yazmıştır. Cumhuriyet gazetesi, konunun Menderes'in bu konuyu Meclis Grubunda konuşularak karara bağlanacağını şeklindeki ve Arapça ezan yasağının artık faydasız olacağı doğrultusundaki açıklamasını yazmıştır. Yine Cumhuriyet Gazetesi CHP'nin konuyu siyasi bir malzeme yapmayacağı ve bir çok CHP'linin yasağın kaldırılmasına taraftar olduğu, yapılacak herhangi bir itirazın muhalefete zarar vereceği manşetini atmıştır(Cumhuriyet , 16 Haziran 1950).

2.7.2. Yasağın Kaldırılmasında Kamuoyunun Tepkisi

Yasağı kaldıran kanunun değiştirilmesiyle, Başbakanlık tüm illere telgraf çekip konuyu iletmiştir. Yazıda Türkçe Ezan okunmasının yanlışlığı ve yasağın kaldırılmasıyla toplum üzerinde 'ferahlık ve hoşnutluk' yarattığından söz edilmiştir. Dini eğitime ve bu kapsamdaki okulların açılmasında bağışlar yapıp, gelişmesine katkı sağlayan halk bu konuda da mutludur. Uzun zamandır etkileri az olan din adamları, tekbirlerle sevinçlerini gösterip, Menderes'e dualar etmişlerdir. Hatta bu konuda abartıya kaçılarak siyasi içerikli vaazlar vermeye başlanmıştır. CHP ve DP arasında uzlaşma sağlanan bu yasağın kaldırılması kamuoyunda da genel kabul görmüştür.

2.8. DEVLET RADYOSUNDA DİNİ YAYINLAR

Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında ilkokul programlarına din derslerinin konulması ve hacca gidecek olan vatandaşlara yönelik döviz tahsis edilmesi gibi uygulamalar görülmüştür. Dini radyo programlarına uygulanan yasağın kaldırılması ve radyo da Kuran okunmasına izin verilmesi yine bu dönemde görülmüştür (İnan ve Haytoğlu, 2011: 132).

Halkın büyük kısmında üzerlerinde hissettikleri dini konulardaki uygulamalara karşı var olan bazı sınırlamalar DP'nin ilk dönemlerinde kaldırılmıştır. Bu dönemde yaygın olan siyasetin dini kullandığı yönündeki eleştirileri ortadan kaldıracak bazı

uygulamalar da görülmüştür. 1951’de partinin Konya’da gerçekleştirilen kongresinde bazı delegelerin Arap alfabesinin tekrar kullanımı, fes ve çarşaf giyme gibi talepleri gündeme getirmişlerdir (Ahmad, 2010: 64). Fakat bu talepleri partiyi destekleyen yayın organlarınca ve parti bünyesinde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Konya ilinde irticai bazı faaliyetlerin olduğuna dair haberlere yönelik parti grubundan eğer böyleleri varsa DP’den derhal atılırlar denilmiştir. Bu konuyla alakalı İçişleri Bakanı Halil Özyörük yaptığı açıklamada: “Halen iki müfettişimiz tahkikat için Konya’da bulunmaktadır. Konya valisiyle görüştüm. Çıkarılan rivayetlerin hiçbirinin aslı ve esası yoktur. Her yerde bazı taassup hareketleri görülebilir. Fakat kütle halinde ve teşkilâta bağlanmış bir hareket yoktur.” (Yeni Asır, 14 Mart 1951).

2.9. VİCDAN VE TOPLANMA HÜRRİYETİ

Demokrat Parti iktidar öncesi dönemde ‘devri sabık yaratmayacağız’ sloganıyla bu işin savunuculuğunu yapmıştır. İktidara geldikten sonra da, demokrasinin ve bu noktadaki hak ve hürriyetlerin sınırlarını belirlemeye başlamıştır. Örneğin; ilk programında, komünist sistemi bir düşünce hürriyeti olarak açıklamadığını belirtmiştir. Hükümetin ana hedeflerinden birinin de halka mal olmuş inkılapların korunması adına, bu cereyanlarla mücadele olarak tespit edilmektedir. Bu çerçevede özellikle üstünde durmamız gereken mesele, ülkede yıkıcı faaliyetlerde bulunan sol hareketlerin kökünden temizleyecek tedbirlerin alınmasıdır. İrticai ve ırkçı uygulamaları araç olarak kullanan ve kendisini bu kavramların arkasına saklayan koyu solcu faaliyetlere karşı gereken bütün yasal tedbirleri almakta çekinilmeyeceği Demokrat Parti tarafından açıklanmıştır. (Menderes, 1950, Der. Kılçık, 1991: 27).

DP dinin siyasete alet edilmesi taktiğiyle beliren siyasal stratejisiyle, muhafazakar tabanına en büyük rakip olarak konumlandığı Millet Partisi’ni pasif hale getirdikten sonra, İslami kesimlerce Demokrat Parti’ye yönelik hoşnutsuzluğun artmasıyla beraber, söz konusu kesimleri de kontrol altına almaya yönelik olarak, Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Hakkındaki kanun tasarısı hazırlanmıştır. Menderes bu kanun tasarısının gerekçesini ise şu şekilde açıklamaktadır: Bu tasarı hakikatte iki mevzu ihtiva etmektedir. Bunlardan biri dini siyasete alet etmek suçunu bariz suretle ele alarak sarih kıstaslara ve müeyyidelere bağlama mevzuu, diğeri de, siyasi toplantılarda, senelerden

beri ve hassaten son zamanlarda kesretle görülmekte olan ve çok teessüfe şayan ve had ve derecelere kadar götürülmüş olan tecavüz ve hakaret fiililerinin önlenmesi mevzuu. İktidara gelmenin tek vasıta ve yolunu, dini siyasete alet etmekte, haysiyetli ve şerefli insanları, asgari ve muayyen bir prestije sahip olması gereken otoriteleri, şehirlerde ve köylerde, sokaklarda ve köşe başlarında ayaklar altında mütemadiyen çiğnenmekte ve bu suçlarından dolayı hiçbir ceza görmemekte bulunanlar, bu tasarının kanuniyet kesbetmesinden korksunlar(Menderes, 1953, Der. Kılçık, 1991 : 79).

2.10. DP’NİN DİN-LAİKLİK POLİTİKALARININ TOPLUMSAL TAHLİLİ VE TEPKİLER

DP, Programı’nın 14. maddesine aldığı laikliği; devlet siyasetinin, dinle alakasının bulunmaması, yasaların düzenlenmesi ve işleyişinde din fikrinin etkili olmaması şeklinde anlıyor ancak laikliğin din aleyhtarlığı gibi yorumlanmasını da reddediyordu. Din hürriyetini, öbür özgürlükler gibi insanlığın kutsal haklarından sayıyor, gerek dini eğitim verecek ve gerekse din adamı yetiştirecek kurumların kurulması için uzmanlarca nitelikli bir program hazırlanmasını gerekli görüyordu. Bununla beraber, dinin siyasete alet edilmesine ve yurttaşların arasını açacak şekilde propaganda aracı yapılmasına izin verilmeyeceğini belirtiyor, üniversite içinde yer alacak olan İlahiyat Fakültesi ve benzeri kurumların Milli Eğitim Bakanlığı’nın benzer kurumları gibi özerk olması gerektiğini savunuyordu (Turan, 1999: 231).

DP iktidara geldiği ilk günden bu yana bazı kesimlerce özellikle CHP kesiminden ‘irtica yaratma’ ve ‘dinin siyasete karıştırılması’ noktalarında tepkiler olarak Laiklik ve Atatürkçülük’ten koptukları gerekçeleriyle eleştirilere maruz kalmışlardır. Buna karşın DP dini alanda daha fazla özgürlük yaratacağı konusunu hiçbir zaman gündemden düşürmemiştir. Laiklik üzerinde bazı kesimler devletin resmi ideolojisi olduğunu ve alınan kararların buna zarar verdiğini belirtmişleridir. Bu kesim, Türk devletinin devamı ve ilerlemesini sağlayacak temel unsur olduğunu ve bu nedenle irticaya kurban edilmemesini ve irticadan korunmasının sağlanmasını istemişlerdir(Kaçmazoğlu, 2012: 93).

Bazı hukukçular ve sosyal bilimciler bu dönem için din ve laiklik konusunda Türkiye’nin en büyük sorunu olduğunu ve bu sorunun DP yöneticilerinin yanlış

politikalarına bağlamışlardır. Bu dönemde fırsat düşkünlerinin arttığını, Türk inkılaplarına muhalefetlerin arttığını, din ve dünya işlerinin birbirine karıştırıldığı şeklinde açıklamalar yaparak bu durumu DP yöneticilerinin tutumlarına bağlamışlardır. Yine olaya ekonomik olarak yaklaşarlarda bu dönemdeki şariat kurallarının ekonomik kalkınmayı yavaşlattığını belirtmişlerdir(Kaçmazoğlu, 2012: 102). 1950-1960 döneminde, laikliğin savunucusu CHP, bu konuda taviz verenler ise DP'liler şeklinde yanlış bir durum ortaya çıkmıştır. Gerçekte laiklikten taviz CHP ve DP'nin özellikle seçim dönemlerinde halkın gözüne girme, halktan oy toplama politikaları her iki partide de yoğun bir şekilde görülen bir durumdur.

SONUÇ

Demokrasi cephesinin 2. Dünya savaşını kazanması, Dünyanın büyük gücü şeklinde ortaya çıkan ABD'nin başarısı ile birlikte diğer ülkelerin hammaddelerini yeniden paylaşma fikrini ortaya çıkarmıştır. Sovyetlerin Türkiye üzerindeki talepleri de eklenince, Türkiye'nin Batıya yanaşmasını ve Batının da Türkiye üzerinde etkisinin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu ortamda Batılı ülkelerin Türkiye'ye önerdikleri politikalar; iktisadi hayatta liberalizm, politikada demokrasi ve uluslar arası münasebetlerde Batı hayranlığı ve komünizm düşmanlığı olmuştur. DP döneminin dış politikadaki en temel özellikleri, tamamen Batı çıkarları doğrultusunda şekil almış ve Türkiye özellikle ABD'nin Ortadoğu politikalarını koşulsuz destekleyicisi olmuştur. Her konuda Batı ile bütünleşerek var olan sorunların atlatılabileceği görüşü hakimdir.

Devlet olgusu, Türk siyasal tarihinde her zaman önemli bir konumdur. Devletin önemi, onun belirli yönelimler veya politik ideolojiler çerçevesinde ele geçirilmesi için gizli veya açık mücadele sebebidir. Cumhuriyet tarihimizin başlangıcından bu yana var olan bu mücadele laiklerle İslamcılar diye nitelendirilen iki grup arasında görülmüştür. Fakat 1950 yılına kadar yani DP iktidara geldiği tarihe kadar İslamcı kesimler bu mücadelede çok geri plana düşmüşlerdir. DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte dinci, İslamcı ve muhafazakar kesimleri haklı olarak bu noktadaki özgürlükleri açısından oldukça umutlandırmıştır.

Türkiye siyasi tarihimizde en önemli dönüm noktalarından olan ve eşit ve özgür bir şekilde yapılan 1950 seçimlerinde iktidarı Demokrat Parti devralmıştır. Bu süreçte 'millet iradesi' kavramı görülen tüm anti demokratik uygulamalar için kalkan olarak kullanılmış ve bu kavramın da manasında hatırı sayılır deformasyonlara sebebiyet vermiştir. Demokrat Parti'si millet iradesi kavramını 'talihsiz bir şekilde' büyük çoğunluk bizi destekliyorsa 'bizim dediğimiz olur' tarzında ilkel bir doğrultuda anladığını söyleyebiliriz. Bunun yanında Demokrat Parti 'muhalefet' terimi ve uygulamasını da iktidarlığı döneminde farklı bir konuma taşıyamamış, taşıyamamakla da kalmamış bu kavramı 'düşmanlık' anlamında kullanılmaya devam etmiştir. Bu faaliyetlere bakılınca Demokrat Parti'nin Milli Şef Dönemi'ne öykülenme ve bir tarz intikam alma duygusunun izleri hissedilmektedir. Bu noktada da ülkenin çıkarları, toplumun yaşam şartları, hem iktidar partisine hem de muhalefet partisine şahsi husumetlere veya parti çıkarlarına

kurban edilmiştir. Yapıcı olmak yerine birbirini belki de faydalı uygulamalarını karalama ve uygulamaları ortadan kaldırmak şeklinde tavır takınılmıştır.

Bu dönemde en fazla zarar gören, aşınmaya maruz kalan, tüm politikalarda eleştirisi noktasında olan ilke laiklik olmuştur. İktidar partisi hemen hemen her dönemde çok büyük ve şaşırtıcı tavizler vererek oyları ile iktidarı eline alan büyük halk kitlesinin beklentilerini karşılamaya çalışmıştır. Fakat bu uygulamaların dönem dönem kontrol altına alınmadığı bu dönemdeki olaylarda kendini göstermiştir. Örneğin daha iktidarlarının ilk yıllarında, gerek parti ileri gelenlerinin ve gerekse bazı milletvekillerinin halk karşısında bazı talihsiz açıklamalar yapmaları, kısa sürede Atatürk'ün manevi kişiliğine karşı bir genel saldırıya dönüşmüştür. İktidar bu durumdan dolayı "Atatürk'e karşı işlenen suçlara dair" bir kanunu yürürlüğe koymak durumunda kalmıştır. Demokratların laikliğe bu doğrultuda bir yorum getirmesi bugüne kadar gelen olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan belki de en önemlisi, bu ilkenin 21. Yüzyıl Türkiye'sinde siyasi faaliyet yürüten birçok partice istismara maruz kalmasıdır. 1950-1960 yıllarında ülkede ilk defa demokratik ve özgür bir şekilde gerçekleştirilen seçimlerle iktidara geçen Demokrat Parti, iktidarlığı boyunca üzerine yüklediği bu tarihi misyonu maalesef kişisel ve partisel çıkarlarına kurban etmiştir.

DP iktidarda olduğu 1950-1960 yıllarında dinin hareketlerin yoğun görülmesinde en etkili rol, dini-ideolojik kapsamlı yayınlar ve gazeteler gerçekleştirmiştir. Bunun yanında eğitim kurumları, siyasi partilerin seçim yatırımları, dernekler ve özellikle 1950'li yıllarda yoğun görülen tarikatlar bu görevi üstlenmiştir. Bu dönemde partilerin dine yönelik tavizkar uygulamaları, laikliğin reddi anlayışlarından değil, siyasi kaygılarından ve dinin kitleler aracılığı ile kontrol altında tutmaktan kaynaklanmaktadır. Genel olarak bakıldığında bu dönemde DP iktidarı tarafından, laiklik karşıtı faaliyetlere bazı tavizler verilerek bu kesimlerin hem oylarından yararlanılmış hem de kontrol altına alınmaları sağlanmıştır. DP yönetiminin bu ikili uygulaması, çoğunluğu saplayarak iktidarda kalmak adına İslamcı kesimlerin oylarına duydukları ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

Demokrat Parti'nin programlarına bakıldığında hemen hemen her programında Atatürk ilkelerine yer verildiği görülüyor. Ancak, çok ilginç bir şekilde, hiçbir ilkenin tanımlanmasında "Atatürk" kelimesi geçmemektedir. Bu dönemde iktidar koltuklarını dolduranlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları ile birlikte

Batı'da görülen ikinci dalga demokrasilere tam olarak ayak uydurması için önemli bir tarihi fırsatı bazı kişi ve grup çıkarlarına kurban etmişlerdir. Son tahlilde Demokrat Parti, Türk siyasi tarihinin en kırılgan döneminde tek başına iktidarı devralıp on yıl kullanmasına rağmen, bu durumu, Türkiye Cumhuriyeti'ni modern Batı toplumlarının ekonomik, kültürel ve demokratik konuma taşımak doğrultusunda kullanmamıştır. Bunun yanında Türkiye'nin demokratik siyasetinin gelişmesi noktasında atılan en büyük adımların başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (1972). Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri: Bir Soru. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ahmad, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980). A. Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayın.
- Akandere, O. (1998). Millî Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, (1938-1945). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2015). Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17(29), 45-46.
- Akıncı, A. ve Usta, S.(2016). Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 275-288.
- Akkaya, B. (2011). İç ve Dış Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (USBED), 1(2), 50-51.
- Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı’nın Sonu ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 2(2), 1.
- Albayrak, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Albayrak, M. (2009). Demokrat Parti Döneminde İktidar Muhalefet İlişkileri. Demokrasi Platformu, I, V, XVII, Ankara:
- Arslan, G. (2015). Varlık Vergisi Kanunu’nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları. Tarih Dergisi, (61), 123.

- Armağan, M. (2013). Tek Parti Devri Küller Altında Yakın Tarih. (4.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ata, K. (2007). Alevilerin İlk Siyasal Denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980. (1.Baskı). Kelime Yayınevi.
- Ataç, K. K. (2016). 70.Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş. Ortadoğu Etütleri, 8(1), 3.
- Ataoğlu, E. (2008). Adnan Menderes. İstanbul: Nadir Kitap.
- Ateş, N. Y. (1998). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: Der Yayınları.
- Avşar, A. (1998). Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: Kitabevi.
- Aybars, E. (2000). Ulusal, Laik, Sosyal, Hukuk Devleti, Atatürkçülük ve Modernleşme. İzmir: Ercan Kitabevi.
- Aydın, M. K. (2019). Milli Korunma Kanunu'nun Hayata Geçirilişi (1940) Ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları ARI. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29(1), 419.
- Ayhan, Y. (1996). Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.
- Aykaç, N. (2009). Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası- Menemen Olayı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 11(44), 5.
- Babaoğlu, R. (2012). Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci", Yakın Dönem Türk Tarihi Araştırmaları, 11(22), 83.
- Babaoğlu, R. (2017). İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(10), 374-375.

- Bahadır, E., Demirkıran, Ö., ve Çiçek, E. (2011). I. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasasının Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (14), 27-28.
- Balcı, M. (2006). Bir Siyasetçi Portresi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1905-1996). (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Balcı, M. ve Karadeniz, Y. (2018). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Dönem Siyasetine Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (57), 45.
- Başar, E. (1992). Demokrat parti dönemi eğitim hareketleri. Eğitim Üç Aylık İlmi Dergi, (3), 90-91.
- Bayar, C. (1986). Başvekilim Adnan Menderes. (Der: İsmet Bozdağ), İstanbul: Tercüman.
- Bekcan, U. (2005). Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme.(Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boratav, K. (2015). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009. (21. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bostancı, M. N. (1996). Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Burçak, R.S. (1998). On Yılın Anıları (1950-1960). Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Büyük Doğu Dergisi, (23.01.1952).
- Büyük Doğu Dergisi, (31.05.1952).
- Büyük Doğu Dergisi, (05.07.1952).

- Coşkun, İ. (2006). San Francisco Sonrası Dünya. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(12), 18-19.
- Cumhuriyet Gazetesi, (16.06.1950).
- Cumhuriyet Gazetesi, (03.01.1951).
- Cumhuriyet Gazetesi, (28.06.1951).
- Cumhuriyet Gazetesi, (29.06.1951).
- Cumhuriyet Gazetesi, (02.07.1951).
- Çaha, Ö. (1997). Sivil Toplum Devlet Karşıtlığında Türkiye’de Cumhuriyet. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çalığışu, B. (2011). Türk Siyasal Yaşamında Emin Sazak:(1882-1960) (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavdar, T. (2008). Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950.(4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çetin, Ö. (1982). Devlet ve Din. İstanbul: Ada Yayınları.
- Çetin, Y. (2009). Karşı Devrim 1945 – 1950. Konya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Çınar, Ö. (2015). Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10), 215-217.
- Çınar, Y. (2018). Modernleşme Ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı Ve Türkiye. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 60.
- Çufalı, M. (2004).Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950). Ankara: Babil Yayıncılık.
- Çufalı, M. (2009). Türkiye Cumhuriyet’inin İlk Çok Partili Genel Seçimi: 1946 Seçimleri. Demokrasi Platformu, V, VXII, Ankara.

- Dağtaş, E. (2000). Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Öncesinde Sivil Toplum, Yurttaşlık Hakları ve Yazılı Basın. Selçuk İletişim, 1(3), 66.
- Demir, Ş. (2012). Bir Liderin Doğuşu: Adnan Menderes (1945-1954). Başbakan Adnan Menderes’ in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi, Menderes Sempozyumu. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.
- Demirel, T. (2011). Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs Darbesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Deringil, S. (1994). Denge oyunu. İstanbul: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Dokuyan, S. (2014). Savaş ekonomisi ve Varlık Vergisi üzerine bir değerlendirme. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 30-31.
- Dursun, D. (2005). Demokratikleşemeyen Cumhuriyet. Ed.: Selahaddin Bakan-Adnan Küçük- Ahmet Karadağ, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat, içinde, (I. Cilt). İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Ekincikli, M. (2012). Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu. Gazi Akademik Bakış, (11), 153.
- Emel, E. (2014). Türkiye’nin İç Siyasetinde Demokrat Parti. (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, C. (2000). Türkiye Cumhuriyeti'nin Siyasi Hayatında Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi Üzerine Düşünceler. İlmî Araştırmalar, (9), 90.
- Erdoğan, M. (2003). Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset. (4.Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Erhan, Ç. (2002). ABD ve NATO’yla İlişkiler. Ed. Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), İçinde, Cilt 1, (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eroğul, C. (1970). Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi . Ankara: Sevinç Matbaası.
- Eroğul, C. (2003). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi.(4. Baskı). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Ersoy, L. (2018). 1939-1945 Döneminde Türkiye’de Siyasi Gelişmeler. Çaylak, A. ve Avcu, S. A. (Çev.). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı, İçinde. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12) , 377-397.
- Ertem, B. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri. Electronic Turkish Studies, 8(7), 176.
- Fedayi, C. (2016). İmparatorluk Nasıl Yıkıldı? Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Nasıl Geçildi? (4. Baskı). İstanbul: Kadim Yayınları.
- Gülen, A. (2016). Karşılaştırmalı Bir Yöntemle SCF ve DP’nin Kuruluşuna Bakış. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, (54), 132.
- İğüs, E. ve İsmailoğlu, H. (2016). Osmanlı Kenti İstanbul’u Yıkma ve Yeniden Yapma Paradoksu: Menderes Yıkımları. IV.Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu.
- İnan, S. (2006). Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes .Ankara: Liberte Yayınları.
- İnan, S. ve Haytoğlu, E. (2011). Yakın Dönem Türk Politik Tarihi. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İnce, E. (2006). Köylüyü Topraklandırma Kanununun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, (13), 65-66.
- Kabacalı, A. (1994). Türk Basınında Demokrasi. Ankara: Milli Kütüphane.

- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları , İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6(11), 8.
- Kara, N. (2014). Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. Kaygıcıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y. (Ed.) Türk Siyasal Hayatı, İçinde, (5.Baskı). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (1996). Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal. Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayıran, M.,ve Metintaş, M. Y. (2018). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 45.
- Keyman, F. (1996). Ali Yaşar Sanbay. Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam. İstanbul: İletişim Yayınları. Türkiye Hakkında Yeni Perspektifler, (14),
- Kınross, L. (2011).Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu. Sander, N. (Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kızılkaya, A. (2016). Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Varlık Vergisi. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5(12), 85-95.
- Koçak, C. (1986).Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945. Ankara: Yurt Yayınları.
- Koçak, C. (1996). 1946 Seçimleri: Demokrasinin İlk Sandık Oyunları. TÜSİAD Görüş Dergisi, (27), 392.
- Koçlar, B. (2002). Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet Muhalefet İlişkisi. Türkler Ansiklopedisi, XVI, Ankara: Türk Dünyası Vakfı.
- Komşuoğlu, A. (2008). Türkiye’de siyasal muhalefet. İstanbul: Bengi Yayınları.
- Kutay, C. (1986). Milli Mücadele’de Balıkesir. İstanbul: Kent Basımevi.

- Küçük, M. (2012). Türk demokrasi hayatında değişim: Demokrat Parti örneği (1946-1957). (Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946'dan bu yana). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 33(1), 220-223.
- Malkoç, E. (2006). Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950). Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (9), 92.
- Menderes, A. (1991). Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri. (Cilt: 2). Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Menderes, A. (1991). Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri.(Cilt:4) Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Müezzinoğlu, E. (2018). Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. Evrensel Tarih Çalışmaları Dergisi, 1(1), 74.
- Oran, B. (2002). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öcal, M. (1999). Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, (6),
- Öner, K. (1948). Siyasî Hatıralarım ve Bizde Demokrasi. İstanbul: Osman Bey Matbası.
- Öz, E. (1992).Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Özalper, M. (2014).Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 131.
- Özdağ, Ü. (19919. Ordu-Siyaset İlişkisi. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Özdemir, M.,Çalışkan, S. ve Öztürk, F. (2017). Yalta Konferansı: Soğuk Savaşa Giden Yol.Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi,5(2), 69.

- Özer, M. H. (2014). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda İktisadi Düşünce. Sosyal Bilimler Dergisi, 13(51), 43.
- Özüdoğru, Ş. A. (2014). Şefik Avni Özdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı. (Haz: Abidin Temizer), İstanbul.
- Roskin, M. G. (2009). Çağdaş Devlet Sistemleri. Seçilmişoğlu, B. (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Sander, O. (1984). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sofracı, İ. E.(2013). Tarihsel Perspektiften Varlık Vergisi Uygulamasına Bir Bakış. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1).
- Suvla, R. (1949). Türkiye ve Marshall Planı (1). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, (10), 1-4.
- Şatıroğlu, A. (2006). San Francisco Konferansı Sonrası Dünyada Türkiye'nin Yer Arayışı. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(12), 30.
- Şener, C. (1995). Miyase İlknur, Kırklar Meclisi'nden Günümüze Alevi Örgütlenmesi: Şeriat ve Alevilik. İstanbul: Ant Yayınları.
- Şentürk, A. (2012). Çok partili hayata geçiş süreci ve Necmettin Sadak. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 12(25).
- İnönü, İ.,ve Toker, M. (1990). Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları: 1944-1973: tek partiden çok partiye: 1944-1950. İstanbul: Bilgi yayınevi.
- Tangülü, Z. (2012). Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960). Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(2), 289.
- Tetik, İ. (20159. Demokrat Parti'nin 1950-1960 Yılları Arasında Uyguladığı Siyasi Politikaların Türk Demokrasisine Yansımaları. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü.

- Timur, T. (1994). Türk Devrimi ve Sonrası, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Timur, T. (2003). Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş. (3.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tuncay, M. (1983). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (Cilt 3, ss. 680-688). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2005). Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931). (4.Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). Türkiye’de Siyasi Partiler. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1986). Türkiye’de Siyasal Partiler. (2.Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Turan, Ş. (1999). Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (İkinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkmen, F. (2012). Kırılğan İttifaktan" Modern Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Ülman, H. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968). SBF dergisi, 23(3).
- Ünal, O. (1994). Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu.(1.Baskı). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Vatan Gazetesi, (05.07.1952).
- Yalman, A. E. (1970). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1945-1971, IV, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Yayla, A. (2014).Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler. Ankara: Adres Yayınları.
- Yeni Asır Gazetesi, (14.03.1951).

Yetkin, Ç. (1983). Türkiye'de tek parti yönetimi [1930-1945]. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Yetkin, Ç. (1997). Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası.(2.Baskı). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Yurtsever Ateş, N. (1994). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Yücel, M. S. (2001). Demokrat Parti. İstanbul: Ülke Kitapları.

Zafer Gazetesi, (31.03.1951).

Zafer Gazetesi, (28.05.1951).

Zafer Gazetesi, (18.06.1951).

Zafer Gazetesi, (25.06.1951).

Zafer Gazetesi, (26.06.1951).

Zafer Gazetesi, (02.07.1951)

Zafer Gazetesi, (04.07.1951).

Zürcher, E. J.(2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Gömen, Y. S. (Çev.). İstanbul :İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925).Güven, Ç. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Cihan KARATAŞ
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve yeri	28.10.1990/ Kahta
E-Posta	cihan.karatas2810@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Kahta Lisesi	2007
Üniversite	İnönü Üniversitesi	2014
Yüksek Lisans		
Doktora		

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2015-2016	Kahta Halk Eğitim Merkezi	Felsefe Grubu Öğretmenliği
2016-(...)	Kahta Sosyal Hizmet Merkezi	Sosyolog(Asdep)

Yabancı Dil	Orta düzey
-------------	------------

Yayınlar	-
----------	---